

VILNIAUS UNIVERSITETAS

JOGILĖ ULINSKAITĖ

LIETUVOS POPULISTINIŲ PARTIJŲ ATSTOVAVIMO SAMPRATA IR JOS
SANTYKIS SU ATSTOVAUJAMĄJA DEMOKRATIJA

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02S)

Vilnius, 2018 m.

Disertacija rengta 2012–2018 metais Vilniaus universitete.

Mokslinis vadovas – prof. dr. Ainė Ramonaitė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, politikos mokslai – 02S).

Turinys

ĮVADAS	5
Aktualumas ir problema	5
Darbo tikslas ir uždaviniai.....	14
Ginamieji teiginiai	15
Darbo naujumas ir reikšmė.....	16
Darbo struktūra	23
1. TEORINĖ DALIS.....	24
1.1. Populizmo koncepcija	24
1.2. Teorinė populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykio analizė ..	31
1.3. Politinio atstovavimo sąvokos apibrėžimas	47
1.4. Partinio atstovavimo modelio konceptualizavimas.....	53
2. LIETUVOS POLITINIŲ PARTIJŲ PROGRAMŲ TURINIO ANALIZĖ: POPULISTINIŲ PARTIJŲ IDENTIFIKAVIMAS.....	58
2.1. Populistinio diskurso tyrimų metodologijos	58
2.2. Politinių partijų programų turinio analizės principai	61
2.3. Turinio analizės rezultatai: populistinės partijos Lietuvoje	69
3. LIETUVOS POPULISTINIŲ PARTIJŲ ATSTOVAVIMO SAMPRATOS ANALIZĖ	79
3.1. Populistinių partijų programos ir straipsniai: analizės duomenys	79
3.2. Atstovaujamųjų ir jų interesų samprata.....	82
3.3. Atstovų ir jų veikimo samprata	118
3.3.1. Netinkami ir tinkami atstovai bei jų veikimas	121
3.3.2. Atstovų veikimas įtraukti atstovaujamuosius į sprendimų priėmimo procesą	135
IŠVADOS	146
PRIEDAI.....	151
LITERATŪROS SĄRAŠAS	171

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Lietuvos politinių partijų programų turinio analizės rezultatai.....	68
2 lentelė. Lietuvos politinių partijų programų turinio analizės rezultatai (pritaikius svorius).....	71
3 lentelė. Pagal neryškiųjų aibių principą transformuoti turinio analizės rezultatai.....	75
4 lentelė. Turinio analizės patikimumo įvertinimas	77
5 lentelė. Turinio analizės duomenys	81
6 lentelė. Lietuvos populistinių partijų identifikuotos atstovaujamųjų grupės.....	84
7 lentelė. Lietuvos populistinių partijų identifikuoti atstovaujamųjų interesai	91
8 lentelė. Į bendrąsias ir specifines atstovaujamųjų kategorijas nurodančių pastraipų skaičius populistinių partijų programose ir straipsniuose	95
9 lentelė. Į atstovaujamųjų kategorijas nurodančių pastraipų skaičius populistinių partijų programose ir straipsniuose.....	99
10 lentelė. Dažniausiai nurodomos atstovaujamųjų kategorijos politinių partijų diskurse	103
11 lentelė. Dažniausiai nurodomos interesų kategorijos politinių partijų diskurse	106
12 lentelė. Atstovaujamųjų kategorijų ir interesų kategorijų derinių pasiskirstymas	108
13 lentelė. Atstovaujamųjų kategorijų ir interesų kategorijų deriniai populistinių partijų diskurse.....	110
14 lentelė. Chi kvadrato rodiklio apskaičiavimas.....	115

IVADAS

Aktualumas ir problema

Atstovaujamojoje demokratijoje piliečiai renka savo atstovus, o rinkimai užtikrina politinę rinkėjų lygybę ir atstovų atskaitingumą (Urbinati ir Warren, 2008). Pastaruoju metu vis užtikrinčiau tvirtinama, kad atstovaujamoji demokratija susiduria su krize. Ypač akivaizdūs krizės ženklai yra smukęs pasitikėjimas parlamentu (Levi ir Stoker, 2000; Catterberg ir Moreno, 2006) bei mažėjantis žmonių dalyvavimas rinkimuose (Klingeman ir Fuchs 1998; Gray ir Caul, 2000; Blais, Gidengil ir Nevitte, 2004).

Šiuolaikinė atstovaujamoji demokratija yra partinė demokratija, taigi neįsivaizduojama be politinių partijų¹. Būtent su politinėmis partijomis ir jų kaip tarpininko tarp piliečių ir valdžios institucijų vaidmens sumažėjimu yra susijusios ryškiausios atstovaujamosios demokratijos problemos (Klingemann ir Fuchs, 1995; Poguntke, 1996; Norris, 1999; Dalton ir Wattenberg, 2002; Dalton, 2004). Partinė demokratija, kaip teigia Bernardas Maninas (1997), pasižymi 4 esminiais bruožais. Pirma, visuomenė suvokiama kaip sudaryta iš socioekonominiais bruožais besiskiriančių grupių, o tai kuria vienas kitam prieštaraujančius grupinius interesus. Skirtingi visuomenės grupių interesai sudaro pagrindą organizuotis ir veikti politinėms partijoms. Antra, rinkimų metu politinės partijos mobilizuoja savo rinkėjus, o jie išreiškia savo pasitikėjimą konkrečia politine partija. Trečia, politinės partijos kritikuoja oponentų politinius sprendimus ir viešąją nuomonę išreiškia organizuodami protestus. Ketvirta, politinės partijos pozicija yra partijos narių diskusijų rezultatas, įtvirtinamas partinės disciplinos principu sprendimų priėmimo proceso metu. Tai reiškia, kad visos svarbiausios diskusijos vyksta partijų viduje

¹ „Vakarų Europoje dominuojantis idealusis tipas arba demokratinio valdymo mitas yra partinio valdymo modelis“ (Katz, 1986, p. 32); „moderni demokratija neįsivaizduojama be politinių partijų“ (Schattschneider, 1941, p. 1).

dar iki debatų parlamente. Apibendrinant, partinėje demokratijoje politinės partijos veikia kaip pagrindiniai atstovavimo įgyvendintojai ir organizatoriai (Manin, 1997).

Remiantis B. Manino partinės demokratijos apibrėžimu, galima apibendrinti, kad politinės partijos piliečius su valdžios institucijomis sieja dviem būdais. Vienas iš jų yra galimybė tiesiogiai dalyvauti politinių partijų kaip politinių organizacijų ir politinio sprendimų priėmimo proceso dalyvių veikloje. Regis, piliečiai vis mažiau šia galimybe naudojasi – empirinių tyrimų duomenys rodo, kad narystė politinėse organizacijose smunka (Dalton ir Wattenberg, 2002; Mair ir Van Biezen, 2001; Scarrow ir Gezgor, 2010; Whiteley, 2011; Van Biezen, Mair, ir Poguntke, 2012; Van Biezen ir Poguntke, 2014). Antras būdas sieti piliečius ir valdžios institucijas yra įgyvendinamas per politines ideologijas – partijos sujungia bendrus tam tikros politinės doktrinos elementus (Hinich ir Munger, 1994, p. 85). Tačiau ideologinis balsavimas taip pat kinta. Keičiantis visuomenių struktūroms, mažėja tradicinių skirčių svarba (Best, 2011). Struktūrinis balsavimas susiduria su nuosmikiu (Van der Brug, 2010), o ateinant naujoms rinkėjų kartoms svarbesni tampa sociokultūriniai klausimai (Walczak, Van der Brug, ir De Vries, 2012). Plačiai paplitusio nepasitenkinimo politinėmis partijomis išpūdį sustiprina apskritai labai žemas pasitikėjimas politinėmis partijomis (ESS Round 1-7). Taigi pastebimas žmonių dalyvavimo partijose bei ideologinio balsavimo nuosmukis leidžia teigti, kad partijų kaip rinkėjus ir valdžios institucijas siejančių organizacijų vaidmuo menksta.

Be to, kad piliečiai vis mažiau dalyvauja politikoje per politines partijas ir partijos ideologiškai prastai sieja piliečius ir atstovus, taip pastebimi pačių partijų ir partinių sistemų pokyčiai. Peteris Mairis ir Richardas S. Katzas tvirtina, kad turime pripažinti naujo partijos modelio – kartelinės partijos – susiformavimą demokratinėse sistemose, kai partijos naudoja valstybės resursus savo pačių išlikimui, glaudžiai bendradarbiauja tarpusavyje ar netgi persipina (Katz ir Mair, 1995, Katz ir Mair, 2009). Politinės partijos konkurencinėje kovoje nebeišreiškia

reikšmingų skirtumų, o pagrindiniu jų tikslu tampa valstybės valdymo efektyvumas. Taip, pasak P. Mairio (2002), nutinka dėl besikeičiančių partijų tapatybės ir funkcijų. Klasikinis socialinėmis takoskyromis grįstas ideologinis atstovavimas prastėja, partijų ideologinė tapatybė – ir kartu politikos kaip ideologinio konflikto suvokimas – nyksta, todėl partijos supanašėja, nesukuria realios politinės alternatyvos, o rūpinasi reguliavimo ir priimamų sprendimų efektyvumu. Partijų atliekamos procedūrinės funkcijos išlieka svarbios – politinės partijos rekrutuoja politinį elitą bei atlieka svarbiausią vaidmenį parlamente ir vyriausybėje. Tačiau partijų atstovavimo funkcija praranda reikšmę: piliečių interesų artikuliacijos ir agregavimo funkciją gali atlikti tokie veikėjai kaip žiniasklaida ir nepartinės organizacijos, kas reiškia, kad partijos praranda piliečių integravimo ir mobilizavimo monopolį, o viešosios politikos formavime jas sėkmingai gali pakeisti nepartinės struktūros (Mair, 2002). Taigi, pasak P. Mairio ir R. S. Katzo, dabartinė atstovaujamosios demokratijos krizė kyla dėl pasikeitusių politinių partijų funkcijų – valdymo vietoje atstovavimo (Mair, 2009; Katz ir Mair 1995). Kaip griežtai apibendrina P. Mairis, politinės partijos ne atstovauja piliečius valstybei, bet valstybę piliečiams (Mair, 2002).

Apibendrinant atstovaujamosios demokratijos krizės požymius galima teigti, kad tai yra konkretų atstovavimo tipą, partinį atstovavimą, įgyvendinančio demokratijos modelio krizė. Piliečiai nebėra taip linkę dalyvauti rinkiminiame procese (rinkimuose, partijose), nepasitiki parlamentu ir pačiomis partijomis, partinė tapatybė neišlaikoma, o politinės partijos tampa kartelinėmis – dar vis gerai atliekamos valdymo funkcijos, bet atstovavimo funkcija atliekama prastai.

Partinei demokratijai ir partinio atstovavimo modeliui susiduriant su krize, auga populistinių politinių veikėjų skaičius ir jų įtaka (Mudde ir Kaltwasser, 2012). Tai ypač akivaizdu, kalbant apie radikalią dešinės politines partijas Vakarų Europoje (Mudde, 2007, 2013; Norris, 2005). 2005 metais populistinės radikalią dešinės

partijos² buvo pripažintos nauja partijų šeima (Rydgren, 2005), o jau 2011 m. veikė dvylikos Europos šalių parlamentuose (Mudde, 2013). Šių partijų stiprėjimą gerai iliustruoja ir 2014 metų Europos Parlamento rinkimai, kai Prancūzijos Nacionalinis frontas, Jungtinės Karalystės nepriklausomybės partija ir Danijos liaudies partija surinko po ketvirtadalį savo šalių rinkėjų balsų ir tapo pagrindinėmis šalims atstovaujančiomis jėgomis. Europos Parlamento rinkimai taip pat buvo sėkmingi Olandijos, Suomijos ir Austrijos populistinėms partijoms (Rooduijn, 2015).

Nors Vidurio ir Rytų Europoje tik 3 euroskeptinės partijos laimėjo didesnę skaičių balsų Europos parlamento rinkimuose (Savage, 2014), populistinių partijų sėkmė rinkimuose Vengrijoje ir Lenkijoje rodo, kad šis regionas taip pat nėra atsparus populistiniam iššūkiui. Lietuvos atvejis atitinka Vidurio ir Rytų Europos šalių kontekstą bei gerai iliustruoja, kokie gali vykti instituciniai pokyčiai, kai nepasitikėjimas politinėmis partijomis susiduria su nestabilia partine sistema. Nors bendrai Lietuvos visuomenė apibūdinama žemu pasitikėjimu institucijomis (Delhey ir Newton, 2005) ir žemu pilietiniu dalyvavimu (Imbrasaitė, 2004), pastaraisiais metais pastebimas naujų netradicinių politinių partijų kūrimasis ir piliečių grupių siekis dalyvauti sprendimų priėmimo procese apeinant politines partijas. Tokio politinio aktyvumo rezultatas – instituciniai politinio atstovavimo įgyvendinimo pokyčiai. Po dviejų Konstitucinio Teismo nutarimų rinkimuose buvo sudarytos sąlygos dalyvauti nepartiniais politiniams dariniams. 2007 m. Konstitucinis Teismas nutarė, kad savivaldybių tarybų rinkimuose gyventojai gali būti renkami individualiai ir „būdami įrašyti į ne politinių partijų sudaromus kandidatų į savivaldybių tarybų narius sąrašus“ (LR Konstitucinis Teismas, 2007). Toks sprendimas grindžiamas argumentu, kad be partinio atstovavimo taip pat turėtų būti

² Populistinės radikalios dešinės partijos pagal Casą Mudde (2007; 2014a, p. 218) pasižymi 3 bruožais: nacionalizmu (monokultūrinės nacionalinės valstybės siekis; kitų kultūrų atstovai laikomi grėsme tautai), autoritarizmu (griežtos tvarkos įvedimas visuomenėje per įstatymus ir disciplinuojančią politiką) ir populizmu (siaurąja ideologija, tvirtinančia, kad visuomenė sudaryta iš dviejų homogeniškų, bet viena kitai antagonistinių grupių – tyrų žmonių ir korumpuoto elito ir kad politika – tai bendrosios žmonių valios įgyvendinimo būdas (Mudde, 2004)).

įgyvendinamas teritorinių bendruomenių atstovavimas³. Tai lėmė, kad savivaldybių tarybų rinkimuose buvo sudaryta galimybė dalyvauti visuomeniniams rinkimų komitetams. Analogiškai Europos Parlamento rinkimų atveju Teismas nutarė, kad be politinių partijų kandidatų sąrašus taip pat gali sudaryti ir kiti kolektyviniai subjektai – politinės organizacijos. Konstitucinio Teismo nutarime politinės partijos apibrėžiamos tik kaip viena iš politinių organizacijų rūšių, o kitos politinės ir visuomeninės organizacijos taip pat gali vykdyti visuomenei naudingą veiklą bei turėti politinių siekių, todėl joms turėtų būti užtikrinta teisė kelti kandidatų sąrašus į Europos Parlamentą (LR Konstitucinis Teismas, 2010). Politinės partijos išskirtinai siejamos „su politine veikla, siekiu patekti į renkamas politinės valdžios institucijas“⁴, o visuomeninės organizacijos užsiima visuomenine veikla, bet taip pat gali dalyvauti ir politikoje. Taigi Konstitucinio Teismo nutarimai naikina politinių partijų monopolį atstovaujamojoje demokratijoje Lietuvoje, sudarydami sąlygas visuomeniniams judėjimams atlikti politinių partijų funkcijas – burti žmones ir atstovauti jiems rinkimuose.

Instituciniai pokyčiai sudarė sąlygas kurtis ir stiprėti nepartiniam atstovavimui. Naujos besikuriančios politinės partijos sieja save su judėjimais, o ne tradicinėmis politinėmis partijomis. Lietuvos partinės sistemos fragmentacija pastebėta nuo 2000 m., kai per kiekvienus parlamento rinkimus vis naujas politines partijas lydėdavo sėkmė (Jastramskis, 2010). Naujosios partijos stokoja nuoseklios ideologinės pozicijos ir dažnai vadinamos populistinėmis (Ramonaitė, 2009), nors aiškiai tai patvirtinančių empirinių tyrimų nėra. Po 2011-2012 m. politinių skandalų (po FNTT pareigūnų atleidimo ir Garliavos įvykių) vykę protestai sudarė sąlygas atsirasti naujoms politinėms jėgoms: susikūrė nepartinė partija „Lietuvos sąrašas“

³ „Teritorinių bendruomenių nariai – Lietuvos Respublikos teritorijos administracinių vienetų nuolatiniai gyventojai neturi galimybės būti renkami į atitinkamų savivaldybių tarybas ir būdami įrašyti į kurį nors ne politinės partijos sąrašą kaip kandidatai į savivaldybių tarybų narius.“ (LR Konstitucinis Teismas, 2007)

⁴ „Politinės partijos yra viena iš politinių organizacijų rūšių: tai susivienijimai, kurių steigimosi tikslai ir uždaviniai išskirtinai siejami su politine veikla, siekiu patekti į renkamas politinės valdžios institucijas, dalyvauti *inter alia* įgyvendinant valstybės valdžią“ (LR Konstitucinis Teismas, 2007).

ir „Drąsos kelio“ politinė partija, laimėjusi 7 vietas parlamente 2012 m. rinkimuose (Vyriausioji rinkimų komisija, 2012). Po Konstitucinio Teismo nutarimų atsivėrė apskritai platesnės galimybės visuomeninių judėjimų ir politinių organizacijų dalyvavimui politiniame sprendimų priėmimo procese, o referendumo dėl žemės pardavimo užsieniečiams iniciatyva leido jiems mobilizuoti. Tai pasireiškė palaikymu antiistebliškumo⁵ kandidatui Nagliui Puteikiui, 2014 m. Prezidento rinkimuose surinkusiam 9,32 % visų rinkėjų balsų. Tuomet 2015 m. savivaldybių tarybų rinkimuose visuomeniniai rinkiminiai komitetai surinko 10,71% visų balsų ir užėmė 118 vietų savivaldybių tarybose bei mero postus 4 didžiuosiuose Lietuvos miestuose (Kaune, Panevėžy, Šiauliuose, Alytuje). Nepartine save vadynusi Politinė partija „Lietuvos sąrašas“ gavo 4 vietas Vilniaus miesto savivaldybės taryboje. Galiausiai 2016 m. Seimo rinkimuose laimėjusios Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos lyderis Ramūnas Karbauskis taip pat pabrėžė politinės partijos nepartiškumą ir rėmimąsi visuomeniniais rinkimų komitetais: „Jeigu būtų visuomeniniams komitetams leidę dalyvauti rinkimuose, tai būtų įvykę kažkas panašaus, tik dabar jie būtų ne šitoj frakcijoje, o gal būtų kokia nors visuomeninių komitetų koalicija ar kas nors panašaus. [...] Aš labai džiaugiuosi tais žmonėmis ir jiems, be jokios abejonės, jokio spaudimo nebus daroma. Jeigu kuris nors nuspręstų į partiją, mes tai labai pasveikinsime, bet tai jokia būdu nėra jokia sąlyga ar vizija“ (Želnienė, 2016).

Partinei demokratijai susiduriant su iššūkiais bei didėjant populistinių partijų skaičiui ir jų surenkamų balsų skaičiui rinkimuose svarbu atkreipti dėmesį į populizmo reiškinių partinėje demokratijoje ir į tai, kaip populizmo pamatiniai principai yra suderinami su partine demokratija. Nepaisant to, kad populizmas skirtinguose kontekstuose įgyja skirtingą formą ir gali būti apibrėžiamas kaip stilius (Canovan, 1999; Moffitt and Tormey, 2014), diskursas ar strategija (Weyland,

⁵ Disertacijoje antiistebliškumo politika apibrėžiama, remiantis Robertu R. Barru (2009), kaip prieš valdžią užimančią elitą nukreipta opozicijos politika.

2001; Jansen, 2011), mokslininkai artėja prie sutarimo populizmą laikyti siaurąja ideologija. Pagal C. Mudde (2004) pasiūlytą apibrėžimą, populizmas yra siauroji ideologija, „visuomenę laikanti padalintą į dvi homogeniškas ir antagonistines stovyklas, „tyrus žmones“ ir „korumpuotą elitą“, ir tvirtinanti, kad politika turėtų būti žmonių *volonté générale* (bendrosios valios) išraiška“ (Mudde, 2004, p. 543). Jeigu suprantame populizmą kaip siūlantį vieningos visuomenės ir vieningo politinio elito vizijas, jis kaip siauroji ideologija kertasi su partinės demokratijos atstovavimo principais. Pirma, kyla įtampa tarp bendrosios žmonių valios atstovavimo ir atstovavimo skirtingus interesus turinčioms visuomenės grupėms. Antra, vieningo politinio elito idėja prieštarauja politinių partijų, kaip atstovaujančių skirtingų interesų grupėms, įvairovei. Iš to kyla klausimas, kokia yra populizmo atstovavimo samprata ir kaip ji suderinama su partinės demokratijos principais.

Akademiniėje literatūroje aiškaus atsakymo į klausimą, ar ir kaip populizmas suderinamas su atstovaujama demokratija, nėra. Į klausimą, ar populizmas yra grėsmė demokratijai, ar gali demokratijai būti naudingas ir taisyti jos problemas, bandė atsakyti Robira Kaltwasseris ir C. Mudde (2012). Tačiau jų studijos rezultatai daugiau pasako apie populizmą naudojančių politinių veikėjų, o ne populizmo ideologijos, poveikį demokratijai (Van Kessel, 2014). Tuo tarpu populizmą iš teorinės pusės apmąstantys mokslininkai priklauso dviem stovykloms. Griežčiausiai populizmo atžvilgiu pasisako C. Mudde (2014), teigdamas, kad populizmas yra iš esmės antipliuralistinis ir todėl priešiškas liberaliai demokratijai. Panašiai teigia ir Pierre'as Rosanvallonas (2008) – populizmas yra demokratijos patologija ir ekstremali antipolitikos forma. Tvirtinimą, kad populizmas kelia grėsmę atstovaujamajai demokratijai, išplėtoja Gianfranco Pasquino ir Nadia Urbinati. Pagal G. Pasquino (2007), populizmas neatsižvelgia į homogeniško vieneto „žmonės“ vidinius pasidalijimus ir kartu atmeta politinių partijų bei kitų politinių institucijų tarpininkavimą. Politikai laikomi nepajėgiais priimti

sprendimus žmonių vardu. Atstovaujamoji demokratija yra pagrįsta kompromisu, tuo tarpu populizmas išreiškia tokį griežtą pasipriešinimą *kitam* (t. y. politiniam elitui), kad kompromisas tampa neįmanomas (Pasquino, 2007). Panašiai teigia ir N. Urbinati (2014, p. 128-170): populizmas yra demokratijai pavojingas, nes siekia centralizuoti galią ir atmeta demokratines procedūras. Rinkiminės ir diskusijų politiniuose forumuose procedūros yra būtini atstovaujamosios demokratijos elementai – jos sudaro sąlygas rinkėjams apsvastyti konkuruojančias idėjas ir pasirinkti, kurias iš jų palaiko. Populizmas prieštarauja nuomonių pliuralizmui, nes suvokia žmones kaip vienį – kaip vienintelę „dalį“ (angl. part), kuriai gali būti atstovaujama. Populizmas atmeta demokratines procedūras ir institucijas, kurias tiek sujungia, tiek atskiria valdžią ir piliečius. Vietoje to populizmas reikalauja įgyvendinti daugumos – žmonių – valią per tiesioginį lyderio valdymą. Kadangi populizmas prieštarauja tarpininkavimui ir institucijoms, populizmas iš principo atmeta atstovavimą (Urbinati, 2014, p. 128-170).

Kita mokslininkų grupė populizmą mato ne kaip pavojų atstovaujamajai demokratijai, bet kaip kylantį iš demokratijos ar bent jau iš to, kaip atstovaujamoji demokratija funkcionuoja šiandien. Margaret Canovan (1999) tvirtina, kad populizmas iškyla, kai demokratijoje įsivyrėja pragmatinė pusė (institucijos ir taisyklės). Jis išreiškia reakciją į nesėkmingą atstovavimą bei siūlo atsigręžti į „atperkančiojo“ stiliaus (kitai sakant, visuomeninės galios) politiką. Populizmas gali veikti kaip demokratijos save reguliuojantis mechanizmas, kai siūloma atsigręžti į žmones ir taisyti senąsias institucijas ar jas keisti naujomis. Paulas A. Taggartas (2000, p. 115) apskritai teigia, kad „populizmas yra matas, kuriuo galime matuoti atstovaujamųjų politinių sistemų sveikatą“. Populizmas gali būti stiprus tik atstovaujamojoje demokratijoje (Taggart, 2004). Pagrindinis populistų kritikos objektas yra politinės partijos – atstovaujamosios politikos esmė – todėl populistiniai veikėjai mėgina kurti kitokias organizacijas nei politinės partijos (Taggart, 2000). Populizmas prieštarauja žmonių dalijimui(si) į grupes pagal

interesus ir apskritai asociacinei politikai, tačiau norėdami dalyvauti politiniame procese populistiniai veikėjai privalo institucionalizuotis ir dėl to galiausiai virsta politinėmis partijomis (Taggart, 2000). Vienas iš sprendimų vietoje tapimo politine partija – stiprus lyderis arba tiesioginės demokratijos priemonės, papildančios atstovaujamąją politiką (Taggart, 2000). Detalesnė šių dviejų stovyklų mokslininkų argumentų analizė plėtojama teorinėje darbo dalyje.

Lietuva, buvusi Sovietų Sąjungos valstybė, pasižyminti partinės sistemos nestabilumu, yra ypač įdomus atvejis tirti populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykį. Hanspeteris Kriesis (2014) populistinių politinių veikėjų sėkmę Vakarų ir Rytų Europoje aiškina šiek tiek skirtingai: populistiniai veikėjai Vakarų Europoje stiprėja todėl, kad politinės partijos nebepajėgia sėkmingai atstovauti piliečiams. Tuo tarpu Vidurio ir Rytų Europoje sąlygas populistinių partijų stiprėjimui sudaro prasta partinės sistemos institucionalizacija bei nusivylimas tradicinėmis politinėmis partijomis. Be to, Vidurio ir Rytų Europoje yra daugiau nei Vakarų Europoje demokratines vertybes palaikančių, bet realiu demokratijos funkcionavimu nusivylusių žmonių. Tai irgi svarbus veiksnys, kodėl šio regiono valstybių partinės sistemos lengviau nei Vakarų Europos pasiduoda populizmo iššūkiui (Kriesis, 2014). Populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykio tyrimų lauką dėl specifinio partinės demokratijos funkcionavimo turėtų papildyti Vidurio ir Rytų Europos valstybių tyrimai. Dėl prastesnės partinės sistemos institucionalizacijos, populistinės partijos šiose valstybėse kur kas greičiau ir sulaukdamos mažesnio pasipriešinimo kvestionuoja partinės demokratijos pagrindus, todėl ir jų santykis su partinio atstovavimo principais turėtų skirtis nuo panašių partijų Vakarų Europoje.

Kaip matyti iš trumpai pristatytos diskusijos, populizmo fenomeno ir atstovaujamosios demokratijos santykis nėra vienareikšmiškas. Populizmas yra nuolat kvestionuojama sąvoka (Gallie, 1955), todėl kyla klausimas, kaip jį apibrėžti, o politiniai veikėjai (su retomis išimtimis) savęs populistais nevadina. Populizmo

tyrimų akademiniame lauke dažnai populizmas analizuojamas turint aiškia normatyvinę poziciją ir laikant populizmą demokratiją griaunančiu fenomenu. Šioje disertacijoje populizmas visų pirma analizuojamas kaip empirinis fenomenas, kurio tik nuosekli analizė gali atskleisti realų šio reiškinių santykį su atstovaujamąja demokratija šiandien fiksuojamoje empirinėje realybėje.

Apibendrinant tai, kas pristatyta, galima teigti, kad atstovaujamajai demokratijai susiduriant su krize ir stiprėjant populistinėms partijoms nėra aišku, kaip populistiniai judėjimai dera su partinės demokratijos principais: kokį atstovavimo modelį, jeigu ne partinį, populistai siūlo ir koks populistinio atstovavimo modelio santykis su atstovaujamąja demokratija. Tokios problemos pagrindu toliau formuluojamas pagrindinis disertacijos klausimas, pristatomas tikslas ir jį įgyvendinti padėsiantys uždaviniai.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Remiantis pristatyta darbo problema formuluojamas toks disertacijos **pagrindinis klausimas**: kokia yra populistinių politinių partijų atstovavimo samprata ir kaip ji suderinama su atstovaujamąja (partine) demokratija?

Tikslas: ištirti Lietuvos populistinių partijų atstovavimo sampratą ir jos santykį su atstovaujamąja (partine) demokratija.

Uždaviniai:

- 1) Apibrėžti populizmo sąvoką ir išskirti esminius populizmo bruožus.
- 2) Atlikti teorinės populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykio diskusijos analizę.
- 3) Apibrėžti politinio atstovavimo sąvoką ir išskirti sudedamuosius politinio atstovavimo elementus.

- 4) Atlikti Lietuvos politinių partijų programų turinio analizę ir identifikuoti populistines partijas Lietuvoje pagal išskirtus populizmo bruožus.
- 5) Atskleisti Lietuvos populistinių partijų politinio atstovavimo sampratą atliekant partijų programų ir straipsnių internetiniuose puslapiuose turinio analizę.
- 6) Atskleisti, koks populistinių partijų atstovavimo sampratos santykis su atstovaujama demokratija ir taip papildyti teorinę populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykio diskusiją.

Ginamieji teiginiai

1. Teorinė diskusija, ar populizmas griauja, ar yra pajėgus atstovaujama demokratija taisyti, atsiremia į atstovaujamosios demokratijos apibrėžimą. Populizmo idėjos prieštarauja procedūroms ir taisyklėms, pabrėžiamoms instituciniame atstovaujamosios demokratijos supratime. Kai atstovaujamojoje demokratijoje iškeliama žmonių valios reikšmė, populizmas suprantamas kaip suteikiantis galimybę žmonėms įsitraukti į sprendimų priėmimo procesą ir leidžiantis atsinaujinti pragmatinei (institucinei) demokratijos pusei.
2. Teorinę diskusiją dėl populizmo santykio su atstovaujama demokratija leidžia spręsti populizmo atstovavimo sampratos ir dabartinės funkcionuojančios atstovaujamosios demokratijos modelio (partinės demokratijos) santykio analizė.
3. Pagal populistinį atstovavimo supratimą atstovaujamieji yra ne tik bendrosios atstovaujamųjų grupės, kas būdinga populizmui, bet ir specifinės. Suderinti nuorodas į bendrąją žmonių valią ir į konkrečius interesus turinčias grupes galima, tik kai skirtingos visuomenės grupės suprantamos kaip turinčios ne besikertančius, bet tokius pačius bendrus interesus. Skirtingos visuomenės grupės yra suvienijamos interesų bendrumo ir tampa sudedamosiomis visuomenės kaip vieningo junginio dalimis.

4. Populistinis atstovavimo supratimas yra pagrįstas atstovų ir atstovaujamųjų suliejimo idėja. Tinkami politiniai atstovai turėtų pasižymėti teigiamomis savybėmis, turėtų būti nesuinteresuoti profesionalai, nuolat bendraujantys su žmonėmis. Atstovaujamiesiems turi būti užtikrinta galimybė tiesiogiai dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Tarp atstovų ir atstovaujamųjų kuriamas bendrumas veda prie to, kad politikai tampa lygūs žmonėms ir dalimi žmonių, todėl atstovavimas tampa nebereikalingu.

5. Partinio atstovavimo pamatinė prielaida yra visuomenės pliuralizmas – atstovaujamieji turi suvokti savo politines preferencijas ir pagal jas pasirinkti iš skirtingų politinių partijų programų tinkamus atstovus. Empirinė populizmo atstovavimo sampratos analizė rodo, kad atstovavimas yra reikalingas skirtingas visuomenės grupes susieti tarpusavyje ir sukurti jų bendrumą su atstovais. Todėl populistinis atstovavimo supratimas neatitinka partinės demokratijos principų.

Darbo naujumas ir reikšmė

Empirinius populizmo fenomeno tyrimus pagal keliamus tyrimo klausimus galima skirstyti į kelias grupes. Pirmoji tyrimų grupė analizuoja, kaip populizmo fenomenas pasireiškė tam tikroje valstybėje konkrečiu laikotarpiu. Šioje grupėje dominuojančios atvejo studijos atskleidžia, kaip populizmo specifiškumas ir vystymosi eiga priklauso nuo jo konteksto. Tokio pobūdžio tyrimų akademiniame populizmo tyrimo lauke yra bene daugiausiai (Grabow ir Hartleb, 2013, Mudde ir Kaltwasser, 2012). Antroji tyrimų grupė bando atsakyti į klausimą, kas lemia rinkėjų pasirinkimą balsuoti už politikus populistus. Pagrindinė diskusija šioje tyrimų grupėje vyksta tarp teigiančių, kad populistų palaikymas susijęs su ekonomine nelygybe visuomenėje, ir tvirtinančių, kad palaikymas kyla iš visuomenės vertybių pasikeitimo. Naujausio Pippas Norris ir Ronaldo Ingleharto (2016) tyrimo rezultatai patvirtina kultūrinio susidūrimo tezę – populistus labiausiai palaiko tos visuomenės grupės, kurios praranda savo turėtą statusą kilus

progresyvių kultūrinių vertybių bangai (vyresnė karta, vyrai, religingi, mažiau išsilavinę). Europoje augant populistinių partijų populiarumui trečioji tyrimų grupė bando aiškinti populizmo iškilimą ir stiprėjimą ne iš paklausos, bet iš pasiūlos pusės, į analizę įtraukiant makro lygio veiksnius. H. Kriesis ir Takis S. Pappas (2015), atlikę 17 šalių lyginamąjį tyrimą, tvirtina, kad populizmui sustiprėti padeda ekonominis nuosmukis ir politinės krizės. Stijno van Kesselio (2015) kokybinė lyginamoji analizė atskleidžia, kad ne prasta ekonominė situacija, bet tai, kaip sėkmingai politinės partijos atliepia nepatenkintų piliečių lūkesčius, lemia sėkmę rinkimuose. Patikimos, ilgai funkcionuojančios ir ryškiais lyderiais pasižyminčios politinės partijos gali „užimti“ tam tikrus visuomenei svarbius klausimus ir taip iškilti politinėje arenoje. Į pastarąjį tyrimą buvo įtrauktos ir Lietuvos politinės partijos, o populistinėms priskirtos dvi – Darbo partija (2004 m.) ir Tvarkos ir Teisingumo partija (2004 ir 2012 m.).

Ketvirtąją tyrimų grupę sudaro populizmo fenomeno pasiūlos pusės analizės – lyginamieji politikų diskurso tyrimai, siekiantys nustatyti, ar ir kuo populistai politikai skiriasi nuo ne populistų. Populizmo diskurso tyrimai įsibėgėjo ne taip seniai. Jau klasikiniu tapęs populizmo tyrimas, kuriuo remiasi visos vėlesnės empirinės populizmo diskurso studijos, pasirodė tik 2007 metais (Jagers ir Walgraave, 2007). Kadangi pirma disertacijos empirinio tyrimo dalys yra skirta atskirti populistus nuo ne populistų politikų Lietuvoje, šiai tyrimų grupei skiriama daugiausiai dėmesio ir ji detaliau pristatoma metodologinėje disertacijos dalyje.

Paradoksalu, bet tiriant, kas lemia balsavimą už populistus politikus, regis, pasistūmėta toliau nei bandant aiškiai atskirti politikus populistus nuo ne populistų. Tai, kad populizmo fenomeno tyrimai, galima sakyti, vėluoja, yra susiję su socialiniuose moksluose dažnai pasitaikančia problema – nesutarimu dėl pagrindinės sąvokos apibrėžimo. Populizmo sąvoka žiniasklaidos priemonėse dažnai vartojama kalbant apie politinių partijų taikomą visuotinę (angl. catch-all) politiką, kai politinė ideologija ir programa nėra aiškiai apibrėžta. Tokiame

kontekste rinkėjų lūkesčiams pataikaujantys partijų sprendimai ar pasiūlymai vadinami populistiniais. Populizmas kaip fenomenas nėra naujas, tačiau, pasak C. Mudde, populistiniai judėjimai yra kas kita nei judėjimai, reikalaujantys daugiau dalyvaujamąsios demokratijos ir piliečių įtraukimo. Populistiniai judėjimai atstovauja tyliajai daugumai, kuri nenori aktyviai įsitraukti ir dalyvauti, bet tai vienintelis būdas priversti elitą elgtis tinkamai (Mudde, 2004). Todėl populizmo pasireiškimas labai priklauso nuo konteksto. Tačiau kai nėra sutariama dėl esminių populizmo bruožų, pasak M. Canovan (1999, p. 3), lengviau pasakyti, kurie veikėjai yra populistai nei išskirti konkrečius populistus leidžiančius atpažinti bruožus. Todėl norint atlikti populistinių partijų turimos atstovavimo sampratos tyrimą, reikia apžvelgti populizmo sąvokos apibrėžimus ir išskirti pagrindinius populizmo elementus. Tai bus atliekama teorinėje disertacijos dalyje.

Empiriniuose populizmo tyrimuose dominuoja Vakarų Europos valstybių ir todėl radiklios dešinės populistinių partijų tyrimai. Populizmas Rytų Europoje turėtų sulaukti daugiau mokslininkų dėmesio, pirma, dėl aktualių populizmo pasireiškimų tokiose šalyse kaip Vengrija ir Lenkija, antra, dėl to, kad populizmas savo turiniu Rytų Europoje skiriasi nuo Vakarų Europos partijų. Populizmas Rytų Europoje dažniau pasižymi kairiojo politinio spektro bruožais ir, kaip teigia Matthijs Rooduijnas ir Tjitske Akkermanas (2015), šiame regione gali veikti kitokie mechanizmai nei Vakaruose dėl skirtingos regiono istorinės patirties.

Partinės sistemos Vidurio ir Rytų Europoje nuolat susiduria su antiistebliškumo populistinėmis partijomis (Učeň, 2007), neortodoksinėmis, naujojo ar centristinio populizmo partijomis (Pop-Eleches, 2010) bei antiistebliškumo reformų partijomis (Hanley ir Sikk, 2014). Peteris Učeňas (2007) analizuoja naujus populizmą ir antiistebliškumo politiką naudojančius veikėjus Vidurio ir Rytų Europoje ir teigia, kad naujasis populizmas pasižymi paprasčiausiu antiistebliškumo diskursu, nustelbiančiu bet kokius bent kiek reikšmingesnius ideologijų komponentus. Į analizę įtraukęs ir Lietuvą jis teigia, kad Lietuvos antiistebliškumo populizmui

trūksta vieningo principų rinkinio. Naujosios populistinės jėgos, patekusios į valdžią pasirodė esančios tokios pat silpnos ir nepateisinančios rinkėjų lūkesčių kaip ir tradicinės politinės partijos, todėl įtvirtinamas nepasitenkinimo ciklas (Učėn, 2007). Netradicinės partijos naudoja naująjį populizmą, nebeturintį ideologinių nuostatų, o tik kalbėjimą tai, ką nori girdėti rinkėjai ir antiisteblišmento diskursą, ir taip laimi parlamentiniuose rinkimuose. Tačiau jos taip pat nepateisina piliečių lūkesčių, nes tampa to paties kritikuoto antiisteblišmento dalimi. Tai virsta nuolatiniu ciklu, kai dėl nepasitenkinimo visomis jau bandytais partijomis griebiamasi naujos alternatyvos ir ja vėl nepasitenkinama.

Protesto balsavimą Rytų Europoje 1990-2006 tyrinėjęs Cristianas Pop-Eleches (2010), teigia, kad politines partijas, kurių rinkiminiai teiginiai paremti identifikuojama ir nuosakia ideologine platforma, galime laikyti tradicinėmis (angl. mainstream). Be tokių pagrindinių tradicinių partijų yra neortodoksinės partijos (angl. unorthodox parties), kurios reikšmingai nukrypsta nuo Vakarų Europos nuosakios programinės partijos modelio. Tai reiškia, ne lyderio asmenybė ar retorika yra svarbiausia apibrėžiant partijas, bet programinės nuostatos. Jis pateikia 4 neortodoksinių partijų kategorijas – kraštutiniai nacionalistai, radikali kairė, nacionaliniai populistai, naujasis/centristinis populizmas. Tokios partijos kaip Lietuvių tautininkų sąjunga (1992-1996) ir Tvarkos ir teisingumo partija (2004) priskiriamos nacionaliniam populizmui. Tuo tarpu Naująją Sąjungą (2000), Lietuvos liberalų sąjungą (2000), Darbo partiją (2004) C. Pop-Eleches priskiria naujojo/centristinio populizmo fenomenui. Jeigu dėl kitų kategorijų galima būtų diskutuoti, bene svarbiausia yra C. Pop-Eleches išskiriama naujojo/centristinio populizmo neortodoksinių partijų kategorija. Tai tokios partijos, kurios nenaudoja radikalios ideologijos (nesilaiko antivakarietiškos ar antikapitalistinės pozicijos), bet ideologiją atmeta apskritai, remiasi lyderiais ir jų ambicijomis. Tokios partijos iškyla trečiojoje parlamentinių rinkimų Rytų Europoje kartoje. Pirmieji, steigiamieji rinkimai, pasižymi antikomunistinės koalicijos ir iš dalies reformuotų

komunistų priešprieša. Antros kartos rinkimai reiškė pasirinkimą už priešingą frontą nei tuo metu valdantieji – valdę nubaudžiami ir išmetami iš valdžios. Trečios kartos rinkimai, kai vieni ir kiti priešininkai išbandyti, atsiveria erdvė naujoms dar nebandytoms politinėms partijoms. Taigi trečios kartos rinkimai reiškė neortodoksinių partijų iškilimą – situaciją, kai išbandytos pagrindinės alternatyvos nepateisina piliečių lūkesčių, jie renkasi neišbandytą alternatyvą – naują ir prieš tai dar nepatikrintą partiją (Pop-Eleches, 2010).

Vėlesnis Allano Sikko (2012) tyrimas analizuoja, kokią naujosios iškilusios partijos užima vietą partinėje sistemoje. Tradiciškai naujų partijų iškilimas Vakarų Europoje aiškinamas socialinėmis skirtimis pagrįstu partinės sistemos vystymosi modeliu, tai reiškia, Seymouro Martino Lipseto ir Steino Rokkano (1967) teorija. Pasak šios klasikinės teorijos, naujos partijos atsiranda dėl vertybinių pokyčių, visuomenės įvairovės didėjimo ir naujų klausimų, kurių nebepajėgia atstovauti įsitvirtinusios partijos. Alternatyva klasikinei teorijai yra požiūris, kad naujos partijos nebūtinai remiasi iškilusiomis naujomis problemomis ar atsiradusiomis naujomis takoskyromis, bet gali iškilti ten, kur jau yra tam tikrą problemą atstovaujančios partijos (Sikk, 2012). A. Sikkas (2012) tokias partijas pavadina paremtas naujumo projektu. Ištyręs Lietuvos, Latvijos ir Estijos naujų partijų pozicijas jis daro išvadą, kad sėkmingos naujosios partijos ne atstovavo naujai ideologijai, bet metė iššūkį jau įsitvirtinusioms partijoms jų užimamoje „teritorijoje“, politinėje erdvėje. Šios partijos siekia ne iškelti naujas ideologijas, bet gerinti dabartinės politikos stilių. Tęsdami pradėtą tyrimo kryptį Seanas Hanley ir A. Sikkas (2014) pastebi, kad prieš Europos politinį isteblišmentą kylančios protesto partijos ir judėjimai, tokios kaip radikalios dešinės partijos, yra nemažai analizuotos, tačiau dėmesio sėkmingoms naujoms partijoms, derinančioms tradicines ideologijas su antiisteblišmento ir politinio atsinaujinimo reikalavimais, dėmesio skirta mažai. Tačiau būtent tokios partijos yra Rytų Europai bendras fenomenas. Jie (Hanley ir Sikk, 2014) siūlo tokioms partijoms įvardinti naują

sąvoką – antiisteblišmento reformų partijos. Atlikę kokybinės lyginamosios analizės tyrimą jie nustato, pirma, kad Vidurio ir Rytų Europoje antiisteblišmento reformų partijos arba protesto partijos yra tarpusavy panašios, todėl galima jas laikyti vienos šeimos partijomis. Antra, tokie paprasti aiškinimai kaip ekonominė krizė ar demokratijos krizė nepadeda paaiškinti tokių partijų iškilimo. Jų iškilimą lemia ekonominių sąlygų, korupcijos ir partinio stabilumo veiksnių tarpusavio sąveika.

Rytų Europai būdingas naujasis/centristinis populizmas bei antiisteblišmento reformų partijos atskleidžia Rytų ir Vakarų Europos skirtumus. Jeigu Vakarų Europoje galime kalbėti apie partinių sistemų dekonsolidaciją, partinės demokratijos nuosmukį, kaip teigia P. Mairis, Rytų Europoje, panašu, tikra konsolidacija taip ir nebuvo įvykusi – partinė sistema taip ir nebaigė formuotis. Naujosios politinės jėgos, kaip jau pastebėta anksčiau, į politinę erdvę naujų idėjų neatsineša, bet taiko naująjį populizmą, pagal C. Pop-Eleches ir P. Učeño apibrėžimą, ir teigia ateinantys reformuoti politikos. Tačiau, jeigu anksčiau nusivylimas viena tradicine politine jėga vedė prie balsavimo už kitą, o tai vedė prie balsavimo už naują politinę jėgą, uždaras ciklas gali vesti ne prie nusivylimo išbandytais jėgomis, bet nusivylimu partijomis apskritai. Kylančios naujos reformų partijos tik sustiprina nusivylimo ne tik konkrečiomis politinėmis jėgomis, bet politinėmis partijomis apskritai.

Į populizmo tyrimų akiratį Vidurio ir Rytų Europos valstybės ir konkrečiai Lietuva iki šiol dar vis patenka retai. Analizuoti šias šalis yra ypač aktualu stebint naujausius politinius procesus Lenkijoje ir Vengrijoje. Jeigu didžiosioms Vidurio ir Rytų Europos valstybėms dar skiriama dėmesio, Baltijos valstybės į mokslinius tyrimus patenka retai. Populizmo Lietuvoje tyrimai yra labai svarbūs ne tik dėl to, kad populizmas tampa viena aktualiausių tiek viešosios erdvės, tiek akademinų temų, bet dar ir todėl, kad bene per kiekvienių parlamento rinkimus sėkmingai pasirodo naujos politinės jėgos, kurių bendras bruožas yra ne tik naujumas, bet ir tam tikras

panašus diskursas. Vis dėlto nėra aišku, ar juos vienijantis rinkėjams patrauklus diskursyvinis bendrumas iš tiesų yra populizmas.

Lietuvoje partinės demokratijos funkcionavimas ir iššūkiai jai detaliai analizuoti mokslininkų grupės monografijoje „Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos“. Ingos Vinogradnaitės (2009) tirta piliečių atstovavimo samprata atskleidžia, kad politinio atstovavimo įsivaizdavimas yra paremtas neapibrėžtais lūkesčiais atstovų atžvilgiu, o interesai atstovų ir piliečių nesusieja. Ainės Ramonaitės (2009) atlikta politinio atstovavimo teisiniame diskurse analizė atskleidžia, kokie instituciniai pokyčiai siūlomi bei yra įgyvendinami tam, kad galima būtų išvengti politinių partijų monopolio sprendimų priėmimo procese. Vis dėlto populizmo fenomeno pasireiškimas Lietuvoje iki šiol analizuotas tik keliuose tyrimuose. 2012 m. populizmo Baltijos šalyse analizėje teigiama, kad tiek populizmo trūkumas, tiek perteklius yra demokratijai pavojingas (Jakobson, 2012). Živilė Šatūnienė (2003), tyrusi populizmo pasireiškimą 2002 m. Lietuvos Prezidento rinkimuose, populizmą apibūdina prieštaraujančiu atstovaujamosios demokratijos principams. Tuo tarpu Zenono Norkaus (2011) teigimu, Lietuvoje Rolando Pakso apkalta lėmė kairiojo populizmo persvarą prieš dešiniją, o populistiniai politiniai veikėjai, regis, laikomi demokratinio proceso dalimi. Dovydas Pabiržis (2013) populizmą apibrėžia kaip politinę ideologiją ir nustato, kad Lietuvoje 2011-2012 m. populistinėmis laikytinos Tvarkos ir teisingumo, „Drąsos kelio“, nacionalinis susivienijimas „Už Lietuvą Lietuvoje“ ir Respublikonų partijos. Jis sutinka, kad populizmas gali būti žalingas stabiliai demokratijai, bet straipsnį baigia klausimu, ar tokia ideologija blogiau nei politika be ideologijos apskritai. Kadangi Lietuvoje išsamesnių populistinių partijų diskurso tyrimų nėra, empirinis disertacijos tyrimas leis pagrįstai teigti, kurios partijos pasižymi populizmo bruožais.

Apibendrinant apžvelgtą literatūrą reikia pabrėžti, kad populistinių partijų atstovavimo samprata yra apskritai labai mažai analizuotas aspektas, nors tai yra

labai reikšmingas atstovaujamosios demokratijos krizės dėmuo. Sistemingas populistinių partijų diskurso tyrimas, atskleidžiantis partijų atstovavimo sampratą, leistų geriau suprasti ir prognozuoti, ką tokių partijų stiprėjimas reiškia atstovaujamosios demokratijos principams ir institucijoms.

Darbo struktūra

Pirmoji disertacijos dalis pristato pagrindinius apibrėžimus ir teorinį politinio atstovavimo koncepcijos išskleidimą, pagal kurį atliekama populistinių partijų atstovavimo sampratos analizė. Teorinėje darbo dalyje pateikiama populizmo koncepcija, atliekama teorinė populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykio analizė, apibrėžiamas politinis atstovavimas, išskiriamos sudedamosios politinio atstovavimo dalys ir pristatoma partinio atstovavimo koncepcija.

Antroje disertacijos dalyje pristatomas empirinis disertacijos tyrimas, sudarytas iš dviejų skyrių. Pirmiausia atliekama kiekybinė Lietuvos politinių partijų programų turinio analizė identifikuoti populistines partijas Lietuvoje. Tuomet remiantis kiekybinės turinio analizės principais atliekamas populistinių partijų programų ir straipsnių tyrimas atskleisti, kaip apibrėžiami atstovaujamieji ir jų interesai. Galiausiai interpretatyvistinė analizė taikoma atstovų ir jų veikimo apibrėžimui. Populistinę atstovavimo sampratą gretinant su partinio atstovavimo koncepcija daromos išvados apie populizmo ir partinės demokratijos santykį.

1. TEORINĖ DALIS

Analizuojant, kokia yra populistinių partijų atstovavimo samprata, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kodėl nesutariama dėl populizmo santykio su atstovaujamąja demokratija (tai grėsmė ar taisymo priemonė), ir pabandyti pasiūlyti šio teorinio nesutarimo sprendimo būdą. Tam įgyvendinti teorinė disertacijos dalis yra padalinta į du skyrius, atitinkančius 1, 2 ir 3 disertacijos uždavinius: apibrėžti populizmo sąvoką ir populizmo elementus; atlikti teorinės populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykio diskusijos analizę⁶; apibrėžti politinio atstovavimo sąvoką ir išskirti sudedamuosius politinio atstovavimo elementus. Pirmajame teorinės dalies skyriuje pristatomos skirtingos populizmo teoretikų populizmo koncepcijos, populizmas apibrėžiamas ir išskiriamos sudedamosios populizmo dalys. Antrajame skyriuje analizuojamas populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykis, pasitelkiant XX a. pab. ir XXI a. pr. populizmo tyrimuose dėmesio sulaukusias koncepcijas (Taggart, 2002b, p. 73). Atlikus analizę siūlomas toks teorinės diskusijos sprendimas: norint įvertinti populizmo santykį su atstovaujamąja demokratija, reikia analizuoti populistinių partijų turimą atstovavimo sampratą ir lyginti su šiuolaikinėje atstovaujamojoje demokratijoje funkcionuojančia atstovavimo forma. Todėl trečiajame skyriuje apibrėžiama, kas yra ir iš ko susideda politinis atstovavimas, o ketvirtajame – pristatoma partinio atstovavimo koncepcija.

1.1. Populizmo koncepcija

Mokslininkai populizmą apibrėžia skirtingai: populizmu gali būti vadinamas tam tikra politinių veikėjų taikoma strategija (Weyland, 2001; Jansen, 2011), vartojamas stilius (Canovan, 1999; Moffitt & Tormey, 2014) ar politinė ideologija (Canovan, 2002; Mudde, 2004). Populizmą suprantant kaip rinkėjams arba pasekėjams mobilizuoti taikomą strateginę priemonę, dažnai pasitelkiamas Kurto Weylando

⁶ Šis disertacijos skyrius parengtas pagal publikuotą straipsnį: Jogilė Stašienė, „Populizmas – grėsmė atstovaujamajai demokratijai ar jos (pa)taisymo priemonė?“, *Politologija*, 82(2), 2016, p. 3-31.

pasiūlytas populizmo apibrėžimas – „politinė strategija, kuria personalizuotas lyderis siekia arba vykdo valdžios galią, remdamasis tiesiogine, nemedijuota, neinstitucionalizuota daugybės daugiausia neorganizuotų pasekėjų parama“ (Weyland, 2001). Kai galia kyla iš neorganizuotos žmonių paramos, populizmas tampa beveik tolygus protesto balsavimui – didelis skaičius žmonių yra suviliojami šūkiiais, nors jokiai konkrečiai organizacijai nepriklauso. Pasak Roberto S. Janseno (2011), populizmo nereikėtų susieti su konkrečiais veikėjais (judėjimais ar partijomis), bet reikėtų apibrėžti kaip politinės praktikos būdą: kaip specifinių veiksmų ar politinių priemonių rinkinį, kurį politikai ir jų palaikytojai panaudoja įgyvendinant politinę, ekonominę ar socialinę darbotvarkę. Kitaip tariant, populizmas naudojamas kaip tam tikri strateginiai veiksmai mobilizuoti palaikymą ir užsitikrinti paramą tolimesniam politikos įgyvendinimui. Taigi kai populizmas atsiejamas nuo konkrečių politikų, tampa akivaizdu, kad šią strategiją gali taikyti bet kurie politikai. Vietoje strateginio populizmo traktavimo Benjaminas Moffittas ir Simonas Tormey (2014) siūlo į populizmą žiūrėti kaip į stilių. Populizmas pasižymi supaprastintu kalbėjimu ir paprastais siūlomais sprendimais. Be to, populizmas pasireiškia tradicinės ir ideologinės politikos nuosmukio laikotarpiu ir todėl yra persipynęs su politikos mediazacija ir stiliškumas. Stiliškumas pasitelkiamas argumentuojant, išryškinant vienus ar kitus aspektus, sustiprinant vienus, o ne kitus, įvaizdžius, kuriant ir išlaikant lyderio ir žmonių ryšį, pasitelkiant tam tikrus atlikimo repertuarus. Trumpai tariant, būtent performatyvioji populizmo dimensija yra svarbiausia. Populistais laikomų politikų tyrimas nustato, kad jiems bendra yra apeliavimas į žmones ir prieštaravimas elitui, nuosmukio arba krizės pojūtis, lemiantis greitai priimamus sprendimus, ir, svarbiausiai, nemandagus ir nekorektiškas elgesys (Moffitt & Tormey, 2014).

Vis dėlto mokslininkai, daugiau dėmesio skyrę bandymams populizmą teoriškai konceptualizuoti, laikosi pozicijos, kad populizmo esmę sudaro idėjinis lygmuo. M. Canovan, B. Arditis ir P. Taggartas, sutaria, kad derėtų populizmą laikyti idėjų,

sąvokų ar temų rinkiniu. Jie pripažįsta, kad populizmą sudėtinga apibrėžti, nes populizmas priklauso nuo konteksto, kuriame veikia (Taggart, 2002a p. 62-80; Canovan, 1982, p. 544-552), yra viduje prieštaringas, o tradiciniai politiniai veikėjai populistinių partijų dažnai nepripažįsta esant demokratinės aplinkos dalimi (Arditi, 2007, p. 2). Dėl šių sunkumų populizmas dažnai laikomas skirtingus veikėjus vienijančia retorika ar politikos stiliumi (Moffitt ir Tormey, 2014), tačiau ši teoretikų grupė su tuo nesutinka ir populizmą laiko idėjų, sąvokų ar temų rinkiniu. Pagal P. Taggartą (2002b, p. 2), populizmas yra ideologija arba tam tikrų idėjų rinkinys, stokojantis esminių vertybių. M. Canovan (2002, p. 25-44) pripažįsta, kad populizmas yra siauroji ideologija: nors ir nėra taip išplėtotas kaip liberalizmas ar socializmas, jis turi jam būdingas sąvokas. B. Arditi (2003, p. 17-31; 2007, p. 59) teigia, kad populizmas yra vis pasikartojantis modernios politikos bruožas, turintis tam tikras esmines temas.

Kai populizmas suprantamas kaip tam tikrų idėjų ar temų rinkinys, kyla klausimas, kurios tos idėjos yra esminės. Viena iš pagrindinių populizmo sąvokų yra monolitinė ir vieninga „žmonių“ (angl. the people)⁷ koncepcija – žmonės yra vieningas ir solidarus bendrais interesais ir bendra valia pasižymintis vienetas, neturintis esminių vidinių skirtumų. Sąvoka „žmonės“ gali įgyti skirtingas prasmes: valstybės žmonės, tauta ir liaudis (paprasti žmonės) (Canovan, 1999, p. 5). Žmonių visuotinis dalyvavimas politiniame sprendimų priėmimo procese išaukštinamas (Arditi, 2007, p. 58). P. Taggartas teigia, kad „žmonių“ koncepcija iš tiesų kyla iš šalies branduolio teritorijos (angl. heartland) idėjos. Tai yra įsivaizduojama vieta, įkūnijanti idealizuotą praeities kasdieninį gyvenimą ir vertybes, kuriuos reikia apsaugoti ir ginti. Ši įsivaizduojama teritorija apibrėžia ir idealizuojamos bendruomenės ribas – centre yra organiška ir solidari bendruomenė, o jai nepriklausantys iš tos teorijos yra išstumiami. Branduolio teritoriją bendruomenę

⁷ Sąvoka „žmonės“ (angl. the people) gali įgyti skirtingas konkretesnes prasmes, kaip pavyzdžiui, valstybės žmonės, tauta ir liaudis (paprasti žmonės). Siekiama išlaikyti sąvokos „žmonės“ plotį ir apibendrinti konkretesnes sąvokas, todėl ji nėra keičiama alternatyvia siauresne sąvoka.

apibrėžia aiškiau nei nacionalinės valstybės ribos, todėl jos nereikėtų laikyti tauta. Pasak P. Taggarto (2002b, p. 3), valstybės branduolio idėją naudoti yra prasmingiau, nes „žmonių“ sąvoka analizuojant populizmą savo specifinę prasmę praranda. Nepaisant to, kadangi „žmonių“ apibrėžimas kyla iš branduolio teritorijos įvaizdžio, nuo to „žmonių“ sąvoka tikslesne ir aiškesne netampa.

Žmonių išaukstinimas yra tiesiogiai susijęs su priešprieša politiniam elitui, ribojančiam visuotinį žmonių dalyvavimą. Šių dviejų homogeniškai suprantamų grupių – žmonių ir elito – antagonizmas yra dar vienas esminis populizmo bruožas (Taggart, 2002b, p. 113). Korumpuotas elitas, teigiama, yra užėmęs sprendimų priėmimo erdvę (Arditi, 2007, p. 65). Žmonės ir elitas kovoja vieni su kitais, todėl kartu atstovaujamojoje politikoje dalyvauti negali (Taggart, 2002b, p. 113). Kaip tai įvardija P. Taggartas (2002a, p. 72), populizmas išreiškia pirminį politinį instinktą – valdomųjų reakciją į valdančiuosius. Dar daugiau, M. Canovan teigimu, populizmas yra priešiškas ne tik politiniam elitui, bet apskritai politinio, ekonominio ir kultūrinio elito vertybėms. Populistai teigia atstovaujantys paprastiesiems žmonėms – tyliajai daugumai, kurios korumpuotas ir privilegijuotas elitas nereprezentuoja (Canovan, 1999, p. 5).

Galiausia dar viena svarbi populizmo tema yra veiksmų legitimumo grindimas daugumos valdžia ir demokratine visuotinio suvereniteto ideologija. Kadangi „žmonių“ sąvoka populizme yra pagrindinė, demokratija yra apibrėžiama kaip žmonių valdymas – suverenitetas priklauso žmonėms, todėl jie visi turėtų dalyvauti sprendimų priėmimo procese (Canovan, 2002, p. 2-4; Taggart, 2002b, p. 71-76). Taigi populistiniai veikėjai siūlo visuotinį žmonių įsitraukimą ir neša atgimimo nuotaiką, mobilizuojančią anksčiau į politiką neįsitraukusius žmones. Tam, kad galima būtų visuotinį ar bent jau didesnę žmonių įsitraukimą užtikrinti, siūlomos tiesioginės demokratijos priemonės ir artimesnis žmonių ir lyderio ryšys. Kai demokratija suprantama kaip visuotinis žmonių įsitraukimas ir valdymas, atstovaujamajai politikai kyla priešiškus (Taggart, 2002b, p. 72) – politinio

proceso reguliavimas ir ribojimas, institucinės struktūros, biurokratija, korumpuotas politinis elitas (Arditi, 2007, p. 60) ir kiti tarp žmonių ir valdžios įsiterpę veikėjai yra kliūtis žmonių valdymui (Canovan, 1999, p. 14).

G. Pasquino ir N. Urbinati populizmą supranta kaip idėjų rinkinį siekti galios ir įgyvendinti žmonių laisvę tiesiogiai, atsisakant institucinių suvaržymų. G. Pasquino, priešingai nei nemaža dalis šiuolaikinių populizmo teoretikų, teigia, kad populizmą laikyti ideologija yra per drąsu. Populizmas gali įgyti labai skirtingus pavidalus, todėl, pasak jo, vertėtų nesupaprastinti ideologijos sąvokos ir ją keisti galvosenų (angl. mentalities) sąvoka (Pasquino, 2007, p. 15-29). Nepaisant to, ideologijos ir galvosenos sąvokos turi gana panašų turinį – abi kalba apie tam tikrą idėjų rinkinį. Pagal Juaną Linzą (1964, p. 291-342), galvosenos yra susijusios su emocijomis, pateikiančios būdą reaguoti į situaciją, tuo tarpu ideologija yra išplėtotų ir gerai susietų įsitikinimų bei sąvokų sistema. Vis dėlto ideologijos keitimas galvosenų sąvoka neprieštarauja tam, kad populizmo esmę sudaro idėjinis ir mąstymo lygmuo, o ne forma ar raiška.

Su tuo, kad retorikos nepakanka norint politinius veikėjų laikyti populistiniais, sutinka N. Urbinati. Ji populizmą laiko ideologija, pasižyminčia tam tikrais bruožais: politikos kaip mes *versus* jie priešstatos idėja, daugumos viršenybe prieš mažumą, žmonių kaip vieno vieningo ir homogeniško vieneto traktavimu, iš žmonių tyrumo kylančio politinio nuoširdumo supriešinimas su kompromisais pagrįsta politika. Šios pasikartojančios temos yra būdingos ne tik visiems populistiniams veikėjams, tačiau ir daug kitų veikėjų, kurie kalbėdami apie politiką pateikia poliarizuojantį politinio proceso paveikslą (žmonės kaip dauguma *versus* siauras elitas) ar kvestionuoja atstovaujančių institucijų funkcionavimą. Tokie judėjimai kaip „Occupy Wall Street“, pasak N. Urbinati, pasižymi aukščiau išvardintais populizmui būdingais bruožais, tačiau jie nebando užimti valdžios institucijų, bet siekia geriau kontroliuoti ir išlaikyti išrinktus atstovus atskaitingais. Tuo tarpu populizmas, pagal N. Urbinati, yra „galios projektas“, siekiantis

panaudoti valstybę didžiajai visuomenės daugumai konsoliduoti (Urbinati, 2014, p. 130).

Panašiai populizmo turinį apibrėžia ir G. Pasquino. Jis remiasi Williamu H. Rikerio ir Williamu Kornhouserio teiginiais, kad populizmui svarbiausia yra žmonių valios įgyvendinimas suteikiant jiems tiesioginę valdžią. W. Kornhauserio (1959) teigimu, populistinėje demokratijoje valdžia pasiekama tiesiogiai – ji apima tiesioginį didelio žmonių skaičiaus įsitraukimą atsisakius institucinių kanalų. W. H. Rikeris populizmą supranta kaip tam tikrą politinės kultūros dalį ir kaip tam tikrą socialinę politiką, kurios žmonės siekia kaip kolektyvinis vienetas. Žmonių laisvė pilnai įgyvendinama tik tada, kai jų siekiai tampa įstatymais, todėl žmonių norų įgyvendinimą varžančius konstitucinius apribojimus siekiama panaikinti (Riker, 1982, p. 238-249). Būtent todėl populistams svarbiausia yra laimėti rinkimus, kad patekę į valdžios institucijas įgyvendintų savo ideologiją ir galėtų pagal ją keisti visuomenę. Siekiant mobilizuoti visuomenės palaikymą rinkimų metu, reikalinga vertikali ar bent jau vieninga struktūra (aiškiausiai matoma lyderio pavidalu) ir ideologija. Trumpai tariant, be poliarizuojančio diskurso ir atstovaujamųjų institucijų ginčijimo taip pat reikalinga gera organizacija, ideologija ir valdžios siekis, kad galėtume identifikuoti „populistinę valstybės galios koncepciją“ (Urbinati, 2014, p. 130). Suprantant populizmą pagal N. Urbinati kaip siekį užimti galią ir pagal savo ideologiją keisti valstybę, populizmas prarandama trumpalaikiškumo ir spontaniškumo bruožus. Tam, kad būtų gera organizacija ir išplėtotą ideologiją, reikalingas tęstinis darbas ir tęstinis politinio veikėjo egzistavimas. Regis, N. Urbinati koncepcijoje populizmas suprantamas kaip galintis pasiekti tokią galią, kad vienvaldžiai galėtų kontroliuoti visą parlamentą. Tačiau dažnai populistiniai veikėjai arba baigia savo veiklą, arba institucionalizuojasi ir tampa konvencinio politinio proceso dalimi.

Apibendrinant skirtingas populizmo koncepcijas galima teigti, kad nors sutariama, kad populizmas gali įgauti skirtingus pavidalus, populizmo pagrindas yra idėjų

rinkinys. Toks populizmo konceptualizavimas pratiškai atitinka empirinių populizmo analizėse taikomą populizmo apibrėžimą. Galima sutikti su Benjaminu Moffittu ir Simonu Tormey (2014), kad tyrimuose tampa įprasta apibrėžti populizmą minimaliai kaip siaurąją ideologiją ir ypač dažnai pasitelkti C. Mudde apibrėžimą, kad populizmas yra siauroji ideologija, „visuomenę laikanti galutinai padalintą į dvi homogeniškas ir antagonistines stovyklas, „tyrus žmones“ ir „korumpuotą elitą“, ir tvirtinanti, kad politika turėtų būti žmonių *volonté générale* (bendrosios valios) išraiška“ (Mudde, 2004, p. 543). Tiek pagal empiriniuose tyrimuose taikomą apibrėžimą, tiek iš populizmo konceptualizavimo teoriniuose darbuose matyti, kad svarbiausia populizmo idėja yra vieningų žmonių koncepcija, iš kurios kyla visuotinio žmonių valdymo reikalavimas ir priešinimasis žmonių valdžiai apribojančiam reguliavimui, institucijoms bei politiniam elitui. Todėl esminiais populizmo elementais laikomi: 1) žmonių kaip homogeniškos grupės, pasižyminčios teigiamomis savybėmis, suvokimas; 2) elito kaip homogeniškos grupės, pasižyminčios neigiamomis savybėmis, suvokimas.

1.2. Teorinė populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykio analizė

Kaip jau pristatyta prieš tai, nėra aišku, kodėl populizmas vienos koncepcijose laikomas nesuderinamu su atstovaujama demokratija, o kitose – demokratijos taisymo priemone. Iki šiol praktiškai nebuvo bandyta nuosekliai pažvelgti, kodėl visgi populizmo santykis su demokratija vertinamas skirtingai. Nėra aišku, ar vertinimų skirtumai kyla dėl skirtingų populizmo ir atstovaujamosios demokratijos konceptualizavimų, o gal apskritai dėl normatyvinės mokslininkų pozicijos vertinant galimą populizmo poveikį demokratijai. Tam reikia analizuoti, kaip apibrėžiamas populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykis dviejų stovyklų teoretikų darbuose.

Pirmoji mokslininkų grupė, P. Taggartas, B. Arditis ir M. Canovan, kalbėdami apie populizmo ir demokratijos santykį, demokratiją apibrėžia plačiai. B. Arditis (2007, p. 1-2) daugiau kalba apie liberalią politiką nei apie atstovaujamąją demokratiją, bet pripažįsta, kad demokratija neatsiejama nuo atstovavimo. P. Taggartas (2002b, p. 109) teigia, kad šiuolaikinės demokratijos modelis yra neišvengiamai atstovaujamas, o atstovaujamoji demokratija neatsiejama nuo liberalizmo ir pliuralizmo. M. Canovan, demokratiją vadina modernia demokratija arba demokratija kokią žinom (Canovan, 1999, p. 7; 2002, p. 38; 2004, p. 241-252). Nors analizuodami demokratijos ir populizmo santykį ši grupė mokslininkų demokratijos tiksliai neapibrėžia, visoms trims koncepcijoms būdingas panašus demokratijos kaip atstovaujamosios demokratijos supratimas.

P. Taggartas ir M. Canovan demokratiją apibrėžia kaip dvilypę, sudarytą iš idėjų ir institucijų. Pasak P. Taggarto, dėl to, kas yra būtinos sudedamosios institucinės demokratijos dalys, sutariama – tai yra rinkimai, asociacinė politika ir parlamentas. Be piliečių teisių, įstatymo viršenybės ir valstybės ribojimo demokratijos institucinį pagrindą sudaro visuotinė balsavimo teisė, leidžianti rinkėjams nuspręsti, kurios iš konkuruojančių politinių partijų turėtų veikti parlamente. Idėjų, partijų ir grupių konkurencija yra reikalinga tam, kad institucijos galėtų funkcionuoti. Tai reiškia,

kad institucinė demokratijos pusė yra neatsiejama nuo liberalizmo ir pliuralizmo (Taggart, 2002b, p. 109). Panašiai būtinas sudedamąsias institucinės demokratijos pusės dalis pristato ir B. Arditį (2007, p. 2) – liberalią politiką sudaro rinkimai ir politinių partijų konkurencija dėl to, kas formuos valstybės sprendimus. Išrinkti atstovai paiso įstatymų viršenybės, atsižvelgia į viešąją nuomonę, o tarprinkiminiu laikotarpiu įstatymų leidybos institucijose užsiima svarstymu. Pasak M. Canovan (1999, p. 10), sprendimų priėmimo procesą struktūruojančios institucijos ir taisyklės sudaro pragmatinę demokratijos pusę kaip būdą taikiai spręsti konfliktus.

Vis dėlto M. Canovan, P. Taggartui ir B. Arditį taip pat svarbi ir idėjinė demokratijos pusė. P. Taggartas teigia, kad aplink liberalios demokratijos institucijas vyksta atstovaujamoji politika – tai yra nepriklausomi, bet tarpusavy susiję procesai (partinė politika, viešosios diskusijos, rinkimai), kurių metu apsvaustomos skirtingos idėjos ir pasirenkama, kurias iš jų įgyvendinti viešosios politikos pavidalu (Taggart, 2002b, p. 109). Idėjų svarstymas ir pasirinkimas yra lygiaverčiai svarbi demokratijos dalis kaip ir svarstymo proceso institucinis organizavimas. M. Canovan žengia žingsnį tolyn ir teigia, kad demokratijai taip pat reikalinga „atperkančioji“ pusė⁸. „Atpirkimo“ demokratijos pusės esmė yra visuomeninė galia (angl. popular power) – įsitikinimas, kad žmonės yra vienintelis legitimios valdžios šaltinis. Ši demokratijos pusė siekia visų žmonių įsitraukimo, tiesioginio dalyvavimo ir todėl išreiškia stiprų prieš institucijas nukreiptą postūmį. Nors, regis, viena demokratijos pusė bando suvaldyti kitą, iš tiesų abi demokratijos pusės yra būtinos demokratijos veikimui. „Atperkančioji“ demokratijos pusė užtikrina, kad rinkimai būtų suvokiami ne tik kaip pragmatinis galios pasidalinimas, bet ir kaip tam tikras atsinaujinimo ritualas. Jeigu visi politiniai veikėjai sistemoje pradėtų traktuoti demokratiją kaip paprasčiausiai pragmatinę instrumentų rinkinį, sistema prarastų savo legitimumą (Canovan, 1999, p. 11).

⁸ Panašios pozicijos laikosi ir B. Arditį: Arditį B., „Populism as a spectre of democracy: a response to Canovan“, *Political Studies*, 52 (1), 2004, p. 135-143.

Šios diskusijos pusės koncepcijose institucinė demokratijos pusė labai svarbi – ji leidžia funkcionuoti liberaliai ir atstovavimo politikai. Tačiau to demokratijai nepakanka, ji taip pat neša normatyvinius idealus, žada visuotinį žmonių įtraukimą ir atsinaujinimą, o per tai geresnį gyvenimą. Pagal tokią dviejų dalių demokratijos koncepciją vien tik institucijų valstybėje nepakanka – reikalinga ir skirtingų žmonių grupių įtraukimo galimybė, kad demokratija galėtų sėkmingai funkcionuoti.

P. Taggarto, B. Arditi ir M. Canovan teorijose populizmas nuo demokratijos neatsiejamas – jis kyla iš demokratijos netobulumo ir atskleidžia jos problemas. Pagal P. Taggartą, populizmas kyla kaip atsakas į šiuolaikinių partijų bei partinių sistemų tendencijas ir atstovaujamosios politikos problemas. Pirma, masinėms politinėms partijoms supanašėjus ir užėmus centro kairę ir centro dešinę partinės sistemos pakraščiuose susikūrė niša populistams. Todėl populizmas reaguoja į susikūrusią erdvę veikti. Antra, populizmas siūlo mažinti atstumą tarp valdomųjų ir valdančiųjų, reikšmingai išaugusį išsiplėtus gerovės valstybei ir institucijoms (Taggart, 2002b, p. 111, 115). P. Taggartui antrina M. Canovan – populizmas yra demokratijos savireguliacinis mechanizmas, sustiprėjantis, kai demokratijoje įsivyrąja pragmatinis reguliavimas, o atpirkimą žadančioji demokratijos pusė yra užgožiama. Todėl, pasak M. Canovan (1999, p. 3), populizmas yra nuo demokratijos neatsiejamas ir nuolat ją lydi kaip šešėlis. Panašios pozicijos yra ir B. Arditi. Jis sutinka, kad populizmas gali nuolat lydėti demokratiją, bet jis taip pat gali demokratiją persekioti bei kelti jai grėsmę (Arditi, 2007, p. 7).

Nepaisant kritikos šiuolaikinei demokratijai ir atstovaujamajai politikai, populizmas gali iškilti tik atstovaujamajai politikai esant ir taip susiduria su dilema. Politinės partijos yra pagrindinės atstovaujamosios politikos institucijos, todėl ir susilaukia daugiausia kritikos iš populistų. Tačiau šie norėdami tapti realiais politiniais veikėjais turi institucionalizuotis ir tapti politinėmis partijomis – savo pagrindinės kritikos objektu. Dėl šios dilemos populizmas yra trumpalaikis fenomenas: ilguoju laikotarpiu praranda savo populistinį pagrindą ir tampa

institucinės politikos dalimi arba paprasčiausiai žlunga. Populizmas atstovaujamąja politika naudojasi tam, kad galėtų funkcionuoti, o realios alternatyvos politinėms partijoms nepasiūlo. Populistams bandant atsiriboti nuo politinių partijų kuriamos kitokios naujos organizacijos, tačiau jos vis vien išlieka pagrįstos atstovavimu. Vietoje sudėtingo ir institucionalizuoto atstovavimo populistiniai veikėjai siūlo kelias priemonių grupes: žmonių paprastumą, paprastą į institucijas perkeltą kalbėjimą, veikimą per lyderius ir tiesioginės demokratijos formų panaudojimą (Taggart, 2004, p. 269-288; 2002a, p. 71-75).

Populistai nevertina institucijų kaip stabdžių ir atsvarų sistemos, o yra linkę remtis tiesiogiai priimamais sprendimais (pavyzdžiui, per referendumus), užtikrinančiais artimesnį ryšį su žmonėmis ir išvengti politinių partijų kaip tarpinių institucijų. Tačiau P. Taggartas atkreipia dėmesį, kad tiesioginio įtraukimo priemonės papildo atstovaujamąją politiką, o ne apskritai atstovaujamąją demokratiją pakeičia tiesiogine. Todėl, pasak jo, tai reiškia, kad populistai iš tiesų siekia geresnio valdymo, ne geresnio valdžios reprezentatyvumo (Taggart, 2002a, p. 67). Populizmas gali reformuoti jau egzistuojančias institucijas arba vienas institucijas keisti kitomis ir taip demokratiją taisyti (Canovan, 1999, p. 14).

Be tiesioginės demokratijos priemonių populistai taip pat pabrėžia žmonių vertybes įkūnijantį lyderį, kuris leidžia apeiti sudėtingą partinę struktūrą ir sistemą. Politikos mokslininkai pastebi su politikos mediazacija didėjančią lyderių reikšmę rinkiminiame procese ir stiprėjančią lyderių galią įstatymų vykdomojoje valdžioje. Tačiau kartu su lyderių galios augimu, didėja jų galimybė pasiekti politinių tikslų savarankiškai ir todėl tampa iš dalies autonomiški partinio aparato atžvilgiu (Poguntke ir Webb, 2007). Kitaip sakant, politinės partijos tampa nebebūtinu politikos įgyvendinimo įrankiu ir taip praranda savo iki šiol turėtą reikšmę ir statusą. Populizmas, kaip siūlo B. Arditi, gali būti laikomas atstovavimo būdu, paremtu tiesioginiu politinių veikėjų ryšiu su elektoratu ir žmonių pasitikėjimu lyderiais. Tokiu atveju populizmas su atstovaujamąja demokratija gali suderinamas (Arditi,

2007, p. 64). Populistinis atstovavimas grindžiamas įgaliojimu, suteikiant lyderiui simbolinę prasmę. Taip lyderis naikina tarp atstovų ir atstovaujamųjų būtiną atotrūkį, skiriančią atstovavimą nuo savivaldos.

Tačiau problema kyla tuomet, kai populistiniai lyderiai ne bando atstovauti žmonių interesams ir tapatybėms, bet prisistato kaip žmonių valios balsas, žmonių įkūnijimas (Arditi, 2003, p. 83). Tada lyderis gali įgyti neribotą nekontroliuojamą galią ir atstoti atstovaujamąsias institucijas bei jas saistančias taisykles (Taggart, 2002b, p. 100-103). Kitaip sakant, lyderis gali išlaikyti visuomenės ir rinkėjų palaikymą, bet kartu elgtis nedemokratiškai ir paminti įstatymų viršenybę (Arditi, 2007, 52).

Galiausiai populizmas debatuose siūlo politiką supaprastinti ir priverčia savo politinius oponentus perimti tam tikrą kalbėjimą (Taggart, 2002a, p. 76-77). Visi klausimai yra dichotomizuojami į taip arba ne, tad nelieka vietos gilesnei sudėtingų klausimų diskusijai. Ypač griežtai populistai pasisako prieš politinius kompromisus, derybas ir politinius sprendimus už uždarytų durų (Canovan, 1999, p. 6), nes pasak jų, tai, kas nematoma, suvokiama kaip slepiama dėl savanaudiškų paskatų. Šis dualizmas taip pat galioja kalbant apie žmones ir politikus – abi veikėjų grupės laikomos monolitiškomis ir viduje homogeniškomis. Pagal populizmą santykis tarp žmonių ir politikų tampa priešiškas – antagonizmas tampa vienu esminių bruožų (Taggart, 2002b, p. 113). Žmonės ir elitas tampa esminiais priešininkais, neturintys nieko bendro ir todėl negalintys niekaip kartu dalyvauti atstovaujamojoje politikoje, tik kovoti vieni su kitais.

Pasak M. Canovan, populizmas yra svarbus dėl to, kad bando iš naujo permąstyti arba bent jau kelti klausimą, kas yra suverenūs žmonės ir iš kur kyla jų valdžia. Populizmas yra demokratijai reikalingas, kai siūlo grąžinti paprastiesiems žmonėms galią ir išreiškia tikėjimą paprastų žmonių bendru supratimu. Tačiau neįgyvendinus žmonių valdymo ir jų gerovės, kaltinamas politinio elito savanaudiškumas. Nusivylus valdžia pradedama priešintis institucinei valdžios struktūrai, siekiama

žmones paversti vieninteliu legitimiu valdžios šaltiniu, o tai veda prie politinių veikėjų, žadančių žmonių valdžią, iškilimo (Canovan, 2004, p. 245; 2002, p. 32; 1999). Tokie populizmo reikalavimai prieštarauja pliuralizmui ir asociacinei politikai kaip būtiniams atstovaujamosios politikos bruožams, todėl tai B. Arditį vadina vaidenimusi demokratijai – populizmas tampa grėsminga demokratinio proceso „išvirkščioji pusė“ (angl. underside). Žmonių valdžios ir žmonių kaip vieningo kūno sureikšminimas gali privesti prie pliuralizmo atsisakymo ir nesuskaldytos (bet dėl to ir be vidinių pasidalijimų) visuomenės ieškojimo (Arditi, 2007, p. 7; Arditį, 2003, p. 28).

Taigi P. Taggarto, M. Canovan ir B. Arditį koncepcijose populizmas iškyla kaip bandymas spręsti demokratijos problemas – mažinti reguliavimą ir išsiplėtusią institucinę demokratijos pusę bei priartinti atstovus prie atstovaujamųjų. Populizmas gali demokratiją taisyti, grąžindamas žmonėms norą dalyvauti sprendimų priėmimo procese bei taisydamas institucijas ar vienas institucijas keisdamas kitomis. Pagal B. Arditį, net lyderio išaukštinimas gali būti suderinamas su atstovaujama demokratija. Taigi populizmas randa savo vietą demokratijoje, nes išreiškia atstovaujamosios demokratijos kritiką ir per žmonių įtraukimą į sprendimų priėmimo procesą yra laikomas galimybe demokratijai atsinaujinti. Vis dėlto siekis demokratiją taisyti gali ją galiausiai pradėti griauti. Viena iš ryškiausių populizmo grėsmių keliamų atstovaujamajai demokratijai yra mėginimas atsisakyti atstovavimo politikos, asociacinių organizacijų ir konkrečiai politinių partijų, vardan aiškios, paprastos, bekompromisės politikos. Jeigu institucijas siekiama pakeisti tiesiogine žmonių valdžia ar tiesioginiu ypatingo lyderio valdymu, tada valdantieji gali būti suteikiama neribota galia ir galimybė nepaisyti įstatymų viršenybės. Supaprastinus politines diskusijas ir politinį procesą, nebelieka politinio proceso sudėtingumo vaizdinio, o kai žmonės suvokiami kaip viena vieninga jėga, nebelieka vietos pliuralizmui ir asociacinei politikai. Partijų, kitų politinių

organizacijų ir politinio proceso taisyklių nebereikia. Žmonės, vienintelis legitimus valdžios šaltinis, užima galios vietą kaip vieningas socialinis kūnas.

Antroji mokslininkų grupė – G. Pasquino ir N. Urbinati – iš dalies kitaip konceptualizuoja atstovaujamąją demokratiją ir populizmo santykį su ja. G. Pasquino neplėtoja savo demokratijos koncepcijos, bet liberalią demokratiją apibrėžti siūlo jungiant Josepho A. Schumpeterio ir Giovanni Sartori demokratijos sąlygas su W. H. Rikerio liberalizmo kriterijais (Pasquino, 2007, p. 18-20). Tuo tarpu N. Urbinati siūlo žiūrėti į demokratiją kaip sudarytą iš valios ir nuomonės – sprendimų ir svarstymų – diarchijos. Nors koncepcijos atrodo skirtingos, N. Urbinati ir G. Pasquino demokratijos supratimai turi aiškų ir ryškų bendrumą – demokratijos esmę sudaro procedūriškumas.

N. Urbinati tvirtina, kad demokratijoje svarbiausia žmonių politinės laisvės lygybė, leidžianti piliečiams interpretuoti, kas ir kaip turėtų būti daroma, siūlyti ir spręsti, dalyvauti politiniame procese ir galiausiai balsuoti. Demokratijoje individuali laisvė įsitraukti į sprendimų priėmimo procesą yra kur kas svarbiau nei visuotinis realus žmonių įtraukimas. Lygią žmonių laisvę užtikrina politinės valdžios įgijimą reguliuojančios procedūros. Todėl procedūriškumas, pagal N. Urbinati, reikalingas ne tik valdyti politinį procesą, bet ir užtikrinti bendrąjį gėrį – lygų politinės laisvės paskirstymą. Procedūriškumas ir politinės laisvės lygybė yra neatskiriami nuo rinkimų kaip piliečių valios išraiškos (Urbinati, 2014, p. 233-234.).

Panašiai demokratiją apibrėžia ir G. Pasquino. Jis remiasi J. A. Schumpeterio demokratijos modeliu, kad demokratinis režimas yra toks, kuriame tarp politinio elito grupių vyksta konkurencija reguliarių rinkimų būdu, o jų rezultatą apsprendžia rinkėjai. Tai reiškia, rinkimai ne tik, kad yra viena esminių demokratijos prielaidų, bet piliečių dalyvavimas yra apskritai apribotas tik reguliariu dalyvavimu rinkimuose. Rinkimų reguliarumas ir konstituciniai apribojimai sudaro galimybę ir riziką valdantiejiems prarasti postus rinkimų būdu (Schumpeter, 1942, p. 250). Tokį demokratijos modelį G. Pasquino papildė pagal G. Sartori „įdarbindamas“

pačius atstovus – jie siekia perrinkimo ir todėl turi atsižvelgti (ir mėginti nuspėti) į tai, kaip piliečiai reaguos į jų sprendimus. Tokiu būdu rinkimai kaip procedūra įveda atstovų atskaitomybę už įgyvendinamą politiką ir konkrečių politikų rezultatus. Čia svarbia tampa piliečių turima informacija – tik turėdami pakankamai informacijos jie gali spręsti apie atstovų tinkamumą tęsti valdymą ir būti perrinktiems (Sartori, 1987, p. 152).

G. Pasquino, kaip ir N. Urbinati, pabrėžia piliečių informuotumą ir tai, kas vyksta tarp rinkimų. Rinkimai yra piliečių valios pasireiškimas ir priemonė pasiekti, kad valdžia reaguotų į ir būtų atskaitinga viešajai nuomonei. Tačiau demokratijai tik rinkimų nepakanka – svarstymas ir diskusijos yra lygiaverčiai svarbi demokratijos dalis. N. Urbinati teigimu, politinis forumas ir joje vykstantis svarstymas tampa erdve, kur piliečių nuomonės tampa viešos, o jiems garantuojama galimybė dalyvauti ir kontroliuoti procesą. Politinis forumas taip pat įgyvendina galios išskaidymą, nes forume suformuota nuomonė priklauso nuo to, kokie piliečiai dalyvauja ir bando viešąją nuomonę paveikti. Piliečiai prieš priimdami sprendimą yra veikiami politinių veikėjų įtikinėjimų ir kartu bando patys susirinkti/ gauti informaciją. Kitaip sakant, jie svarsto dėl idėjų, o balsuodami jie suteikia joms svorį ir taip išreiškia savo politinę laisvę (Urbinati, 2014, p. 26).

Tiesa, viešoji nuomonė vaidina žymiai didesnę vaidmenį N. Urbinati koncepcijoje nei G. Pasquino pristatytame demokratijos modelyje. Pagal N. Urbinati, viešoji nuomonė, būtina demokratijos sąlyga, yra iš skirtingų nuomonių sudaryta erdvė. Tai reiškia, kad prie viešosios nuomonės kūrimo gali prisidėti visi piliečiai. Tuo tarpu valstybė turi šią įvairovę ir galimybę visiems prisidėti prie viešosios nuomonės kūrimo saugoti – kurti sąlygas, kad informacija būtų prieinama (o ne monopolizuota turinčių daugiausiai išteklių), kad piliečiai išlaikytų kritinį vertinimą ir turėtų galią kontroliuoti institucijas bei konkrečius pareigūnus. Vadinasi jokia konkreti nuomonė negali viešosios nuomonės monopolizuoti, ji visada turi būti

potencialiai keičiama ir taisoma. O tai užtikrina procedūriškumas, sukuriantis nuolatinę kaitą ir konkurenciją (Urbinati, 2014, p. 23).

Tiek N. Urbinati, tiek G. Pasquino demokratiją supranta pirmiausia kaip procedūras ir taisyklių laikymąsi, garantuojantį politinės laisvės lygybės apsaugojimą, lygiavertį piliečių dalyvavimą rinkimuose ir galimybę pakeisti atstovus. Rinkimai įgauna reikšmingą vaidmenį – per rinkimus atstovams suteikiama galia, o idėjoms – svoris. Siekdami palankių rinkimų rezultatų atstovai bando paveikti rinkėjus arba bent jau į juos atsižvelgti. Tam reikalingas forumas, viešosios diskusijos erdvė, kur gali vykti idėjų konkurencija ir piliečių įtikinėjimas. Tačiau, kaip pabrėžia N. Urbinati, demokratija neturėtų būti suprantama pagal tai, kokią piliečiai ir visuomenė gali pasiekti ir įgyvendinti gerovę. Demokratija neturi ir negali pateikti utopijos arba vieno visiems bendro tikslo, nes ją sudaro skirtingos konkuruojančios vizijos, nepateikiančios galutinio atsakymo. Kas vyksta demokratinio proceso metu, tai nuolatinis persitarimas, kaip bus žaidžiamas demokratijos žaidimas (Urbinati, 2014, p. 234). Tikriausiai geriausia to iliustracija yra kiekvieniems parlamento rinkimams artėjant iš naujo vykstantis rinkiminių procedūrų apsvarstymas ir persitarimas – tai, kaip bus žaidžiamas demokratijos žaidimas, taip pat nulemia galutinį rezultatą.

N. Urbinati ir G. Pasquino pabrėžiamas procedūriškumas kaip pagrindinė demokratijos sudedamoji dalis leidžia šią atstovaujamąsios demokratijos koncepciją sieti su institucionalistine valstybės vizija. N. Urbinati, pabrėždama idėjų svarstymo reikšmę ir lygias galimybes įsitraukti į viešosios nuomonės formavimą užtikrinimui reikalingas procedūras, užima diskursyviniam institucionalizmui būdingą poziciją. Piliečiai dalyvauja idėjų kūrimo procese ir tokiu būdu aktyviai dalyvauja svarstant, kokia turėtų būti įgyvendinama politika (Schmidt, 2006, p. 113). G. Pasquino pabrėžia procedūrų ir taisyklių reikšmę bei sutinka, kad piliečiai turi būti informuoti, kad galėtų atsakingai per rinkimus pasirinkti atstovus. Abiejose koncepcijose svarbi informacija, idėjos ir diskursas,

leidžiantys piliečiams dalyvauti formuojant viešąją nuomonę ar bent jau atstovams paaiškinti savo veiksmus ir priimtus sprendimus rinkėjams (Schmidt, 2006, p. 99). Demokratija neturi jokio aukštesnio tikslo ir nežada vesti prie visuomenės gerovės ar tuo labiau, kaip vadina M. Canovan, „atpirkimo“. Tai yra vienas iš esminių skirtumų tarp šių dviejų teoretikų stovyklų vertinant populizmo santykį su demokratija.

G. Pasquino ir N. Urbinati mato populizmo keliamą grėsmę demokratijai dėl kelių aspektų: populizmas pasisako prieš visuomenės pliuralizmą ir pasidalinimą į grupes, sureikškina lyderį bei ragina atsisakyti institucijų. N. Urbinati demokratijos ir populizmo santykį apibūdina keliais skirtingais būdais. Viena vertus, ji teigia, kad populizmas yra demokratijos diarchijos mutacija. Tada populizmą ji vadina atstovaujamosios demokratijos alternatyva, nes jis pateikia nesuderinamo su atstovaujamąja demokratija atstovavimo prasmę. Kita vertus, N. Urbinati populizmą mato pačioje atstovaujamojoje demokratijoje – jis slypi žmonių ideologijoje ir kartu yra „ekstremali demokratijos forma“, esanti toliausiuose demokratijos pakraščiuose, taip toli, kad gali demokratiją paversti autoritariniu valdymu (Urbinati, 2014, p. 231). G. Pasquino pasisako dar griežčiau, kad populizmas ne tik priešiškas demokratijai, bet ir apskritai naikina politiką. Jeigu demokratijoje skirtingų interesų pagrindu galima kalbėti apie derybas, kompromisinius sprendimus, tai populizmo atveju priešiškus toks ryškus, kad kompromisai ir pozicijų derinimai tampa nebeįmanomi, o dėl to neįmanomi politiniai sprendimai. Todėl politinę populizmo lyderių veiklą reikia suprasti kaip skirtą panaikinti politiką. Politinio proceso neįmanoma išvengti, todėl jie bent iš dalies žaidžia pagal priimtas taisykles (Pasquino, 2007, p. 21). Galima apibendrinti, kad N. Urbinati ir G. Pasquino populizmą laiko esant didele grėsme demokratijai ir gal netgi politikai bei tai pagrindžia žemiau išskleistais argumentais.

Pirmiausia G. Pasquino teigia, kad, pagal populizmo galvosena, žmonių grupavimaisi pagal interesus ir iš to kylantys pasidalinimai visuomenėje yra

suprantami kaip nereikalingi, griaunantys visuomenės gerovę ir jų turėtų būti atsisakyta (Pasquino, 2007, p. 21). Panašiai tvirtina ir N. Urbinati – skirtingų grupių konfliktuojantys interesai populizmui atrodo trukdantys bei apsunkinantys visą politinį procesą, iškraipantys politiką, paversdami ją nuolatos kompromisine. Pliuralizmui ir žmonių lygybei priešpastatoma žmonių vienybės ideologija (Urbinati, 2014, p. 132): konfliktuojančius interesus reikia supaprastinti į dvi grupes – paprastus žmones ir korumpuotą elitą. Taigi nors liberali demokratija yra pagrįsta visuomenės pasidalinimu interesų pagrindu, populizmas į tai neatsižvelgia ir išreiškia labai griežtą priešpriešą tiems, kas nėra traktuojami demosio dalimi (Pasquino, 2007, p. 20-23).

Antra, pagal N. Urbinati, populizmas siekia galios centralizavimo – galios išskaidymo demokratijoje panaikinimo. N. Urbinati remiasi C. Mudde ir teigia, kad populizmas yra daugiau nei tiesiog antagonizmo ideologija. Tai yra galios koncentravimo ideologija, aiškiausiai išreikšta per priešiško naratyvą ir charizmatinį žmonių vienybę įkūnijantį lyderį (Mudde, 2003, p. 541– 563). Pagal Claude Lefortą, galios vieta populizmo bandoma išlaisvinti nuo padalijimų, pasiskirstymų ir nuomonės įvairovės vietoje to ją užpildant vienu esminiu naratyvu (Lefort, 1988, p. 13– 20). Populizmas siekia kurti organinį kūną, išreikštą naratyvu arba lyderiu. Todėl populizmo prieštaraivimas demokratijai kyla ne iš paprasčiausio prieštaraivimo partijoms kaip elitui, bet iš prieštaraivimo apskritai žmonių kaip vieneto dalinimuisi. Žmonės, dauguma, ir yra viena didelė „dalis“, kuriai reikia atstovauti. Bet kokia kita mažuma tampa priešu, nepriskiriama demosui (Urbinati, 2014, p. 143).

Skirtingų interesų ir visuomenės pasidalinimų neigimas susijęs su antipartinėmis nuostatomis. G. Pasquino sutinka, kad populizmą galima suprasti kaip prieštaraivimą atstovavimo principui, kaip teigia P. Taggartas. Liberalioje demokratijoje politinis dalyvavimas vyksta remiantis taisyklėmis ir apribojimais per institucijas ir tarpininkaujančias asociacijas. Populizmas, neigdamas žmonių

kaip vieneto vidinius pasidalinimus kartu atsisako politinio ir institucinio tarpininkavimo. Jeigu rinkimai ir politinis forumas yra skirti idėjų konkurencijai, apsvaistymui ir pasirinkimui, tai populizmas idėjų ir tarpininkavimo per institucijas atsisako. Tai ryškiausiai matyti kalbant apie politines partijas, bet apima ir kitas institucijas (Pasquino, 2007, p. 21). Populizmas prieštarauja ne tik pliuralizmui, nuomonių įvairovei, bet ir procedūroms ir institucijoms, įgyvendinančioms valdžios ir piliečių atskyrimą bei tarpininkavimą vėl juos susiejant. Atsisakydamas institucijų populizmas taip pat griauna atstovavimą, nes atstovai (dažnai lyderis) tiesiogiai išreiškia atstovaujamuosius – žmones (Urbinati, 2014, p. 152).

Tačiau tai tik platesnio paveikslo dalis: populizmas siūlo atsisakyti visuomenės pasidalinimų ir tarp jų vykstančių kompromisų, o vietoje įtvirtinti tiesioginį žmonių ir lyderio ryšį, kas reiškia, kad atsisakoma politikos apskritai. Politikai, teigiama, neatsižvelgia į žmonių norus, interesus ir jų pasirinkimus bei tokiu būdu išduoda žmones. Todėl politikų vietą turėtų užimti populistiniai lyderiai, besitapatinantys ir išreiškiantys žmonių idėjas ir galvosenas – jie ne atstovauja žmonėms, bet yra jų dalis. Lyderiui suteikiamas neadekvačiai didelis vaidmuo, juo per daug pasitikima ir per daug tikima, kad jo geros asmeninės savybės leis priimti gerus ir teisingus sprendimus (Pasquino, 2007, p. 21). Ne lyderio įsitikinimai ar pozicija yra svarbu, bet asmeniniai bruožai, kurie, deja, ne visada gali užtikrinti žmonių lūkesčius atspindinčius sprendimus. Daugumos taisyklė sprendimų priėmimo procese perkeliama į tiesioginį daugumos valdymą per lyderį. Dauguma – žmonės – yra homogeniškas vienetas, todėl iš karto preziumuojama jų idėjų ir iš to kylančių sprendimų vienybė. Laiko ir erdvės diskutuoti, svarstyti, rinkti informaciją ir bandyti įtikinti nėra ir nereikia. Todėl kai žmonių ideologija įkūnijama lyderyje, iš tiesų siekiama, perkuriant elitą ir valdžią, žmonėms leisti tik sekti ir pritarti lyderiui (Urbinati, 2014, p. 128-170).

Apibendrinant, populizmas N. Urbinati ir G. Pasquino suprantamas kaip ir nors glaudžiai susijęs su demokratija, bet galintis vesti prie atstovaujamosios

demokratijos modelio žlugimo. Populizmas atstovaujamajai demokratijai kelia grėsmę pirmiausiai dėl žmonių vienybės ideologijos – interesus komunikuojančių ir atstovaujančių politinių partijų nebereikia, nes tokių pasidalinimų visuomenėje paprasčiausiai nelieta. Vietoje skirtingų institucijų siūlomas žmonių valią įgyvendinantis lyderis, todėl diskusijos, svarstymai ir kompromisai nebėra reikalingi. Tuo tarpu politika yra susiaurinama tik iki priešų (elito) ir paprastų žmonių antagonizmo. Pagal G. Pasquino, tai veda prie politikos atsisakymo, o pagal N. Urbinati – prie atstovavimo griovimo. Tačiau populizmas demokratija kelia grėsmę ne tik dėl atstovaujamos politikos (bekompromisės, nepliuralistinės, paremtos lyderio valdžia), bet todėl, kad tokia politika gali būti įgyvendinta tik atsisakius procedūrų ir institucijų. Kitaip sakant, siekdamas savo politikos įgyvendinimo populizmas siekia monopolizuoti viešąją nuomonę ir atsisakyti idėjų konkurencijos – demokratijos pagrindo.

Antrajame teorinės disertacijos dalies skyriuje bandyta išskleisti dviejų akademinų stovyklų, nesutariančių, ar populizmas yra grėsmė demokratijai, ar galintis demokratiją taisyti, argumentus. Dviem diskusijos pusėms atstovaujantys mokslininkai populizmą kaip reiškinį apibrėžia panašiai: populizmas yra tam tikrų idėjų rinkinys, galintis būti galvosena, sąvokų rinkinys ar siauroji ideologija priklausomai nuo to, kaip jis yra išplėtotas. Abi diskusijos pusės sutaria, kad populizmui būdingas žmonių vienybės pabrėžimas, skirtingų visuomenės grupių interesų ignoravimas, tarp piliečių ir valdžios tarpininkaujančių institucijų (konkrečiai politinių partijų) atmetimas, žmonių valią įkūnijantis ir neribotą galią turintis lyderis. Galima sutikti, kad populizmas yra sudarytas iš idėjinių elementų, tačiau jo vadinimas ideologija yra diskutuotinas dėl pačios ideologijos sąvokos

daugiareikšmiškumo⁹ ir dėl lūkesčio, kad populizmas bus nuosekliai susietų sąvokų rinkinys. Kaip teigia P. Taggartas, populistiniai veikėjai dažniausiai arba žlunga, arba institucionalizuojasi ir prisitaiko prie atstovaujamosios demokratijos principų. Populizmas į politikos mokslininkų akiratį dažniausiai patenka būtent tada, kai remdamasis atstovaujamosios demokratijos principais kaip politinė partija sėkmingai pasirodo rinkimuose. Tuo tarpu politiniai judėjimai ar nerelevantinės politinės partijos, išlaikančios antiisteblišmento poziciją ir prieštaraujantys esminiams atstovaujamosios demokratijos principams, nebūtinai pasižymi išplėtota ideologija.

Pirmasis dviejų pozicijų skirtumas vertinant populistinių veikėjų keliamą grėsmę demokratijai slypi populizmo kraštutinumo klausime. Populizmas, apie kurį kalba M. Canovan, P. Taggartas ir B. Ardit, panašu, yra labiausiai iššaukiančių idėjų ir principų atsisakęs. Kol populizmas kvestionuoja konkrečių išrinktų atstovų ir reguliuojančių institucijų legitimumą, tol jis yra atstovaujamosios demokratijos dalis ir išreiškia atstovaujamosios demokratijos kritiką. Abi pusės sutaria, kad, jeigu populistiniai veikėjai įgytų pakankamą galią realiai įgyvendinti savo reikalavimus, tai atstovaujamajai demokratijai kiltų tikras pavojus. Kai populizmas pradeda siūlyti ne pakeisti konkrečius atstovus ar institucijas kitais, o apskritai panaikinti atstovavimo principą ir atstovaujamąsias institucijas, jis atstovaujamajai demokratijai pradeda grasinti. Populizmas, siūlydamas žmonių kaip vieningo vieneto valdymą, atsisako atstovavimo ir visuomenės kaip sudarytos iš skirtingus interesus turinčių grupių vaizdinio ir todėl gali vesti prie atstovaujamosios demokratijos principų naikinimo.

Nors abi stovyklos sutaria, kad populizmas atstovaujamajai demokratijai gali būti pavojingas, pozicijos skiriasi vertinant, ar populizmas gali prisidėti prie

⁹ Johnas Gerringas atlikęs ideologijos sąvokos analizę teigia, kad sąvokos esmę sudaro idėjinų elementų susietumas, tačiau tai, kaip ir kokių lygiu elementai yra susiję, yra diskusijų objektas (Gerring J., „Ideology: A definitional analysis“, *Political Research Quarterly*, 50 (4), 1997, p. 957-994).

demokratijos taisymo. Šis skirtumas kyla iš atstovaujamosios demokratijos sampratos. N. Urbinati ir G. Pasquino laikosi pozicijos, kad demokratijai svarbiausia yra procedūrų ir taisyklių rinkinys, sudarantis piliečiams galimybę dalyvauti viešosios nuomonės formavime, o atstovams paaiškinti savo sprendimus rinkėjams. Pagal šią institucionalistinę viziją populizmas visada yra grėsmė demokratijai, nes kėsinasi panaikinti procedūras ir institucijas bei per tai atsisakyti idėjų konkurencijos ir monopolizuoti viešąją nuomonę. Tuo tarpu P. Taggartas, B. Ardit, M. Canovan tvirtina, kad atstovaujamoji demokratija yra sudaryta iš dviejų dalių – iš institucinio ir žmonių valios polių. Institucinė demokratijos pusė neveiktų, jeigu neturėtų atsinaujinimo per rinkimus idėjos. Pagal tokią sampratą populizmas telpa į demokratinę politiką: išryškindamas vieną konkrečią demokratijos pusę ir kritikuodamas antrąją – institucinę – sudaro galimybę atsinaujinti pragmatinei demokratijos daliai per žmonių įtraukimo į sprendimų priėmimo procesą. Todėl galima tvirtinti, kad tarp populizmą analizavusių mokslininkų kylanti diskusija, kaip vis dėlto reikėtų vertinti populizmo ir demokratijos santykį (grėsmė ar demokratijos taisymo galimybė), kyla ne tiek iš paties populizmo fenomeno pasireiškimo, bet iš to, kokia demokratijos samprata vadovaujama.

Kadangi populizmo vertinimas priklauso ne tik nuo to, kiek jis yra įgijęs galios, bet ir nuo to, kaip suprantama demokratija, kurioje jisai veikia, reiškia, norint įvertinti populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykį, reikia analizuoti jo santykį su šiandien veikiančia demokratija. Kaip ir tvirtinama disertacijos įvade, šiuolaikinė atstovaujamoji demokratija yra partinė demokratija, todėl būtent šio demokratijos modelio atžvilgiu populizmą ir reikia tirti.

Kodėl verta tirti populizmo ir partinės demokratijos santykį Lietuvoje, kur partinė sistema yra apskritai prastai institucionalizuota? Pirma, kaip jau minėta prieš tai, Lietuvos atvejis yra ypač vertas dėmesio dėl to, kad, kaip ir visame Vidurio ir Rytų Europos regione, prasta partinės sistemos institucionalizacija leidžia populistinėms

partijoms kur kas greičiau ir be didelio pasipriešinimo kvestionuoti partinės demokratijos principus. Antra, Lietuvoje, kur politinio dalyvavimo ir narystės politinėse partijose rodikliai yra žemi, populistinės partijos tarsi siūlo sprendimą – įtraukti neaktyvų elektoratą į politinį dalyvavimo procesą ir jį įgalinti. Kadangi populistinės partijos sėkmingai pasirodo per kiekvienus parlamento rinkimus, reikia analizuoti jų siūlomą atstovavimo sampratą. Trečia, Lietuvoje pasitikėjimas institucijomis ir ypač politinėmis partijomis yra labai žemas (Vilmorus, 2018). Ne visai sėkmingas institucijų funkcionavimas ir žemas pasitikėjimas jomis sudaro sąlygas institucijas drąsiau kritikuoti ir apskritai kvestionuoti jų (pavyzdžiui, politinių partijų) reikalingumą. Apibendrinant, Lietuvos atvejo studija svarbi būtent todėl, kad leidžia atskleisti populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykį kitokiame kontekste – ten, kur partinio atstovavimo tradicijos nėra giliai įsitvirtinusios.

Disertacijoje teigiama, kad, norint analizuoti populizmo santykį su partine demokratija, reikia tirti atstovavimo sampratą. Partinė demokratija remiasi partinio atstovavimo principais. Populizmas, pagal jau prieš tai pateiktą jo apibrėžimą, regis, turėtų prieštarauti partinio atstovavimo principams. Nepaisant to, populistinės partijos veikia partinėse demokratijose. Ar tai reiškia, kad jos perima partinio atstovavimo principus, ar vis dėlto siekia partinę demokratiją keisti ir pritaikyti pagal populistinio atstovavimo idėją? Norint tai suprasti, reikia ištirti populistinio atstovavimo sampratą. Todėl kitas disertacijos teorinės dalies skyrius yra skirtas pristatyti gaires populistinio atstovavimo sampratos analizei: apibrėžti, kas yra ir iš ko susideda politinis atstovavimas ir kuo pasižymi partinis atstovavimas.

1.3. Politinio atstovavimo sąvokos apibrėžimas

Disertacijos tikslas yra atskleisti Lietuvos populistinių partijų atstovavimo sampratą ir jos santykį su atstovaujama demokratija. Populistinė atstovavimo samprata yra tam tikra specifinė politinio atstovavimo samprata. Tai reiškia, gali egzistuoti skirtingos politinio atstovavimo sampratos, o populistinė samprata yra viena iš galimų. Todėl, norint tirti populistinių partijų atstovavimo sampratą, visų pirma reikia apibrėžti, kas yra politinis atstovavimas. Tuomet empirinio disertacijos tyrimo metu bus galima nustatyti, kokiais bruožais pasižymi būtent populistinis politinio atstovavimo supratimas. Kitaip sakant, empirinio tyrimo tikslas yra atrasti populistiniam politiniam atstovavimui būdingus bruožus. Šiandieninė demokratija yra partinė demokratija, pagrįsta konkreta atstovavimo tipo – partinio atstovavimo – principais. Norint atskleisti populistinio atstovavimo sampratą, reikia ją atskirti nuo nepopulistinio atstovavimo.

Pradedant kalbėti apie politinį atstovavimą, vienas iš turbūt dažniausiai referuojamų akademinių tekstų yra Hanna Fenichel Pitkin knyga „The Concept of Representation“. Šiame tekste ji pirmiausia detaliai analizuoja praktikoje pasitaikiusias skirtingas atstovavimo koncepcijas ir galiausiai pateikia savo substantyvinio atstovavimo apibrėžimą: veikimas pagal atstovaujamųjų interesus jiems atliepiu būdu (Pitkin, 1972, p. 209). Iš apibrėžimo kyla mažų mažiausiai 3 klausimai: 1) Kas yra atstovaujamieji ir kokie yra jų interesai? 2) Kas yra atstovai ir kas yra jų veikimas? 3) Kas yra atliepumas?

H. F. Pitkin politinio atstovavimo apibrėžimas yra labai dažnai cituojamas ir taikomas empiriniuose atstovavimo tyrimuose, retai atkreipiant dėmesį į apibrėžimo abstraktumą. Substantyvinio atstovavimo apibrėžimas yra toks abstraktus todėl, kad galėtų būti pritaikytas skirtingoms politinio atstovavimo rūšims. Pavyzdžiui, toks apibrėžimas gali būti taikomas tiek individualiems politiniams atstovams, tiek politinėms partijoms kaip kolektyvinėms organizacijoms. Tačiau dažnai neatsižvelgiama į tai, kad H. F. Pitkin pateikia ne tik

trumpą atstovavimo apibrėžimą, bet ir jį išskleidžia ir detalizuoja. Todėl aukščiau pristatyti klausimai, nurodantys į sudedamuosius substantyvinio atstovavimo elementus, verti detalesnio aptarimo, siekiant suprasti, kas yra ir kas nėra politinis atstovavimas.

1. Kas yra atstovaujamieji ir kokie yra jų interesai?

Pagal H. F. Pitkin pateikiamą atstovavimo apibrėžimą, atstovavimas yra veikimas pagal atstovaujamųjų interesus. Tam, kad galima būtų veikti pagal atstovaujamųjų interesus, reikia žinoti, kas yra atstovaujamieji ir kokie yra jų interesai. Užduotis, atrodo, pakankamai paprasta; empiriniuose tyrimuose veikimas pagal atstovaujamųjų interesus vertinamas pagal tai, kaip gerai atitinka rinkėjų ir atstovų ideologinės nuostatos arba pozicijos konkrečių sprendimų atžvilgiu.

Kalbėti apie atstovaujamuosius ir jų interesus tampa sudėtingiau tada, kai pastebime, kad, pagal H. F. Pitkin, politinis atstovavimas nėra paprasčiausiai atstovaujamojo-atstovo (angl. principal-agent) santykis, bet santykis tarp atstovo/atstovų ir rinkėjų kaip apygardos (Pitkin, 1972, p. 215). Tai reiškia kelis dalykus. Pirma, nėra vieno atskiro atstovaujamojo, nes atstovaujama apygarda kaip kolektyvui. Antra, atstovaujamieji kaip apygarda gali, bet neprivalo, turėti bendrus apibrėžtus ir aiškiai artikuliuotus interesus. H. F. Pitkin atkreipia dėmesį į tai, kad rinkėjai nėra tarpusavyje organizuota grupė, todėl kyla klausimas, ar jie apskritai gali turėti interesus, pagal kuriuos atstovas turėtų veikti (1972, p. 215). Net jeigu apygardoje esama bendrų interesų, kita dalis rinkėjų interesų tikriausiai nesutaps. Kitaip sakant, jeigu rinkiminę apygardą įsivaizduosime kaip tam tikros teritorijos gyventojus, galima būtų tikėtis, kad dėl konkrečios teritorinės gyvenvietės specifikos ten gyvenantys žmonės turės bendrų interesų (pavyzdžiui, infrastruktūrinių projektų (ne)statymas ar aplinkosauginiai klausimai) ir netgi gali organizuoti šiuos konkrečius interesus ginti. Tačiau nemaža dalis žmonių interesų nėra susiję su teritorijos klausimais ar problemomis ir todėl tarp rinkėjų skirsis. Taigi galima sutikti su H. F. Pitkin, kad atstovas „veikia vietoje grupės žmonių,

neturinčių vieno intereso ir kurių dauguma yra nepajėgi suformuoti aiškia valią politiniais klausimais“ (1972, p. 220–221). Rinkėjai, kurių vardu veikia atstovas, pirma, gali neturėti aiškiai suformuluotų bendrų organizuotų interesų, antra, nebūtinai geba aiškia poziciją politiniais klausimais suformuluoti. Galiausiai atstovai apskritai retai turi tikslią ir pakankamą informaciją apie atstovaujamųjų požiūrius ir interesus, atstovas turi atsižvelgti į partijos ir į įvairių grupių interesus bei turi ir savo asmeninį požiūrį konkrečiais klausimais (Pitkin, 1972, p. 220).

Kaip galima įgyvendinti atstovavimą, jeigu atstovaujamieji nėra organizuotas kolektyvas, o jų interesai nėra išreikšti? Čia galimi du sprendimų variantai. Pirmas variantas, atstovai turėtų vadovautis per konsultavimąsi identifikuotais atstovaujamųjų interesais. Pasak H. F. Pitkin, jeigu suprantame interesus neatsiejamus nuo konkrečių atstovaujamųjų, tada atstovų pareiga yra konsultotis ir atsiklausti rinkėjų (Pitkin, 1972, p. 210). Regis, būtent to Lietuvoje piliečiai iš savo atstovų ir tikisi (Vinogradnaitė, 2009). Galima suprasti, kad daroma prielaida, esą egzistuoja kolektyvinis subjektas, turintis interesus, kuriuos tiesiog reikia artikuliuoti ir tuomet jais vadovaujantis atstovas gali priiminėti sprendimus.

Alternatyvus sprendimas – atstovai turėtų vadovautis objektyviais atstovaujamųjų interesais. Jeigu interesai yra suprantami kaip objektyvūs – juos galima objektyviai nustatyti nepriklausomai nuo konkrečių atstovaujamųjų („nustatomi ne tų, kurių tai interesai yra“ (Pitkin, 1972, p. 210)), tuomet atstovas gali siekti objektyvių atstovaujamųjų interesų.

Šie du atsakymo į klausimą, kaip įgyvendinti atstovavimą nežinant atstovaujamųjų interesų, variantai yra panašūs į delegato-patikėtinio dilemą. Pirmuoju atveju, atstovai turėtų veikti kaip konkrečios teritorijos gyventojų instrukuotas delegatas – atstovas sprendimus turėtų priimti vadovaudamasis konkrečių atstovaujamųjų interesais. Antruoju atveju, atstovas veikia kaip patikėtinis ir priiminėja sprendimus pagal tai, kaip supranta, kokie yra objektyvūs atstovaujamųjų interesai. Objektyvūs

interesai yra ta prasme, kad atriboti nuo konkrečių atstovaujamų individų. Objektivius interesus šiuo atveju identifikuoja pats atstovas.

Vis dėlto šie du būdai identifikuoti/apibrėžti atstovaujamųjų interesus skiriasi tik iš pirmo žvilgsnio. Abiem variantais atsiremama į klausimą, kam siekiama atstovauti, kas yra atstovaujamieji. Pirmuoju atveju, norint identifikuoti tam tikrus interesus, reikia pasirinkti, su kuo dalyvauti pokalbyje, su kuo komunikuoti, su kuo konsultuotis. Pasirinkimą, su kuo komunikuoti ir į kieno reikalavimus atliepti, daro atstovas. Antruoju atveju, kai identifikuojami objektyvūs interesai, jie taip pat priskiriami tam tikrai visuomenės grupei. Todėl atstovas taip pat pirmiausia apibrėžia atstovaujamuosius. Tai reiškia, politinis atstovavimas yra paremtas atstovaujamųjų ir atstovaujamų interesų interpretavimu. Kaip teigia Frankas Ankersmitas (2002, p. 115), be politinio atstovavimo apskritai nėra politinės realybės, be atstovavimo atstovaujamieji neegzistuoja. Tiesa, reikia pastebėti, kad nors H. F. Pitkin tvirtina, kad atstovaujamieji kaip grupė žmonių gali būti nepajėgūs aiškiai artikuliuoti ir apibrėžti savo interesus, ji vis dėlto atstovaujamuosius laiko objektyviai egzistuojančiais. Atstovaujamieji logiškai egzistuoja prieš atstovavimą, o atstovai yra atstovaujamiesiems atliepūs (1972, p. 140). Atstovaujamieji turi būti „suvokiami kaip pajėgūs veikti ir vertinti“ (Pitkin, 1972, p. 155).

Taigi, norint atpažinti politinių veikėjų atstovavimo sampratą, reikia analizuoti, kokios atstovaujamųjų ribos brėžiamos ir kokie interesai atstovaujamiesiems priskiriami. Partinio atstovavimo atveju atstovaujamieji turėtų būti tam tikra (bent iš dalies objektyviai egzistuojanti) visuomenės grupė (Manin, 1999). Ta visuomenės grupė gali pasižymėti tam tikrais specifiniais sociodemografiniais bruožais arba išsiskirti tam tikromis vertybėmis ar ideologinėmis nuostatomis bei iš to kylančiais interesais. Kitaip sakant, galima pagal tam tikrus kriterijus atstovaujamuosius apibrėžti, juos pasiekti, konsultuojantis galima identifikuoti tokios grupės interesus, juos išskleisti ir jais vadovautis sprendimų priėmimo procese.

Populistinio atstovavimo atveju atstovaujamųjų ir jų interesų apibrėžimas yra sudėtingesnis. Kadangi populizmo pagrindinis bruožas yra vieningo žmonių kaip vieneto apibrėžimas, atstovai apsibrėžia, kokios yra žmonių kaip subjekto ribos (pavyzdžiui, tai yra visi išskyrus elitą) ir priskiria, kokie interesai jiems būdingi. Kadangi tai yra visi žmonės išskyrus elitą, vadinasi, jiems turi būti būdingi tam tikri bendri interesai. Interesai, kurie tarpusavy nesikerta, gali būti tik labai abstraktūs. Kadangi „visi“ yra labai abstrakti idėja, populistai atstovaudami kuria vieningumą ir bendrumą – apibrėžia „visų“ ribas ir priskiria „visiems“ tam tikrus interesus.

2. Kas yra atstovai ir kas yra jų veikimas?

Pirma, verta pastebėti, kad H. F. Pitkin praktiškai be išimties atstovus apibrėžia kaip individualius atstovus. Kaip teigia Jacques Thomassenas (1994), H. F. Pitkin beveik apsikritai neatsižvelgia į politinių partijų egzistavimą. Nors iš tiesų apie politines partijas kaip veikėjus jos knygoje užsimenama, tačiau iš esmės atstovavimas yra suprantamas kaip santykis yra tarp rinkėjų ir individualaus atstovo. Partijos egzistuoja kaip tam tikras papildomas veiksnys, į kurį atstovas turi atsižvelgti (Pitkin, 1972, p. 220). Ar tai reiškia, kad H. F. Pitkin substantyvinio atstovavimo apibrėžimas politinėms partijoms nepritaikomas? Iš tiesų tai pasako, kad partinis atstovavimas yra tam tikra politinio atstovavimo rūšis, kolektyvinis atstovavimas kaip partiškumas nėra įtraukiamas į politinio atstovavimo apibrėžimą. Kolektyvinis atstovavimas yra galimas, bet nebūtinai politiniam atstovavimui egzistuoti. Tai, koks yra partinis politinis atstovavimas, bus pristatyta vėliau. Apie tai, ką reiškia veikti, H. F. Pitkin praktiškai neužsimena. Galima daryti prielaidą, kad tai yra valdymas ir sprendimų priėmimas.

3. Kas yra atliepumas?

Išrinkti atstovai turi atsiskaityti tiems, kurių vardu jie veikė (Pitkin, 1972, p. 226). Kaip jau minėta anksčiau, mažai tikėtina, kad atstovaujamieji turės aiškius iš anksto

apibrėžtus interesus. Kaip galima tikėtis, kad jie tuomet laikys savo atstovus atskaitingais? Kokius jie gali turėti įrankius priversti atstovus būti atliepiais?

Pirma, pagal H. F. Pitkin, atstovaujamesiems turėtų būti garantuotas tik „potencialus atliepumas – priėjimas prie galios, o ne tikras jos panaudojimas“ (Pitkin, 1972, p. 233). Tai reiškia, pagal tokį atstovavimo apibrėžimą atstovaujamieji praktiškai neturi realių įrankių reikalauti atliepumo. Antra, H. F. Pitkin atskiria interesus nuo norų/pageidavimų. Atstovai turi atsižvelgti ne į norus, bet į interesus, bei galėti paaiškinti, kodėl atstovaujamųjų norai nedera su jų interesais (Pitkin, 1972, p. 209-210). Jeigu atstovaujamesiems garantuojamas tik potencialus atliepumas, o jų interesus geriau išmano atstovai, kyla klausimas, kaip tokiu atveju galima išvengti atstovų manipuliavimo ir savivalės.

Spręsdama atliepumo įgyvendinimo klausimą, H. F. Pitkin atskiria lyderystę ir manipuliaciją bei teigia, kad lyderystė veikia tol, kol ja seka kiti. T. y. atstovas veikia kaip lyderis tik tol, kol atstovaujamieji jį laiko lyderiu. Tuo tarpu manipuliavimas yra valdomiesiems primetamas ir taip suvaržo atstovaujamųjų galimybę atmesti valdančiųjų priimtus sprendimus (Pitkin, 1972, p. 233). Tai Davidas Runcimanas (2007) vadina atliepumo neprieštaravimo kriterijumi (cituota iš Enroth, 2017). Atliepumo įgyvendinimui svarbiausia yra galimybė prieštarauti atstovų sprendimams, sprendimams pasipriešinti ir lyderiu/atstovu nesekti. Kaip tai galima įgyvendinti? Reikia prisiminti, kad atstovavimas yra visa funkcionuojanti institucionalizuota atstovavimo įgyvendinimo struktūra ir iš skirtingų žmonių bei grupių veiklos kylanti sistema (Pitkin, 1972, p. 221-222). Atstovaujamoji valdžia neatsiejama nuo reguliarių ir laisvų rinkimų, kurie sukuria sistemingo atliepumo sistemą. Į šią sistemą įeina ne tik neperrinkimo galimybė, bet ir tai, kad parlamentas kaip kolegialus atstovavimo organas viduje turi priežiūros ir atliepumo mechanizmus. Galiausiai rinkimai sukuria opoziciją, kuri taip pat užtikrina atliepumą (Pitkin, 1972, p. 235). Trumpai sakant, atstovaujamoji valdžia sukuria erdvę, kur atstovaujamieji gali išreikšti prieštaravimą. Jeigu atstovai blogai

įgyvendina atstovavimą, atstovaujantieji turi galimybę pasirinkti konkuruojančią atstovų grupę (pvz.: partiją).

Apibendrinant pristatytą H. F. Pitkin substantyvinių atstovavimo koncepciją, galima teigti, kad, norint apibrėžti konkrečią atstovavimo formą, reikia atsakyti į kiek performuluotus aukščiau pristatytus klausimus:

1. Kaip apibrėžiami atstovaujantieji ir jų interesai?
2. Kaip apibrėžiami atstovai ir jų veikimas?
3. Kaip apibrėžiamas atstovų atliepumas atstovaujamesiems?

1.4. Partinio atstovavimo modelio konceptualizavimas

Apie kokį atstovavimo modelį turėtume kalbėti partinėje demokratijoje? Apibrėžiant partinį atstovavimą remiamasi politinio atstovavimo tyrimais ir juose taikomais politinio atstovavimo modeliais. Bendrai politinio atstovavimo tyrimų lauką 2004 metais apžvelgęs G. Binghamas Powellas Jr. (2004) išskiria dvi plačias lyginamosios politikos tyrimų grupes. Pirmoji tyrimų grupė remiasi vadinamąja balso-vietos paradigma ir pagrindinį dėmesį skiria procedūrinei atstovavimo pusei: kaip per rinkimus partijų surinkti balsai virsta įstatymų leidžiamosios institucijos sudėtimi. Antroji tyrimų dalis, G. B. Powello Jr. apibendrintai pavadinti substantyvinių atstovavimo tyrimais, analizuoja, kaip atitinka piliečių ir atstovų preferencijos politikos klausimais. Klasikiniu instrumentu analizuoti piliečių ir atstovų pozicijų atitikimą laikomas Warreno E. Millerio ir Donaldso E. Stokeso (1963) suformuluotas teorinis modelis įvertinti, kaip atitinka piliečių ir jų atstovų pozicijos JAV kongresiniuose rajonuose. Gerai JAV kontekstui analizuoti tikęs modelis Europoje pasirodė arba apskritai nepritaikomas tokiose valstybėse kaip Italija (Barnes, 1977), Nyderlanduose (Thomassen, 1976), Švedijoje (Holmberg, 1974, 1989), arba pritaikomas su išlygomis Prancūzijoje (Converse ir Pierce, 1986)

ir Vokietijoje (Farah, 1980) dėl proporcinio atstovavimo principų ir politinių partijų įtakos individualių atstovų sprendimams.

Kaip alternatyvus būdas analizuoti piliečių ir atstovų pozicijų atitikimą buvo suformuluotas atsakingųjų partijų modelis, pirmiausia kaip pranešimas pristatytas Amerikos politikos mokslų asociacijoje dar 1950 m. ir įsitvirtinęs politinio atstovavimo tyrimų lauke su Philipo E. Converse ir Roy Pierce (1986), J. Thomasseno (1994, 2014) bei Hermann Schmitto ir J. Thomasseno (1999) analizėmis. Pagrindiniai modelio principai nurodo, kad politinės partijos turi rinkėjams pasiūlyti aiškias programines alternatyvas, o partinė disciplina turi būti pakankama, kad politikos programos galėtų būti įgyvendintos. Rinkėjai, tuo tarpu, turi balsuoti už tą partiją, kuri siūlo geriausiai jų politines preferencijas atitinkančią programą. Tai reiškia, rinkėjai turi turėti politines preferencijas ir gebėti skirti politinių partijų programas (Thomassen, 1994). Praėjus 20 metų J. Thomassenas ir Carolien van Ham (2014) tokį normatyvinį modelį šiek tiek praplečia, tvirtindami, kad skirtimis pagrįstą (angl. cleavage-based) demokratiją pakeitė konkurencinė (angl. competitive) demokratija. Pastaroji nuo takoskyromis pagrįstos demokratijos skiriasi pasikeitusiu partijų ir piliečių santykiu. Anksčiau ryšys tarp partijų ir piliečių buvo glaudus, paremtas aukšta partijų naryste, tvirta partine identifikacija ir stabilia rinkėjų baze. Nors dabar partijų narystė ir partinė identifikacija žema, piliečių pozicija kairės-dešinės dimensijos atžvilgiu išlieka stabili. Tai reiškia, kad rinkėjai lengvai gali rinktis „kaimynines“ partijas kairės-dešinės skalėje. Ar toks normatyvinis modelis veikia realybėje? Nepaisant to, kad vienais politikos klausimais rinkėjų ir atstovų pozicijų atitikimas yra geresnis nei kitais, H. Schmitto ir J. Thomasseno (1999) tyrimas patvirtina, kad Europoje egzistuoja atitikimas pagal kairės-dešinės dimensiją, išskyrus pačią ES liečiančius klausimus. 2014 metais J. Thomasseno ir C. van Ham tyrimas taip pat parodė, kad Vakarų Europoje atitikimas kairės-dešinės skalėje išlieka labai aukštas. R. J. Daltonas (2015) patvirtina, kad rinkėjų ir partijų pozicijų sutapimas Europos parlamento rinkimuose

kairės-dešinės dimensijos atžvilgiu Vakarų valstybėse išlieka toks pats aukštas kaip ir 1979 m.

Pagal atsakingųjų partijų modelį lieka neaišku, kaip politinės partijos sužino atstovaujamųjų interesus ir ar apskritai turi į juos atsižvelgti. Politinės partijos pateikia savo programas, o rinkėjai iš jų turi pasirinkti. Jeigu nėra rinkėjų interesus atitinkančių programų, jie yra priversti pasirinkti iš to, kas yra siūloma arba kurti savus interesus reprezentuojančią politinę alternatyvą. Todėl, norint apibrėžti partinį atstovavimą pagal H. F. Pitkin pateiktą apibrėžimą, verta pasitelkti R. J. Daltono ir Martino P. Wattenbergo (2002) išskiriamas politinių partijų funkcijas. Pasak jų, politinių partijų funkcijas galima suskirstyti į tris plačias grupes:

1. Rinkiminės funkcijos: supaprastinti pasirinkimą rinkėjams, šviesti piliečius, kurti tapatybės ir lojalumo simbolius, mobilizuoti žmones dalyvauti rinkimuose.
2. Organizacinės funkcijos: rekrutuoti ir rengti politinį elitą, siekti vykdomosios valdžios, artikuliuoti ir agreguoti politinius interesus.
3. Valdymo funkcijos: sudaryti daugumą ir organizuoti valdymą, įgyvendinti politikos uždavinius, organizuoti nepasitenkinimą ir opoziciją, užtikrinti atsakomybę už vyriausybės veiksmus, kontroliuoti vyriausybės administraciją, puoselėti valdymo stabilumą.

Iš šio partijų funkcijų sąrašo aktualiausios yra tos, kurios leidžia papildyti atsakingųjų partijų modelį. Politinės partijos turi ne tik suformuluoti politines programas, pagal kurias rinkėjai priima sprendimą, už ką balsuoti. Partijos taip pat artikuliuoja ir agreguoja politinius rinkėjų interesus. Interesų artikuliacija reiškia partijos palaikytojų interesų išreiškimą arba įgarsinimą valdymo procese (Dalton ir Wattenberg, 2002, p. 7-8). Politinių interesų agregavimas reiškia skirtingų grupių interesų surinkimą rengiant politinės partijos programą. Šios dvi funkcijos praktiškai sutampa su tuo, kaip G. Sartori apibrėžia atstovavimo idėją – politinės

partijos atlieka atstovavimo žmonėms funkciją, išreikšdamos jų reikalavimus ir juo paremdamos spaudimu (Sartori, 2005).

Tai reiškia, tiek interesų artikuliacijos, tiek agregavimo funkcijos nurodo, kad visuomenė sudaryta iš skirtingus interesus turinčių grupių. Politinė partija artikuliuoja tų, kurie ją palaiko, interesus ir kartu agreguoja kitų skirtingų grupių interesus į politinės partijos programą. Taigi abiejų funkcijų atveju reikšmingą vaidmenį įgyja laikotarpis iki rinkimų, kai kuriama politinės partijos programa. Iš to, kaip apibrėžiamos politinių partijų funkcijos rinkėjų interesų atžvilgiu, galima spręsti, kad atstovaujantieji turėtų būti tam tikra visuomenės grupė. Ta visuomenės grupė nebūtinai turi pasižymėti tik specifinėmis sociodemografinėmis charakteristikomis, bet taip pat gali skirtis nuo kitų tam tikromis palaikomomis vertybėmis ar ideologinėmis nuostatomis ir su tuo susijusiais interesais. Tai reiškia, ryšys tarp atstovaujamųjų ir atstovų yra abipusis. Politinė partija ne tik pateikia savo programą rinkėjams, bet ir surenka skirtingų grupių interesus. Partijos supaprastinta pasirinkimą rinkėjams, pateikdamos paprastesnes ir aiškesnes politikos alternatyvas.

Pagal tai, kaip teoriškai apibrėžiamas atsakingųjų partijų modelis ir formuluojamos politinių partijų funkcijų grupės, toliau pristatoma partinio politinio atstovavimo koncepcija – atsakymai į iš H. F. Pitkin substantyvinio atstovavimo apibrėžimo kylančius klausimus. Atstovaujantieji turi politines preferencijas, skiria politinių partijų programas vieną nuo kitos ir geba pasirinkti politinę partiją pagal geriausiai jo preferencijas atitinkančią programą. Visuomenė sudaryta iš skirtingus interesus turinčių visuomenės grupių (pamatinė partinio atstovavimo prielaida – visuomenės pliuralizmas). Atstovaujamųjų interesus artikuliuoja ir agreguoja politinės partijos. Atstovai yra politinės partijos, kurios artikuliuoja ir agreguoja politinius atstovaujamųjų interesus. Politinės partijos formuluoja partijos programą ir taip pateikia paprastesnes ir aiškesnes viešosios politikos alternatyvas. Politinės partijos laikosi partinės disciplinos. Partijos įgyvendina savo programoje suformuluotą

politiką. Politinė partija įgyvendina atstovavimą – veikimą – net jeigu nepriklauso valdančiajai koalicijai. Tokiu atveju ji užsiima daugumos kontrole ir įgyvendina opozicijos funkciją. Atstovai kontroliuojami per rinkimus. Atstovaujamieji politinei partijai nėra įsipareigoję. Jie rinkimų metu gali pasirinkti politinę partiją toje pačioje ideologinėje dimensijoje.

Pristačius politinio atstovavimo ir partinio atstovavimo kaip vienos iš politinio atstovavimo rūšių koncepcijas galima pereiti prie Lietuvos populistinių partijų sampratos analizės. Nors, regis, pristatyta populizmo koncepcija (1.1.) gali kirstis su partinio atstovavimo principais, tačiau tarp populizmo teoretikų sutarimo nėra, o populistinės partijos veikia būtent partinėse demokratijose. Todėl kita disertacijos dalis ir yra skirta išsiaiškinti, koks yra populistinis atstovavimo supratimas ir kiek jis dera su partiniu atstovavimu ir partiniu atstovaujamosios demokratijos modeliu.

2. LIETUVOS POLITINIŲ PARTIJŲ PROGRAMŲ TURINIO ANALIZĖ: POPULISTINIŲ PARTIJŲ IDENTIFIKAVIMAS

Pirmoji disertacijos empirinio tyrimo dalis skirta pagal populizmo bruožus atsirinkti populistines partijas Lietuvoje. Lietuvos populistinių partijų atrankai taikyta turinio analizė. Pirmiausia pristatomi populizmo diskurso tyrimams taikomų metodologijų apžvalga, argumentuojamas konkretaus metodo pasirinkimas, aprašomi analizuoti duomenys, analizės žingsniai ir galiausiai rezultatai.

2.1. Populistinio diskurso tyrimų metodologijos

Populistinio diskurso tyrimuose taikytų metodologijų apžvalga reikalinga priimant metodologinius sprendimus disertacijos tyrime. Apžvalgos tikslas koncentruotai pristatyti partijų diskurso tyrimuose taikytas metodologijas, apžvelgti metodologijų trūkumus ir privalumus bei galiausiai pasirinkti patikimiausią būdą disertacijos tyrimui.

Empirinių populistinio diskurso tyrimų klasika galima laikyti J. Jagerso ir S. Walgrave (2007) atliktą Belgijos politinių partijų diskurso analizę. Pirmasis analizės žingsnis buvo televizijos laidų ištraukų atranka pagal nuorodas į žmones ir visuomenę. Tuomet, išskyrus konkretesnius populizmo bruožus, buvo koduojamas ištraukų turinys. Atlikta turinio analizė leido palyginti Belgijos partijas pagal kelis bruožus: populizmo proporciją (kokią dalį ištraukose sudarė populistinis turinys), intensyvumą (kiek kartų ištraukoje referuojama į žmones) ir priešišumą isteblišmentui. Tyrimo rezultatai parodė, kad tradiciškai populistine laikoma Belgijos partija Vlaams Blok savo diskursu iš tiesų reikšmingai skiriasi nuo kitų politinių partijų. Pora metų vėliau pasirodė Kirko A. Hawkinso (2009) atlikta Venesuelos lyderio lyginamojoje perspektyvoje diskurso analizė. Tyrimas svarbus populizmo tyrimų lauke buvo ne tik dėl analizės objekto, bet ir todėl, kad pasiūlė alternatyvą kiekybinei ir pozityvistinei J. Jagerso ir S. Walgrave (2007) metodologijai. K. A. Hawkinsas (2009) derino pozityvistinę ir hermeneutinę prieigą

analizuoti populistinį diskursą. Metodologijos naujumas pasireiškė siūlymu koduoti išsistą analizuojamą tekstą (politinių lyderių kalbas), o ne skaidyti jį sudedamosiomis dalimis (pastraipomis, sakiniais ar žodžiais). Tai reiškia, yra įvertinamas konkretaus analizuojamo teksto populistinio lygis (0-3). Akivaizdus K. A. Hawkinsas metodologijos privalumas yra mažas imlumas darbui ir laikui, o tai leidžia paprasčiau ir greičiau atlikti lyginamuosius tyrimus. Toks apibendrintas teksto populistinio lygio įvertinimas leidžia pakankamai paprastai palyginti kelių skirtingų valstybių politinių lyderių diskursą. Ir vis dėlto populistinio lygio įvertinimas pernelyg apibendrintai. Iš tiesų analizuojami tekstai yra kategorizuojami pagal populizmo lygį – labai populistinis, mažai populistinis, nepopulistikinis. Tačiau toks apibendrintas vertinimas neatsižvelgia į konkrečių populizmo bruožų pasireiškimo dažnį, ar dažniau naudojamos žmonių vienijimą pabrėžiančios frazės, ar populistinio diskurso pagrindą sudaro antieitistikinės nuostatos ir kaip tai atrodo platesniame politikų kontekste. Be pernelyg apibendrinto vertinimo taip pat verta atkreipti dėmesį, kad tyrime analizuota tik po 4 skirtingas lyderių kalbas. Turint tokią mažą imtį, kalbų atsirinkimas turi labai didelę reikšmę tyrimo išvadų patikimumui. Šią problemą mėginta spręsti pasirenkant skirtingų kategorijų kalbas ir taip mėginant užtikrinti kalbų įvairovę. Vis dėlto tyrimo metodologiniai apribojimai galėtų būti susiję su tuo, kad, regis, mokslininkai nesiėmė jos taikyti populizmo diskurso analizei.

Pora metų vėliau Teun Pauwelsas ir M. Rooduijnas pradeda metodologiškai nuoseklesnę populistinio diskurso turinio analizę. T. Pauwelsas (2011) pirmiausia atliko klasikinę kiekybinę turinio analizę, paremtą žodyno principu, kai skaičiuojamas populizmą žyminčių žodžių pasikartojimo dažnis. Kaip T. Pauwelsas pats pripažįsta, tokia metodologija leido užtikrinti tyrimo rezultatų pagrįstumą patikimumo sąskaita. Šio tyrimo atveju susidurta su ypač dažna populizmo diskurso tyrimuose problema – tie patys vartojami žodžiai gali turėti tiek neigiamas, tiek teigiamas jiems suteikiamas prasmes, todėl paprasčiausias dažnių skaičiavimas gali

turėti reikšmės galutiniams tyrimo rezultatams. Siekdami šią problemą spręsti T. Pauwelsas kartu su M. Rooduijnu (2011) pabandė palyginti du turinio analizės metodus – klasikinę turinio analizę (dirba koduotojai) ir kompiuterinę turinio analizę (žodyno principas). Palyginimo rezultatai parodė, kad klasikinė turinio analizė iš tiesų laimi validumo prasme. Todėl vėliau M. Rooduijno su kita tyrėjų grupe (2014) atliktas 5 Vakarų Europos šalių partijų programų lyginamasis tyrimas jau rėmėsi klasikine turinio analize. Jie įvertino partijų programų populistškumo lygį 0 ir 100 balų skalėje pagal tai, kokią dalį programos sudarė populistiniai paragrafai. Panašiu principu I. Balcere (2014) atliko Latvijos politinių partijų trumpųjų programų analizę. Nors mokslininkė tai pavadina kokybine turinio analize, ji rėmėsi klasikinės turinio analizės principu, tik kodavo sakinius, o ne pastraipas.

Populizmo tyrimų rinkinyje „Populism in the Shadow of the Great Recession“ (Kriesi ir Pappas, 2015) turinio analizę populizmui analizuoti taip pat taiko pora atvejo studijų. Vlastimilas Havlikas pristatė Čekijos atvejo studiją, o Laurentas Bernhardas, Hanspeteris Kriesi ir Edwardas Weberis analizavo Šveicariją. Šiuos du tyrimus verta paminėti dėl pasitelkiamo duomenų kiekio ir įvairovės. J. Jagersas ir S. Walgrave (2007) analizavo televizijos debatų ištraukas, K. A. Hawkinsas (2009) tyrė politikų kalbų tekstus, T. Pauwelsas ir M. Rooduijnas (2011) tyrimui dažniausiai pasitelkė partijų programas ir tik viename tyrime įtraukė partijų žurnalus. Šiuose naujuose tyrimuose Čekijos atvejui pasitelkiamos ne tik partijų programos, bet ir politinių partijų puslapių medžiaga, partijų lyderių blog'ai, interviu su partijų atstovais ir debatų ištraukos. Šveicarijos tyrimui naudojami pranešimai spaudai, partijų spaudos konferencijų medžiaga, partijų laikraščiai ir programinės kalbos. Tiek medžiagos apdoroti galima tik atliekant siaurą atvejo studiją, todėl suprantama, kodėl Čekijos atvejo tyrime atskiri straipsniai buvo koduojami tik 0 arba 1, kai 1 reiškia esant visus populizmo komponentus. Tokia tyrimo metodologija savo holistiniu požiūriu panaši į K. A. Hawkinso siūlytą

metodologiją. Tuo tarpu Šveicarijos atvejo studijoje buvo koduojami konkretūs reikalavimai (angl. issue-specific claim) pagal populizmo egzistavimą, o sudedamosios dalys galiausiai buvo sujungtos į populizmo indeksą. T. Pauwelsas (2011) atkreipė dėmesį į tai, kad skirtinguose duomenų šaltiniuose matyti skirtingas politikų populistškumo lygis. Politinių partijų programa yra oficialus ir iš dalies techninis dokumentas, todėl nebūtinai tiksliausiai atspindi politinių veikėjų populistškumo lygį. Tuo tarpu į politinės partijos narius ar į rinkėjų auditoriją nukreipti pasisakymai yra laisvesni ir pasižymi aukštesniu populizmo lygiu. Todėl norint pilnavertiškiau įvertinti populistškumą, būtina įtraukti ne tik politinių partijų programas, bet ir kitą politinių partijų generuojamą turinį.

Kadangi pirmoje disertacijos tyrimo dalyje siekiama identifikuoti populistines politines partijas Lietuvoje, apžvelgus taikomas metodologines prieigas matyti, kad T. Pauwelso ir M. Rooduijno taikomas klasikinės turinio analizės metodas yra patikimiausias būdas tai padaryti. Todėl disertacijos tyrime remtasi klasikinės turinio analizės principais, juos pritaikant dabartiniam tyrimui.

2.2. Politinių partijų programų turinio analizės principai

Siekiant pagal išskirtus populizmo bruožus pasirinkti populistines partijas Lietuvoje, šiame disertacijos skyriuje pristatomi atlikti metodologiniai sprendimai. Kaip pristatyta teorinėje dalyje, empiriniuose ir teoriniuose darbuose populizmas konceptualizuojamas panašiai – kaip idėjų rinkinys, kuriam būdinga vieningų žmonių koncepcija, iš kurios kyla visuotinio žmonių valdymo reikalavimas ir priešinimasis žmonių valdžią apribojančiam reguliavimui, institucijoms bei politiniam elitui. Esminiais populizmo elementais laikomi: 1) žmonių kaip homogeniškos grupės, pasižyminčios teigiamomis savybėmis, suvokimas; 2) elito kaip homogeniškos grupės, pasižyminčios neigiamomis savybėmis, suvokimas. Kadangi disertacijos tyrime populizmas suprantamas kaip idėjų rinkinys, reikia paaiškinti, kodėl tuomet atliekamas diskurso, o ne ideologijos tyrimas. Geriausiai

tokį pasirinkimą argumentuoja T. Pauwelsas (2011). Nors jis pats nesutinka su tuo, kad populizmas būtų laikomas ideologija (net ir siaurąja, kaip tai vadina C. Mudde), vis dėlto ideologija atsiskleidžia per specifinį diskursą – tai yra vieta, kur ideologija pasireiškia, yra išskleidžiama ir pristatoma. Kadangi geriausia vieta atpažinti populizmo ideologiją yra tekstinė medžiaga, lyginti skirtingų politinių veikėjų populistiskumą galima pasitelkiant turinio analizės principus.

Norint palyginti skirtingų politinių partijų populistiskumo lygį, būtina analizuoti to paties žanro tekstus. Apžvelgus kitų mokslininkų atliktus tyrimus ir jų taikytas metodologijas, matyti, kad dominuoja politinių partijų programų analizė. Tiesa, politinių partijų programų analizė turi tam tikrų trūkumų. Pavyzdžiui, T. Pauwelsas (2011) teigia, kad dažnai politinių partijų programos yra formalūs, trumpi ir neinformatyvūs dokumentai, kuriose populizmo bruožus aptikti yra sunkiau nei žiniasklaidos straipsniuose. Taip yra todėl, kad partijų dokumentų kalba skiriasi priklausomai nuo to, kam tekstas yra skirtas, – vidiniam partijos naudojimui ir informavimui ar viešajai erdvei ir rinkėjams. Nepaisant to, politinių partijų programos yra svarbiausi oficialūs dokumentai, kuriuose aiškiausiai formuluojama politinių partijų vizija, kaip turėtų būti įgyvendinama politika ir kaip turėtų būti valdoma valstybė. Politinių partijų programos pasitelkiamos analizuojant politines partijas ne tik populizmo, bet ir kitokio pobūdžio empiriniuose tyrimuose. Analizuoti politinių partijų programas paranku dar ir dėl tos priežasties, kad tai yra geriausiai palyginami dokumentai. Todėl disertacijos tyrime pasirenkama analizuoti politinių partijų rinkimų programas.

Tyrime analizuojamos 2016 m. Seimo rinkimuose dalyvavusių politinių partijų programos dėl kelių priežasčių. Pirma, tai yra aktualiausi politiniai įvykiai ir politiniai dokumentai, todėl tai fiksuoti yra svarbiausia. Pastarieji parlamento rinkimai atnešė pokyčių partinėje sistemoje – netgi ne visos populistinėmis kituose moksliniuose tyrimuose laikytos politinės partijos pastarųjų Seimo rinkimų metu peržengė 5 % barjerą (konkrečiai turima omenyje Darbo partija). Antra, 2016 m.

rinkimai yra įdomūs ir todėl, kad juose dalyvavo jau anksčiau antipartinėmis nuostatomis pasižymėję politikai ir jų vedamos organizacijos (Politinė partija „Lietuvos sąrašas“, Lietuvos liaudies partija, S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija „Prieš korupciją ir skurdą“, Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija). Trečia, 2016 m. parlamente labai didelis skaičius nepartinių politikų – išrinkti į parlamentą buvo 37 ir, nors 8 jų perėjo Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungą, jų skaičius vis vien 3 kartus didesnis nei 2012 m. Seime (Radiul, 2017). Ketvirta, R. Karbauskio teigimu, Seimo rinkimų rezultatai – visuomeninių rinkimų komitetų bangos pasekmė: „Jeigu būtų visuomeniniams komitetams leidę dalyvauti rinkimuose, tai būtų įvykę kažkas panašaus, tik dabar jie būtų ne šitoj frakcijoje, o gal būtų kokia nors visuomeninių komitetų koalicija ar kas nors panašaus.“ (Želnienė, 2016). Nors tik 57 kandidatai į Seimą kandidatavo į savivaldybių tarybas ar merų postus 2015 m. kaip visuomeninių rinkimų komitetų nariai, daugiausiai jų į Seimą kandidatavo su Antikorupcine N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga ir Politine partija „Lietuvos sąrašas“. Viena vertus, tai galima būtų interpretuoti kaip siekį patraukti protesto rinkėjus. Kita vertus, tai galima matyti kaip platesnio posūkio nuo partinės demokratijos ženklą.

Norint daryti platesnius apibendrinimus apie apskritai populizmo raišką Lietuvoje analizė turėtų apimti ilgesnį laikotarpį ir įtraukti bent kelių Seimo rinkimų politinių partijų programas. Tai leistų patikimiau įvertinti, kurios Lietuvos politinės partijos iš tiesų nuosekliai pasižymi populizmo bruožais, o ne naudoja populistinį diskursą trumpuoju laikotarpiu strateginiais rinkimų tikslais. Tiesa, į toliau disertacijoje atliekamą turinio analizę (3. Lietuvos populistinių partijų atstovavimo sampratos analizė) įtraukiami duomenys ir po rinkiminio laikotarpio, kas leidžia stebėti vartojamą diskursą bent iš dalies ilgesniu laikotarpiu ir ne tik rinkiminės kampanijos metu. Be to, kelių rinkimų programų analizę leistų pastebėti partijų diskurso pokyčius bei palyginti jas su anksčiau buvusiomis stipriomis partijomis. Juk gali būti, kad panašus politinių partijų diskursas Lietuvoje vyrauja jau seniai. Vis dėlto,

turint omenyje, kad Lietuvoje populizmo tyrimai dar nėra išibėgę, 2016 m. rinkimų programų analizė yra pirmas nuoseklesnis bandymas sistemingai palyginti politines partijas ir jų vartojamą diskursą.

Koduoti tekstą visų pirma reiškia sukatégorizuoti arba sistemingai sutvarkyti teksto ištraukas (Saldana, 2009). Todėl analizuojant politinių partijų programas reikia nuspręsti, koks teksto vienetas turėtų būti koduojamas. Turinio analizės tikslas pirmiausiai yra skaidyti visą programą į sudedamąsias dalis ir nustatyti, kokią proporciją visame programos tekste sudaro populizmo bruožais pasižymintis tekstas. Tai reiškia, visos programos turi būti skaidomos į lygiavertes aiškiai apibrėžiamas teksto dalis. Populizmo mokslininkai koduoja žodžius, sakinius, argumentus, reikalavimus, pastraipas ar apskritai visą pilną tekstą. Šiuo atveju nuspręsta koduoti politinės partijos programos pastraipą kaip aiškią struktūrinę teksto sudedamąją dalį. Pastraipos žymi atskiriamas temas bei argumentus tekste (Rooduijn ir van der Brug, 2014). Politinių partijų programose buvo koduojamas tiksliai tekstas – antraštės ir vizualinė medžiaga (lentelės ir grafikai) buvo pašalinti iš teksto.

Remiantis jau pristatytu populizmo apibrėžimu ir tuo, kaip atliekamos turinio analizės kitų populizmą analizuojančių mokslininkų, išskiriami 2 pagrindiniai populizmo bruožai – nuoroda į žmones kaip homogenišką grupę ir antielitizmas. Teoriškai apibrėžti žmonių ir antielitizmo sąvokas yra paprasčiau nei aiškiai atpažinti jas politinių partijų programose. Anglų kalboje įprastą sąvoką „the people“ į lietuvių kalbą išversti sudėtinga, todėl disertacijoje tai buvo verčiama kaip „žmonės“. Alternatyvios sąvokos kaip „liaudis“ ar „tauta“ turi specifines konotacijas, todėl nebuvo taikomos. Turinio analizės metu pastebėta, kad arčiausiai sąvokos „the people“, panašu, būtų plačiai populistinių partijų diskurse vartojama sąvoka „visuomenė“. Pagal Johnny Saldana (2009, p. 3), „kodas kokybiniame tyrime dažniausiai yra žodis arba trumpa frazė, kuri daliai kalbinių ar vaizdinių duomenų simboliškai priskiria apibendrinantį, pagrindinį esmę fiksuojantį ir/arba

išraiškingą atributą“. Šie du išskirti populizmo bruožai turinio analizėje tampa pagrindiniais kodais, kuriais koduojamos pastraipos. Pastraipa koduojama kaip nurodanti į žmones buvo tada, kai bet kokiame kontekste paminimi žmonės, visuomenė, piliečiai, tauta ir t.t. Svarbiausia buvo atskirti, kada nurodoma į atskirus individus, į konkrečias aiškias visuomenės grupes, o kada į visuomenę kaip visumą. Tik antruoju atveju pastraipa buvo koduojama kaip nurodanti į žmones. Koduojant Lietuvos politinių partijų programas pastebima, kad nuorodą į žmones pastebėti yra paprasčiau nei į antielitizmą. Netgi galima sutikti, kad žmonių-centrizmą galima būtų koduoti remiantis žodyno principu. Dažniausiai į žmones kaip visumą buvo nurodoma šiais žodžiais: žmonės, visuomenė, piliečiai, gyventojai. Vienaskaitiniai žodžiai kaip žmogus ar pilietis taip pat buvo suprantami kaip apibendrintos nuorodos į visą visuomenę, nes kalbama ne apie konkretų asmenį, bet kaip visumą reprezentuojantį asmenį.

Pastraipa koduojama kaip antielitistinė tada, kai elitas kritikuojamas apibendrintai. Kritika elito atžvilgiu gali būti konkreti, t. y. nurodanti į konkrečias atsakingas politines partijas ar postus užimančius pareigūnus. Tokiais atvejais kritika nelaikoma antielitizmu. Pastraipa koduota kaip pasižyminti antielitizmu tada, kai kritika yra apibendrinta valdžiai, politikams, biurokratijai ir pan. Koduoti antielitizmą buvo sunkiau dar ir todėl, kad nepakanka identifikuoti nuorodą į apibendrintą valdžią, elitą, bet valdžios ir elito atžvilgiu turi būti adresuota kritika. Sudėtingiausia buvo identifikuoti, kada apie valdžią, elitą yra kalbama neutraliai, o kada neigiamai. Todėl antielitizmo kodo atveju žodyno principą taikyti būtų sudėtinga. Yra tik keletas žodžių junginių, kurie galėtų leisti atpažinti elito atžvilgiu nukreiptą kritiką, pavyzdžiui, „biurokratinė nomenklatūra“ ar „sisteminės partijos“. Tai reiškia, kad kritika elito atžvilgiu turi turėti kas įvairesnių reiškos būdų.

Nepaisant ne visada paprasto kodavimo svarbiausia viso koduojant išlaikyti nuoseklumą visų politinių partijų programų atžvilgiu. Tai reiškia, panašaus pobūdžio pastraipos buvo koduojamos taip pat visose programose. Kadangi turinio

analizės tikslas yra palyginti politinių partijų populizmo lygį ir identifikuoti ryškiausiai tais bruožais pasižyminčias partijas, svarbiausia, kad kodavimas būtų vienodai taikomas visoms politinių partijų programoms.

Prieš pristatant turinio analizės rezultatus dar yra pora aspektų, į kuriuos reikia atsižvelgti. Pirma, kaip pastebi M. Rooduijnas ir Wouteris van der Brugas (2014), skirtingos politinių partijų programų dalys pasižymi skirtingu populistškumo lygiu – politinių partijų programų preambulės yra kur kas populistiškesnės. Populistinių partijų programų preambulės gali pasižymėti ryškiu populizmu, tačiau, kadangi visame bendrame tekste jos užima tik mažą dalį, ryškus populistškumas proporciškai užima mažą teksto dalį ir gali būti praleidžiamas. Dėl šios priežasties pastraipos, nurodančios į žmonės partijos programos įžangoje, bei pastraipos su antielitizmo nuoroda įžangoje yra skaičiuojamos dukart – bendrame pastraipų su nuorodomis į populizmo elementus skaičiuje ir atskirai skaičiuojant tik pastraipas su nuorodomis į populizmo elementais programos įžangoje. Skaičiuojant galutinį pastraipų su populizmo elementais skaičių, pastraipų su populizmo elementais skaičius sudedamas su pastraipų su populizmo elementais įžangoje skaičiumi.

Antra, politinių partijų programos labai skiriasi savo ilgiu. Trumpiausia programa yra 8 pastraipų, ilgiausia – 1564. Ilgųjų programų didesnę dalį turinio sudaro techninio pobūdžio informacija. Tai reiškia, net jeigu partijos programoje nemažai randama pastraipų, kurios pasižymi populizmo bruožais, jos sudaro santykinai nedidelę dalį visos programos, ir tuomet susidaro įspūdis, kad partija apskritai populizmu nepasižymi. Todėl, norint sėkmingai palyginti labai skirtingas programas, ilgiausioms programoms buvo suteikiamas didesnis svoris. Sviurių skaičiavimas buvo paremtas M. Rooduijno ir W. van der Brugo (2014) tyrime taikytu principu. Pirmiausia apskaičiuotas vidutinis programos ilgis bei standartinis įvertis¹⁰. Jeigu standartinis įvertis įgyja reikšmę nuo 1 iki 2, suteikiamas svoris 1,5.

¹⁰ Iš atskiros programos pastraipos ilgio atimamas vidutinis pastraipos ilgis ir skirtumas dalijamas iš populiacijos standartinio nuokrypio.

Jeigu standartinis įvertis didesnis nei 2, suteikiamas svoris – 2. 1 lentelėje matyti, kad didžiausias svoris 2 suteiktas ilgiausiai Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų programai. Svoris 1,5 pritaikytas Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos bei Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžio programoms.

Politinės partijos programos populistiskumas apskaičiuojamas galutinį pastraipų su populizmo elementais skaičių (pastraipų su populizmo elementais skaičius + pastraipų su populizmo elementais įžangoje skaičius) padalinus iš programos ilgio pastraipomis ir padauginus iš pritaikyto svorio (Svorio Nr. 2 reikšmė). Turinio analizės rezultatai, svorių skaičiavimai ir taikymai pristatyti 1 lentelėje.

1 lentelė. Lietuvos politinių partijų programų turinio analizės rezultatai

	Programos ilgis pastraipomis	Pastraipų, nurodančių į žmones, skaičius	Pastraipų, nurodančių į žmones, dalis programoje	Pastraipų su antielitizmo nuoroda skaičius	Pastraipų su antielitizmo nuoroda dalis programoje	Svoris Nr. 1		Svoris Nr. 2	
						Pastraipų, nurodančių į žmones, įžangoje skaičius	Pastraipų su antielitizmo nuoroda įžangoje skaičius	Standartinis įvertis	Svorio Nr. 2 reikšmė
POLITINĖ PARTIJA									
Lietuvos socialdemokratų partija	440	34	7,73%	2	0,45%	12	0	0,08	1
Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai	1564	173	22,12%	81	5,18%	16	12	2,73	2
Lietuvos laisvės sąjunga	364	60	16,48%	18	4,95%	10	2	-0,10	1
S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija	7	4	57,14%	3	42,86%	0	0	-0,94	1
Partija Tvarka ir teisingumas	408	51	12,50%	16	3,92%	11	0	0,01	1
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	903	221	24,47%	65	7,20%	10	0	1,17	1,5
Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis	833	121	14,53%	23	2,76%	4	1	1,01	1,5
Darbo partija	554	87	15,70%	19	3,43%	1	0	0,35	1
„Drąsos kelio“ politinė partija	122	37	30,33%	16	13,11%	0	0	-0,67	1
Lietuvos liaudies partija	152	10	6,58%	10	6,58%	0	0	-0,60	1
Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga	88	27	30,68%	11	12,50%	4	2	-0,75	1
Lietuvos žaliųjų partija	163	20	12,27%	5	3,07%	3	0	-0,57	1
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	76	35	46,05%	15	19,74%	6	1	-0,78	1
Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija	8	2	25,00%	3	37,50%	2	2	-0,94	1
Vidurkis	405,86								
Standartinis nuokrypis	424,85								

2.3. Turinio analizės rezultatai: populistinės partijos Lietuvoje

Toliau pateiktoje 2 lentelėje yra pristatyti turinio analizės rezultatai pritaikius svorius. Matyti, kad daugiausiai nuorodų į žmones kaip homogenišką grupę randama S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicijos, Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ ir Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos programose – bent pusėje programos pastraipų kalbama apie žmones kaip homogenišką vienetą. Po šių partijų rikiuojasi Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga, „Drąsos kelio“ politinė partija ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga. Visų šių partijų bent trečdalyje programos referuojama į žmones. Tam, kad galima būtų geriau suprasti, kaip atrodė nuorodos į žmones partijų programose, pateikiama keletas partijų programų citatų¹¹:

Prieš korumpuotus politikus! Už paprastus žmones! (APKK)

Tam reikia esminių pokyčių ekonomikoje, kad ji užtikrintų didėjančias investicijas, darbo vietų kūrimą ir geresnį žmonių gyvenimą (DK)

Mes tikime, jog galime rasti darnaus žmogaus ir gamtos sambūvio sąlygas, remdamiesi pažangiausiais moksliniais metodais suformuoti ir įgyvendinti plėtros viziją, kuri leistų žmonėms kurti bendrąjį gerį, kartu mažindami savo poveikį aplinkai. (LVŽS)

Kad piliečiai atgautų pasitikėjimą valstybe, turime keisti politinę sistemą – atsisakyti uždaro, neskaidraus nomenklatūrinio valdymo ir įtvirtinti tikrą piliečių ir tautos savivaldą. Turime suteikti galimybes visiems piliečiams ir visiems lietuviams dalyvauti Tėvynę kuriant. Turime atgaivinti Seimą kaip tautos atstovybę, atkurti politinių partijų ir visuomenės dialogą. (LS)

Nesvarbu, kokia yra kiekvieno iš mūsų tautybė, lytis, rasė, politiniai įsitikinimai, socialinis statusas – mums visiems reikalinga yra taika ir ramybė. Todėl visus mūsų planus ir lūkesčius, kuriuos numatėme šioje programoje patikime Dievo valiai, tikėdami, kad jis mums suteiks pakankamai jėgų, išminties ir sveikatos šias nuostatas įgyvendinti visų mūsų šalies piliečių labui. (LLRA-KŠS)

2. Lietuvių tautos išlikimui iškilo šios grėsmės: demografinė lietuvių depopuliacija, korupcijos išplitimas, tiesioginės karinės grėsmės augimas, masinis skurdas, apsprendžiantis asmens ir visuomenės degradavimą. (BTK)

¹¹ Čia ir toliau pateikiant partijų programų ar straipsnių ištraukas naudojami tokie partijų ir partijų koalicijų pavadinimų sutrumpinimai: Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija – APKK, „Drąsos kelio“ politinė partija – DK, Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga – LLRA-KŠS, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga – LVŽS, Politinė partija „Lietuvos sąrašas“ – LS, S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija – BTK.

Rečiausiai į žmones kaip homogenišką vienetą nurodė Lietuvos liaudies partija, Lietuvos socialdemokratų partija, Lietuvos žaliųjų partija. Iš tiesų tai, kad Lietuvos liaudies partijos programa nepasižymėjo išskirtais populizmo kriterijais, yra kiek stebinantis rezultatas – net partijos pavadinime yra užfiksuota nuoroda į „liaudį“ kaip vienijantį junginį. Tokie rezultatai gali reikšti, kad partijos diskursas pasižymi populistinėms partijoms būdingais stilistiniais ir retoriniais elementais, tačiau, kai populistiskumas vertinamas tik pagal nuorodų į žmones ir į antielitizmą dažnumą, minėta partija nelaikoma populistine. Taip pat verta atkreipti dėmesį, kad iki šiol populistinėmis vadintos Darbo partija ir Partija Tvarka ir teisingumas (Van Kessel, 2015) bent jau 2016 m. parlamento rinkimuose nedemonstravo ryškaus populistinio diskurso. Nors Partija Tvarka ir teisingumas programoje nurodydavo į tautą, tačiau tai santykinai neužėmė reikšmingos dalies visos programos atžvilgiu. Darbo partijos programa apskritai buvo orientuota į specifines detales, skaičiavimus, sudarė techniškos programos įspūdį ir tuo buvo panaši į Lietuvos socialdemokratų partijos programą.

Partijų antielitistinės pozicijos rezultatų interpretacija sudėtingesnė. Daugiausiai nuorodų randama taip pat S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicijos, Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ ir Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos programose. Po jų daugiausiai antielitistinių nuorodų randama vėlgi Lietuvos lenkų rinkimų akcijos – Krikščioniškų šeimų sąjungos, „Drąsos kelio“ politinės partijos, Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos programose. Vis dėlto ryškiausiai antielitistinėmis nuostatomis išsiskiria Antikorupcinė N. Puteikio ir Krivicko bei S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicijos. Visos kitos politinės partijos laikosi santykinai nuosaikios pozicijos elito atžvilgiu. Matyti, kad partijos kur kas dažniau yra linkusios kalbėti apie žmones, gyventojus, visuomenę apibendrintai nei visą kaltę dėl prasto valdymo priskirti elitui.

2 lentelė. Lietuvos politinių partijų programų turinio analizės rezultatai (pritaikius svorius)

POLITINĖ PARTIJA	Pastraipų, nurodančių į žmones, dalis (pritaikius svorius)¹²	Pastraipų su antielitizmo nuoroda dalis (pritaikius svorius)¹³
Lietuvos socialdemokratų partija	10,45%	0,45%
Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai	24,17%	11,89%
Lietuvos laisvės sąjunga	19,23%	5,49%
S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija	57,14%	42,86%
Partija Tvarka ir teisingumas	15,20%	3,92%
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	38,37%	10,80%
Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis	22,51%	4,32%
Darbo partija	15,88%	3,43%
„Drąsos kelio“ politinė partija	30,33%	13,11%
Lietuvos liaudies partija	6,58%	6,58%
Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga	35,23%	14,77%
Lietuvos žaliųjų partija	14,11%	3,07%
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	53,95%	21,05%
Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija	50,00%	62,50%

Politinių partijų poziciją elito atžvilgiu iš dalies paaiškina priklausymas valdančiajai koalicijai ar opozicijai. Griežčiausiai elito atžvilgiu pasisakančios partijos buvo tos, kurios 2012-2016 m. Seimo kadencijos metu apskritai neturėjo atstovų Seime – Antikorupcinė N. Puteikio ir Krivicko bei S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicijos bei Politinė partija „Lietuvos sąrašas“. Lietuvos socialdemokratų partijos, Partijos Tvarka ir teisingumas ir Darbo partijos pozicija elito atžvilgiu suprantama, turint omenyje, kad šios partijos iki 2016 m. Seimo rinkimų priklausė valdančiajai koalicijai. Taip pat suprantama ir Lietuvos lenkų rinkimų akcijos – Krikščioniškų šeimų sąjungos pozicija, kuri dalyvavo valdančiojoje koalicijoje, bet pasitraukus iš jos galėjo užimti antielitistinę

¹² „Pastraipų, nurodančių į žmones, dalis (pritaikius svorius)“ apskaičiuota prie „Pastraipų su nuoroda į žmones“ skaičiaus pridėjus „Pastraipų, nurodančių į žmones, įžangoje“ skaičių (Svoris Nr. 1, pirmasis stulpelis) ir padauginus iš „Svorio Nr. 2“ reikšmės.

¹³ „Pastraipų su antielitizmo nuoroda dalis (pritaikius svorius)“ apskaičiuota prie „Pastraipų su antielitizmo nuoroda“ skaičiaus pridėjus „Pastraipų su antielitizmo nuoroda įžangoje“ skaičių (Svoris Nr. 1, antrasis stulpelis) ir padauginus iš „Svorio Nr. 2“ reikšmės.

poziciją. Tuo tarpu opozicijoje buvusios partijos – Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga, „Drąsos kelio“ politinė partija – pasižymėjo ryškiau išreikštomis antielitistinėmis nuostatomis. Nors turinio analizės metu buvo siekiama atskirti kritiką konkrečioms partijoms ir konkretiems veikėjams nuo apibendrintos kritikos elito atžvilgiu, regis, politinių partijų diskurse konkrečių politinių veikėjų kritika lengvai perkeliama į apibendrintą elito kritiką.

Įdomiausias šiuo atveju yra Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų programos turinio analizės rezultatas. Kaip matyti iš 2 lentelėje pristatytų rezultatų, antielitistinių nuorodų skaičius Tėvynės sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų programoje yra didesnis nei Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos ir arti „Drąsos kelio“ politinės partijos ir Lietuvos lenkų rinkimų akcijos – Krikščioniškų šeimų sąjungos. Nemažoje dalyje programos pastraipų taip pat nurodoma ir į žmones. Panašu, kad bent iš dalies antielitistinės nuostatos ir nuorodos į žmones gali būti susijusios su partijų pozicija dabartinės valdžios atžvilgiu – priklausymu valdančiajai koalicijai ar opozicijai. Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai savo programoje, būdama opozicine partija, galėjo kritikuoti valdančiąją koaliciją, kritiką nukreipiant praktiškai visoms Lietuvos politinėms jėgoms. Tai taip tinka ir paaiškina prieš tai minėtų liberalios pakraipos partijų – Lietuvos laisvės sąjungai ir Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdžiui – programų analizės rezultatus.

Taip pat verta atkreipti dėmesį į paradoksalius Lietuvos lenkų rinkimų akcijos – Krikščioniškų šeimų sąjungos programos analizės rezultatus. Ši politinė partija visų pirma atstovauja konkrečiai tautinei mažumai ir, nors kandidatus kėlė 29 vienmandatėse apygardose, tik 3 partijos kandidatai buvo išrinkti vienmandatėse apygardose – Šalčininkuose, Nemenčinėje ir Medininkuose¹⁴. Nors partija atstovauja konkrečiam aiškiai apibrėžtam elektoratui, partijos programos turinys paremtas apeliavimu į visus žmones ir elito kritika. Tai išduoda, kad partijos gali

¹⁴ Česlavas Olševskis – Medininkų rinkiminėje apygardoje, Leonardas Talmontas – Šalčininkų-Vilniaus rinkiminėje apygardoje, Rita Tamašunienė – Nemenčinės rinkiminėje apygardoje.

populistinį diskursą naudoti strateginiais tikslais, siekdamas arba patraukti platesnį rinkėjų ratą, arba siauresnės grupės interesus priskirti visai visuomenei.

Turinio analizė taip pat leidžia daryti kelis kokybinius pastebėjimus. Nors iki šiol mokslininkai pastebėjo, kad politinių partijų programų preambulės išsiskiria populistiskumo bruožų koncentracija, turinio analizės metu pastebėta, kad didesne populistinio diskurso koncentracija pasižymi tos programų dalys, kurios konkrečiai kalba apie valstybės valdymą. Tiesa, ne visos politinės partijos šią dalį išplėtojo, bet ten, kur bandoma persvarstyti, kaip valstybė turėtų būti valdoma, neišvengiamai pradedama kalbėti apie atstovavimą, apie žmones ir žmonių bei valdžios institucijų santykių peržiūrėjimą.

Kaip remiantis tokiais turinio analizės rezultatai galima partijas priskirti populistinių partijų kategorijai? Ar apskritai galima tikėtis, kad „ideali“ populistinė partija kiekvienoje pastraipoje nurodys į žmones ir pasižymės antielitistinėmis nuostatomis? Reikia pripažinti, kad „idealūs“ populistiniai veikėjai realybėje yra veikiau išimtys nei taisyklė, tačiau tam tikros politinės partijos vis vien priskiriamos populistinių kategorijai – partijos laikomos populistinėmis, net jeigu ne kiekviena jų turinio pastraipa pasižymi populizmo bruožais. Šiuo atveju sprendžiant, kurias Lietuvos politines partijas toliau įtraukti į analizę, pasiremiamą kokybinėje lyginamojoje analizėje taikomu neraiškiųjų aibių principu. Pagal raiškiųjų aibių principą, jeigu turime tam tikrą objektų aibę, aibei priklauso arba nepriklauso bet kuris konkretus įmanomų mąstymo objektų aibės objektas (Norkus, „Kokybinė lyginamoji analizė ir neryškiųjų aibių metodas“). Pavyzdžiui, galime pasakyti, bet kuri partija priklauso arba nepriklauso parlamentinių partijų aibei tam tikru laiko momentu. Tuo tarpu neryškiosioms aibėms atvejai priklauso pagal laipsnį kontinuumu tarp 0 ir 1 – 0 ir 1 yra kraštutinės reikšmių aibės reikšmės (Norkus, „Kokybinė lyginamoji analizė ir neryškiųjų aibių metodas“). Pavyzdžiui, analizuotos Lietuvos politinės partijos priklauso populistinių partijų aibei skirtingu laipsniu. Kadangi pagrindinis tyrimo tikslas yra ištirti Lietuvos populistinių partijų atstovavimo sampratą ir jos santykį su partine demokratija, ypač svarbu

tolesniam tyrimui atrenkant politines partijas neįtraukti tikrai populistinių partijų aibei nepriklausančių politinių partijų ir kartu nepagrįstai nesusiaurinti tiriamos imties – imties nepagrįstas susiaurinimas ar išplėtimas galėtų paveikti išvadas apie populizmo bruožais pasižyminčių partijų atstovavimo sampratą.

Norint įvertinti Lietuvos politinių partijų priklausymą populistinių partijų aibei, turinio analizės rezultatus reikia transformuoti į partijų priklausymo populistinių partijų aibei laipsnius. Populistinių partijų aibė yra sudaryta iš dviejų neraiškiųjų aibių – į žmones nurodančių partijų ir antielitistines nuorodas naudojančių partijų aibių – sankirtos. Partijos pilnas priklausymas konkrečiai aibei siejamas su priklausomybės aibei laipsniu 1; pilnas nepriklausymas – su 0; didžiąja dalimi priklausymas – su 0,75; didžiąja dalimi nepriklausymas – su 0,25. Populistinėmis partijomis bus laikomos tos, kurios didžiąja dalimi priklauso populistinių partijų aibei (priklausomybės aibei laipsnis 1 arba 0,75).

Kaip galime įvertinti, kada politinė partija pilnai ar didžiąja dalimis priklauso į žmones nurodančių partijų aibei? Reikia turėti omenyje, kad didelę politinių partijų programų dalį sudaro techninio pobūdžio turinys, kuriame ne tik nėra nurodoma į žmonių kategoriją, bet apskritai nėra nurodoma į jokią subjektą. Todėl partijos laikomos pilnai priklausančiomis į žmones nurodančių partijų aibei (1), jeigu daugiau bent 50 % pastraipų randame nuorodas į žmones. Jeigu bent 30 % pastraipų nurodoma į žmones, teigiama, kad politinė partija didžiąja dalimi priklauso šiai aibei (0,75); jeigu bent 15 %, didžiąja dalimi nepriklauso aibei (0,25); jeigu mažiau nei 15 %, partija pilnai nepriklauso aibei (0). Transformuoti rezultatai pristatyti 3 lentelėje.

Priklausymo antielitistines nuorodas naudojančių partijų aibei apibrėžimas skiriasi nuo prieš tai pristatytos aibės. Būtų nepagrįsta tikėtis, kad didžiojoje dalyje politinių partijų programų pastraipų būtų pateikiama elito kritika. Pirminis politinių partijų programų tikslas – pristatyti savo viešosios politikos viziją ir įgyvendinimo planus. Dėl šios priežasties, partijos laikomos pilnai priklausančiomis antielitistines nuorodas naudojančių partijų aibei (1), jeigu bent 30 % pastraipų randame antielitistines nuorodas. Jeigu kas 10-toje

programos pastraipoje (bent 10 % programos pastraipų) randame antielitistines nuorodas, galima teigti, kad politinė partija didžiąja dalimi priklauso šiai aibei (0,75); jeigu bent 5 % pastraipų, didžiąja dalimi nepriklauso aibei (0,25); jeigu mažiau nei 5 % pastraipų, pilnai nepriklauso aibei (0). Transformuoti rezultatai pristatyti 3 lentelėje.

Politinė partija laikoma populistine, jeigu pilnai arba didžiąja dalimi priklauso į žmones nurodančių partijų ir antielitistines nuorodas naudojančių partijų aibėms – šių aibių sankirtai. Partijos priklausymo populistinių partijų aibei lemia mažiausia priklausymo atskirai aibei reikšmė. Kitaip sakant, partija priklauso populistinių partijų aibei tiek, kiek mažiausiu laipsniu priklauso vienai iš analizuojamų aibių.

3 lentelė. Pagal neryškiųjų aibių principą transformuoti turinio analizės rezultatai

POLITINĖ PARTIJA	Pastraipų, nurodančių į žmones, dalis (pritaikius svorius)	Priklausymo į žmones nurodančių partijų aibei reikšmė (1, jei >50%, 0,75, jei >30%; 0,25, jei >15%)	Pastraipų su antielitizmo nuoroda dalis (pritaikius svorius)	Priklausymo antielitistines nuorodas naudojančių partijų aibei reikšmė (1, jei >30%, 0,75, jei >10%; 0,25, jei >5%)	Priklausymo populistinių partijų aibei reikšmė ($A \times B = \min(A, B)$)
Lietuvos socialdemokratų partija	10,45%	0	0,45%	0	0
Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai	24,17%	0,25	11,89%	0,75	0,25
Lietuvos laisvės sąjunga	19,23%	0,25	5,49%	0,25	0,25
S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija	57,14%	1	42,86%	1	1
Partija Tvarka ir teisingumas	15,20%	0,25	3,92%	0	0
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	38,37%	0,75	10,80%	0,75	0,75
Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis	22,51%	0,25	4,32%	0	0
Darbo partija	15,88%	0,25	3,43%	0	0

„Drąsos kelio“ politinė partija	30,33%	0,75	13,11%	0,75	0,75
Lietuvos liaudies partija	6,58%	0	6,58%	0,25	0
Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga	35,23%	0,75	14,77%	0,75	0,75
Lietuvos žaliųjų partija	14,11%	0	3,07%	0	0
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	53,95%	1	21,05%	0,75	0,75
Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija	50,00%	1	62,50%	1	1

Remiantis 3 lentelėje pristatytais rezultatais, populistinių partijų aibei pilnai priklauso Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija ir S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija. Tuo tarpu Lietuvos socialdemokratų partija, Partija Tvarka ir teisingumas, Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis, Darbo partija, Lietuvos liaudies partija, Lietuvos žaliųjų partija pilnai nepriklauso populistinių partijų aibei. Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga, „Drąsos kelio“ politinė partija, Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga, Politinė partija „Lietuvos sąrašas“ didžiąja dalimi priklauso populistinių partijų aibei, tuo tarpu Tėvynės sąjunga – Lietuvos krikščionys demokratai ir Lietuvos laisvės sąjunga didžiąja dalimi nepriklauso.

Apibendrinant, remiantis turinio analizės rezultatais ir jiems pritaikytu neryškiųjų aibių principu, populistinėmis partijomis laikomos šios politinės partijos: S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija, Politinė partija „Lietuvos sąrašas“, Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija, Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga, „Drąsos kelio“ politinė partija ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga.

Antroji turinio analizė (skyrius 3.2. Atstovaujamųjų ir jų interesų samprata) leido patikrinti politinių partijų programų turinio analizės patikimumą (konkrečiai populistinėmis identifikuotų politinių partijų). Vienas iš antrosios

turinio analizės tikslų buvo identifikuoti, į kokius atstovaujamuosius nurodo tiriamos populistinės partijos. Todėl politinių partijų programų pastraipos buvo koduotos pagal minimas atstovaujamųjų grupes. Toks programų kodavimas leido išskirti pastraipas, kuriose minimos bendrosios atstovaujamųjų grupės (tauta, visuomenė, žmonės ir t.t.), kaip tik ir išreiškiančios populizmui būdingą žmonių-centrizmą. Kitaip sakant, abiejų turinio analizių metu politinių partijų programų pastraipos buvo sukodautos pagal nuorodas į žmones. Du atskiri to paties turinio kodavimai leido palyginti kodavimo patikimumą. Nors programas kodavo tas pats asmuo, tačiau kodavimas vyko per nemažą laiko tarpą. Pirmą sykį politinių partijų programos buvo koduotos 2017 m. pavasarį, o antrą kartą – 2017 m. rudenį.

Matuojant kodavimo patikimumą buvo pasitelktas Koheno kapos (Cohen's kappa) matas, dažnai taikomas panašaus pobūdžio kategoriniams kintamiesiems (Neuendorf, 2002, p. 153-163). Kodavimų sutapimo koeficiento – Koheno kapos mato – reikšmės pristatytos 4 lentelėje. Koheno kapos matas apskaičiuojamas pagal formulę $(Pr(a)-Pr(e))/(1-Pr(e))$. Pr(a) žymi skirtingų kodavimų sutapimo tikimybę (angl. probability based on observed agreement)¹⁵, Pr(e) – atsitiktinio reikšmių sutapimo tikimybę (angl. probability based on chance)¹⁶. Detalesni skaičiavimai pristatyti prieduose (1 lentelė).

4 lentelė. Turinio analizės patikimumo įvertinimas

POLITINĖ PARTIJA	Pr(a)	Pr(e)	Cohen's kappa
S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija	1,00	0,51	1,00
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	0,93	0,61	0,82
„Drąsos kelio“ politinė partija	0,92	0,56	0,81
Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga	0,90	0,55	0,77
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	0,88	0,51	0,76
Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija	0,75	0,50	0,50

¹⁵ Pirmo ir antro kodavimo metu taip pat sukodotų pastraipų (taip pat sukodotos pastraipos turinčios požymį ir taip pat neturinčios) suma padalinta iš bendro pastraipų skaičiaus

¹⁶ Tai tikimybių, kad 1) abiem kodavimo momentais atsitiktinai pastraipos koduotos kaip turinčios požymį ir 2) abiem kodavimo momentais atsitiktinai pastraipos koduotos kaip neturinčios požymio, suma.

4 lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad politinių partijų kodavimo patikimumas geras (Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga, Politinė partija „Lietuvos sąrašas“) arba labai geras (S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga, „Drąsos kelio“ politinė partija). Patikimumas tik patenkinamas yra Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos atveju. Taip nutinka todėl, kad pastraipų skaičius labai mažas ir kiekvienas kodavimo nesutapimas yra labai reikšmingas. Šiuo atveju nesutapęs dviejų pastraipų kodavimas lemia tokius rezultatus. Vis dėlto svarbu atsižvelgti į tai, kad pirmą sykį koduojant politinių partijų programas laikytasi atsargesnio vertinimo, siekiant kiek įmanoma sumažinti riziką priskirti populistinėms tas partijas, kurios iš tiesų tokios nėra. Tuo tarpu politinių partijų programas jau koduojant detaliau pagal nurodomas atstovaujamųjų grupes, į žmones nurodančių pastraipų rasta daugiau.

3. LIETUVOS POPULISTINIŲ PARTIJŲ ATSTOVAVIMO SAMPRATOS ANALIZĖ

Antroji disertacijos empirinio tyrimo dalis yra skirta ištirti populistinių Lietuvos partijų atstovavimo sampratą ir santykį su atstovaujamąja demokratija. Norint atskleisti populistinę atstovavimo sampratą, reikia analizuoti partijų diskursą, kuriame atsispindi populistinė ideologija ir turima atstovavimo samprata. Regis, norint apibrėžti populistinę atstovavimo sampratą tai galima būtų daryti iš teorinės literatūros. Vis dėlto to atsisakoma remiantis keliais argumentais. Pirma, norint išvesti populistinę atstovavimo sampratą teoriškai reikėtų remtis populizmo teoretikais, o tokių nėra daug. Antra, politinis atstovavimas yra veikimas arba praktika, todėl apie jį kalbėti ir jį konceptualizuoti yra sudėtingiau negu jį atlikti. Politinį atstovavimą kaip veikimą galima apibrėžti, konceptualizuoti, įvertinti, koks atstovavimas yra legitimus, o kuris ne. Tačiau tai pirmiausia atstovavimo kaip veikimo konceptualizavimas. Trečia, kaip teigia G. Sartori (2005), partijos kilo ne iš normatyvinės teorijos, o iš to, kaip susidėliojo tam tikri įvykiai socialinėje realybėje. Todėl antrajai tyrimo daliai – ištirti populistinių Lietuvos partijų atstovavimo sampratą ir santykį su atstovaujamąja demokratija – taip pat buvo pasitelkta turinio analizė.

3.1. Populistinių partijų programos ir straipsniai: analizės duomenys

Lietuvos populistinių partijų atstovavimo sampratos analizei buvo panaudota daugiau tekstinių duomenų nei nustatant, kurios partijos Lietuvoje laikytinos populistinėmis. Atsižvelgiant į politinių programų techninį pobūdį, į analizę buvo įtraukti plačiai prieinami duomenys – politinių partijų internetiniuose puslapiuose publikuojami straipsniai ir žinutės. Daroma prielaida, kad politinės partijos internetinį puslapį laiko esant svarbiu komunikacijos ir informacijos kanalu bei alternatyva tradicinės žiniasklaidos priemonėms. Todėl partijų puslapiuose publikuotos žinutės ir straipsniai turėtų atspindėti partijos idėjas ir turimą atstovavimo suvokimą. Šią prielaidą pagrindžia pakankamai didelis

kiekvienos analizuotų populistinių partijų straipsnių kiekis (5 lentelė), išskyrus tik S. Buškevičiaus ir Tautininkų koaliciją.

Atsirenkant straipsnius buvo atsižvelgta į straipsnio autorystę. Dalis straipsnių buvo įkelti iš kitų internetinių puslapių ar parašytų partijas palaikančių, bet joms nepriklausančių asmenų. Galima būtų tikėtis, kad tai, jog straipsnis publikuojamas partijos internetiniame puslapyje, reiškia, kad kitų autorių idėjos laikomos atitinkančiomis partijos ideologinę liniją. Vis dėlto ne visada lengva atpažinti, kada įkeltas straipsnis yra kritikuojamas, o kada jam išreiškiamas palaikymas. Todėl tuomet, kai į partijos internetinį puslapį buvo įkelti straipsniai iš kitų žiniasklaidos priemonių (pavyzdžiui, „Delfi.lt“, „15min.lt“), įtraukimo į turinio analizę sąlyga buvo, kad straipsnio autorius yra partijos narys arba kandidatavo su politine partija 2016 m. Seimo rinkimuose. Kai kuriais atvejais („Drąsos kelio“ politinės partijos atveju) reikėjo patikrinti ne tik, ar straipsnio autorius yra partijos narys, bet ir nuo kada asmuo partijos nariu nebėra. Išimtis taikoma straipsniams ir žinutėms tuomet, jeigu straipsnio autorius nėra partijos narys, tačiau didesnę turinio dalį vis vien sukūrė politinės partijos narys – tai dažnai pasitaikė interviu su skirtingų partijų nariais atveju.

Analizuoti politinių partijų internetiniai puslapiai pateikti 5 lentelėje. Tuomet, kai rinkimuose dalyvavo ne partija, o partijų koalicija, buvo analizuojami koaliciją sudariusių narių internetiniai puslapiai. Todėl prie Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos informacijos, skelbtos Naglio Puteikio internetiniame puslapyje, įtrauktas ir Lietuvos centro partijos internetinis puslapis.

Į analizę buvo įtraukti visi straipsniai nuo 2016 m. Seimo rinkimų politinės kampanijos pradžios paskelbimo (2016 m. balandžio 9 d.) iki 2017 m. rugsėjo mėnesio pabaigos. Į analizę įtraukti visi straipsniai patekę į nurodytą 18 mėnesių laikotarpį. Taigi galutinį duomenų masę sudarė politinių partijų programos ir partijų straipsniai, pateikti partijų internetiniuose puslapiuose. 5 lentelėje galima matyti skirtingų partijų internetiniuose puslapiuose publikuotų ir į analizę įtrauktų straipsnių skaičių, taip pat išreikštą pastraipų kiekiu. Pastraipomis šiame

etape nebuvo laikomos straipsnių antraštės bei kandidatų dalyvauti rinkimuose sąrašai. Kaip matyti lentelėje, daugiausiai žinučių ir straipsnių internetiniame puslapyje publikavo „Drąsos kelio“ politinė partija, tačiau pastraipų skaičiumi Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga bei Politinė partija „Lietuvos sąrašas“ ją aplenkė. S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija pasižymėjo trumpiausia programa ir mažiausiu straipsnių skaičiumi.

5 lentelė. Turinio analizės duomenys

POLITINĖ PARTIJA	Internetinio puslapio nuoroda	Straipsnių kiekis	Pastraipų straipsniuose kiekis	Pastraipų programoje kiekis
Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija	http://puteikis.lt ; https://www.centropartija.lt	67	1016	8
„Drąsos kelio“ politinė partija	http://www.draso.skeliapartija.lt	191	1709	122
Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga	http://www.awpl.lt/?lang=lt	77	933	88
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	http://www.lvzs.lt/lt/	179	2055	903
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	http://lietuvossaras.lt	170	2545	76
S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija	http://www.buskevicius.lt	11	48	7

Kadangi politinis atstovavimas gali būti suprantamas labai plačiai, disertacijoje jis yra apibrėžiamas remiantis H. F. Pitkin (1972) politinio atstovavimo koncepcija. Remiantis anksčiau pristatytu politinio atstovavimo apibrėžimu, norint identifikuoti konkrečią atstovavimo formą, reikia atsakyti į šiuos klausimus:

1. Kaip apibrėžiami atstovaujantieji ir jų interesai?
2. Kaip apibrėžiami atstovai ir jų veikimas?
3. Kaip apibrėžiamas atstovų atliepumas atstovaujamesiems?

Taigi politinio atstovavimo apibrėžimas ir jo suskaidymas į sudedamuosius klausimus nurodo, į ką analizuojant duomenis reikia žiūrėti pirmiausiai. Analizuojant partijų tekstinį turinį pagrindinis dėmesys skiriamas tam, kaip politinės partijos kalba apie atstovaujamuosius ir jų interesus, apie atstovus ir jų funkcijas bei atliepumo įgyvendinimo būdus. Pagal tai yra struktūruojama disertacijos empirinio tyrimo dalis. Kadangi pats atstovavimas yra veikimas, jis partijų nėra aiškiai ir struktūruotai apmąstomas ir aptariamas. Tai reiškia, norint išsiaiškinti, kaip populistinės partijos supranta atstovavimą, reikia analizuoti partijų kalbėjimą apie atstovavimą ir tame kalbėjime bandyti išskaityti, interpretuoti ir atskleisti jų turimą atstovavimo sampratą. Tačiau, kaip pristatyta prieš tai (2.1.2), lengviau partijų diskurse atpažinti nuorodas į konkrečius atstovaujamuosius ir jų interesus nei tai, kaip apibrėžiami atstovaujamieji ir jų veikimas. Dėl šios priežasties, siekiant išsiaiškinti, kaip apibrėžiami atstovaujamieji ir jų interesai, buvo taikyta kiekybinė turinio analizė. Šis metodas leido palyginti nuorodų į skirtingas atstovaujamųjų kategorijas dažnumą, identifikuoti dažniausiai pasitaikančias atstovaujamųjų ir jų interesų kombinacijas bei palyginti, ar bendrųjų atstovaujamųjų grupių, kaip žmonės ar visuomenė, interesai skiriasi nuo konkrečių atstovaujamųjų grupių, pavyzdžiui, šeima, interesų. Visi šie rezultatai leidžia aiškiau pasakyti, kokia atstovavimo samprata pasižymi Lietuvos populistinės partijos.

3.2. Atstovaujamųjų ir jų interesų samprata

Siekiant išsiaiškinti, kaip Lietuvos populistinės partijos apibrėžia atstovaujamuosius ir jų interesus, pirmiausia taikoma kiekybinė turinio analizė. Turinio analizė leidžia pastebėti, kurios atstovaujamųjų grupės partijų nurodomos dažniausiai, kartu su kokiomis interesų kombinacijomis jos yra naudojamos ir kaip skiriasi bendrųjų ir specifinių atstovaujamųjų grupių interesai. Tuomet kiekybinė turinio analizė papildoma kokybinėmis įžvalgomis apie tai, kaip kalbama apie dažniausiai įvardintas atstovaujamųjų grupes.

Tekstinio turinio kodavimas leidžia panašiai sukoduoti duomenis skirstyti į grupes ar kategorijas pagal duomenis vienijančias charakteristikas (Saldana, 2009, p.8). Kaip ir visų Lietuvos politinių partijų turinio analizėje šioje tyrimo dalyje kodavimo vienetas yra pastraipa. Pastraipa sudaro aiškią struktūrinę teksto sudedamąją dalį bei žymi atskiriamas temas bei argumentus tekste (Rooduijn ir van der Brug, 2014). Todėl teksto kodavimas pastraipomis leidžia įvertinti, kokią viso partijos turinio dalį sudaro išskirtais kodais pasižymintis diskursas. Pirmasis žingsnis buvo koduoti pastraipas pagal tai, ar jose nurodoma į atstovaujamuosius ir jų interesus, į atstovus ir jų funkcijas, į atliepumą atstovaujamiesiems. Toks iš teorijos kylančių kodų pritaikymas analizuojamai medžiagai leido atskirai detaliau analizuoti visas tris atstovavimo sampratos sudedamąsias dalis. Tai reiškia, visą medžiagą sukodavus pagal šiuos 3 pagrindinius kodus (arba net galima būtų vadinti pagrindines temas), kiekvienai temai priskirtos teksto ištraukos – pastraipos – buvo toliau išsamiau analizuotos atskirai. Pateiktas politinio atstovavimo apibrėžimas išlieka pakankamai abstraktus ir priklauso nuo konkrečių politinių veikėjų turimos atstovavimo sampratos. Dėl šios priežasties turinio analizės tikslas yra iš duomenų atrasti su atstovavimu siejamas pasikartojančias populistinių partijų diskurse vartojamas pasikartojančias temas ir kategorijas, kas leistų aiškiau nusakyti turimą atstovavimo sampratą. Tai reiškia, kategorijos nėra iš anksto formuojamos remiantis teorine literatūra, o atrandamos iš analizuojamų duomenų. Kategorijų ir temų formavimas detaliau pristatomas atskirai.

Kadangi jau visų Lietuvos politinių partijų programų turinio analizėje rezultatai parodė, kad populistinės partijos ypač dažnai nurodo į žmones kaip homogenišką, o ne kaip į iš skirtingus interesus turinčių grupių sudarytą darinį, ypač daug dėmesio tyrime buvo skirta atsekti, kaip **atstovaujamieji** apibrėžiami ir kokie įvardijami jų **interesai**. Tai yra svarbu bandant suprasti, kaip populistinės partijos gali funkcionuoti partinėse demokratijose, paremtose konkrečius interesus turinčių grupių atstovavimu, ir išlaikyti savo ideologinį turinį. Kitaip sakant, atstovaujamųjų ir jų apibrėžimas leidžia matyti, ar ir kaip

populistinės partijos (teigiančios visų atstovavimą) prisitaiko prie partinės demokratijos principo atstovauti skirtingus interesus turinčias visuomenės grupes.

Kadangi siekiama atrasti populistinių partijų atstovavimo sampratą, turinio analizės metu buvo bandoma kiek įmanoma išlaikyti pačių partijų vartojamą diskursą ir neprimesti savo sąvokų analizuojamai tekstinei medžiagai. Pastraipos, kuriose nurodoma į atstovaujamuosius, buvo koduojamos pagal tai, į kokius atstovaujamuosius nurodoma, kiek įmanoma išlaikant politinių partijų vartojamą žodyną¹⁷. 6 lentelės pirmame stulpelyje pristatytos visos atstovaujamųjų grupės, į kurias nurodė analizuotos politinės partijos. Matyti, kad partijų naudojamas žodynas platus, o grupės pagal abstraktumo lygį varijuoja nuo tokių specifinių kaip „neįgaliųjų šeimos nariai“ iki bendresnių grupių kaip „emigrantai“.

6 lentelė. Lietuvos populistinių partijų identifikuotos atstovaujamųjų grupės

Kodai	Kodų grupė	Kategorija	Pagrindinė kategorija
Gyventojai	Gyventojai	Gyventojai	BENDROSIOS ATSTOVAUJAMŲJŲ GRUPĖS
Liaudis	Liaudis	Liaudis	
Lietuviai	Lietuviai	Lietuviai	
Mokesčių mokėtojai	Mokesčių mokėtojai	Mokesčių mokėtojai	
Piliečiai	Pilietinė visuomenė	Pilietinė visuomenė	
Pilietinė visuomenė			
Tauta	Tauta	Tauta	
Vartotojai	Vartotojai	Vartotojai	
Visuomenė	Visuomenė	Visuomenė	
Žmogus	Žmonės	Žmonės	
Žmonės			
Bedarbiai	Bedarbiai	Socialiai pažeidžiamos grupės	SPECIFINĖS ATSTOVAUJAMŲJŲ GRUPĖS
Skurstantys asmenys	Skurstantys asmenys		
Socialiai pažeidžiamos grupės	Socialiai pažeidžiamos grupės		
Neįgalieji			

¹⁷ Koduotų pastraipų pavyzdžiai pateikti 2 lentelėje prieduose.

Neįgaliųjų asmenų šeimos	Neįgalieji ir jų šeimos		
Specialiųjų poreikių turintys asmenys			
Skolininkai			
Bendruomenė	Bendruomenės	Organizacijos	
Bendruomenės			
Profesinės sąjungos	Profesinės sąjungos		
Visuomeninės organizacijos			Nevyriausybinės organizacijos
Nevyriausybinės organizacijos			
Sodininkų bendrijos			
Jaunimas	Jaunimas	Jaunimas	
Studentai			
Vaikai	Vaikai	Vaikai	
Nepilnamečiai			
Mokiniai			
Negimę vaikai			
Emigrantai	Emigrantai	Emigrantai	
Imigrantai	Imigrantai	Imigrantai	
Miestiečiai	Miestų gyventojai	Miestų gyventojai	
Šiauliečiai			
Kėdainiečiai			
Kauniečiai			
Vilniečiai			
Šilutiškiai			
Klaipėdiečiai			
Vilniaus rajono gyventojai	Ne miestų gyventojai	Ne miestų gyventojai	
Žmonės, gyvenantys už didmiesčių			
Miestelių gyventojai			
Regionų gyventojai			
Kaimo žmonės			
Kaimo gyventojai			
Tautinės mažumos	Tautinės mažumos	Tautinės mažumos	
Pensininkai	Senjorai	Senjorai	
Senjorai			
Šeima	Šeima	Šeima	

Tėvai			
Verslininkai	Verslininkai	Verslininkai	
Žemdirbiai	Žemdirbiai	Žemdirbiai	
Ūkininkai			
Dirbantieji	Dirbantieji	Darbuotojai	
Menininkai	Menininkai		
Valstybės tarnautojai	Valstybės tarnautojai		
Viešojo sektoriaus darbuotojai	Viešojo sektoriaus darbuotojai		
Biudžetininkai			
Kultūros darbuotojai			
Policininkai			
Mokslininkai			
Dėstytojai			
Mokytojai			
Gydytojai			
Pacientai	Pacientai	Pacientai	
Moterys	Moterys	Moterys	
Vidurinė klasė	Vidurinė klasė	Vidurinė klasė	
Visuomenės grupės	Visuomenės grupės	Visuomenės grupės	
Naudingųjų išteklių gavybos apylinkėse gyvenantys žmonės	Kitos atstovaujamųjų grupės	Kitos atstovaujamųjų grupės	
Psichikos sutrikimų turintys asmenys			
Nerūkantys asmenys			
Pavojingų atliekų turėtojai			
Nepriklausomybės gynėjai			
Miško savininkai			
Turtingieji			
Runkeliai			
Pažįstami žmonės			
Rinkėjai	Rinkėjai	Rinkėjai	

Pirminio kodavimo metu buvo siekiama išlaikyti kiek įmanoma didesnę kodų įvairovę. Todėl kodų lentelėje galima pastebėti net tokius specifinius kodus kaip

„naudingųjų išteklių gavybos apylinkėse gyvenantys žmonės“. Kitas principas, kurio siekta laikytis, buvo tai, kad kodai kiek įmanoma mažiau persidengtų. Tai yra, kad pastraipos nebūtų galima koduoti keliais skirtingais kodais, nebent joje yra nurodoma į kelias skirtingas atstovaujamųjų grupes. J. Saldana (2009), kai vienai duomenų ištraukai (šiuo atveju pastraipai) taikomi du ar daugiau skirtingi kodai, vadina „sinchroniniu kodavimu“. Toks kodavimas tinkamas, kai pačiuose duomenyse pastebimos kelios prasmės. Tai šiuo atveju aktualu, nes, koduojant pastraipas, jose gali būti nurodoma tiek į kelias skirtingas atstovaujamųjų grupes, tiek į skirtingus interesus. Tačiau užduotis kodus išlaikyti nepersidengiančiais nebuvo paprasta. Pavyzdžiui, „tėvus“ ir „vaikus“ galėtume laikyti vien bendresnio kodo – „šeima“ – dalimi. Tačiau kodavimo metu matyti, kad „šeimos“ ir „vaikų“ kodai skiriasi pagal jiems priskiriamus interesus. Kalbant apie vaikus, dažnai buvo nurodoma į vaikų teisių apsaugą, socialinę vaikų apsaugą bei į moksleivius ir jų ugdymą. Tuo tarpu, nurodant šeimą, dažniau buvo kalbama apie paramą jaunoms ir vaikus auginančioms šeimoms.

Antrasis analizės etapas buvo atskiras atstovaujamųjų grupes – kodus – grupuoti (kodų grupės, 6 lentelė), siekiant sumažinti kodų skaičių. Kodų grupavimo tikslas yra išskirti kodų kategorijas – panašių kodų grupes – ir palyginti, kurios kodų kategorijos dominuoja partijų diskurse. Tačiau prieš išskiriant kodų kategorijas įvedamas tarpinis žingsnis ir bandoma kodus apjungti. Šiame etape dar nėra priimami konceptualūs sprendimai skirstant kodus. Kodai „piliečiai“ ir „pilietinė visuomenė“ buvo sujungti į vieną kodų grupę kaip nurodantys į tą patį subjektą. Taip pat buvo padaryta su kodais „žmogus“ ir „žmonės“ bei „bendruomenė“ ir „bendruomenės“. Kodai „neįgalieji“, „neįgaliųjų asmenų šeimos“ ir „specialiųjų poreikių turintys asmenys“ buvo sujungti į kodų grupę „neįgalieji ir jų šeimos“. Visuomeninės organizacijos, nevyriausybines organizacijos ir sodininkų bendrijos laikomos viena kodų grupe – „nevyriausybines organizacijos“. „Jaunimo“ kodų grupei priskirti „studentai“, o „vaikų“ – „nepilnamečiai“, „mokiniai“ bei „nėgimę vaikai“. Į skirtingų miestų gyventojus nurodantys kodai (pavyzdžiui, „vilniečiai“ ar „šilutiškiai“) buvo

priskirti vienai kodų grupei – „miestų gyventojams“, o į ne miestuose gyvenančius asmenis nurodantys kodai (pavyzdžiui, „kaimo gyventojai“, „Vilniaus rajono gyventojai“) priskirti „Ne miestų gyventojų“ kodų grupei. Kodai „senjorai“ ir „pensininkai“ laikomi viena kodų grupe, taip pat kaip ir „tėvai“ ir „šeima“, „žemdirbiai“ ir „ūkininkai“. Vienai kodų grupei priskirti į skirtingas viešojo sektoriaus darbuotojų grupes nurodantys kodai: „viešojo sektoriaus darbuotojai“, „biudžetininkai“, „kultūros darbuotojai“, „policininkai“, „mokslininkai“, „dėstytojai“, „mokytojai“ ir „gydytojai“. Tokios retai pasikartojančios atstovaujamųjų grupės kaip „Nepriklausomybės gynėjai“, „miško savininkai“ ar „turingieji“ buvo sujungtos į grupę „kitos atstovaujamųjų grupės“.

Palyginus su kitais kodais iš konteksto iškrenta kodai „vidurinė klasė“ ir „visuomenės grupės“. Kita vertus, tai yra tie atstovaujamieji, į kuriuos reikia atsižvelgti ir į kuriuos referuojama analizuotų populistinių politinių partijų diskurse. Todėl šie kodai palikti atskirai ir nebuvo priskirti jokiai kodų grupei.

Trečiasis analizės žingsnis – antrojo ciklo kodavimas, kai pirminiai kodai ir duomenų ištraukos yra suskirstomi į dar bendresnes kodų grupes – kategorijas (Saldana, 2009, p. 149). Tarp kodų kategorijos ir kodų grupės stulpelių egzistuoja keli skirtumai. Pirma, „bedarbiai“, „skurstantys asmenys“, „socialiai pažeidžiamos grupės“, „neįgalieji ir jų šeimos“ bei „skolininkai“ priskiriami kategorijai „socialiai pažeidžiamos grupės“. Kodas „skolininkai“ ypač dažnai buvo vartotas Naglio Puteikio diskurse nurodant į socialinės rizikos ir socialinę atskirtį patiriančius asmenis. Dėl šios priežasties kodas „skolininkai“ buvo priskirtas prie kategorijos „socialiai pažeidžiamos grupės“. Antra, kodų grupės „bendruomenės“, „profesinės sąjungos“ ir „nevyriausybinių organizacijų“ laikomos kategorijos „organizacijos“ dalimi. Trečia, kodai „dirbantieji“, „menininkai“, „valstybės tarnautojai“ ir „viešojo sektoriaus darbuotojai“ priskiriami kategorijai „sandomi darbuotojai“. Visos kitos kodų grupės nuo kategorijų nesiskiria. Reikia atkreipti dėmesį, kad, kodus suskirsčius į kategorijas, persidengimo lieka mažiau. Pavyzdžiui, politinių partijų vartota

sąvoka „socialiai pažeidžiamos grupės“ pradžioje galėjo persidengti su „neįgaliųjų“ ar „skurstančių“ asmenų grupe. Tuo tarpu išskyrus kodų kategorijas persidengimo lieka mažiau – socialiai pažeidžiamos grupės iš kodo tampa bendrąja kategorija, apimančia tiek neįgaliuosius, tiek skurstančiuosius.

Paskutinis darbo su kodais etapas – pagrindinių kategorijų arba temų išskyrimas. Jeigu prieš tai vykęs kodų grupavimas ir skirstymas priklausė nuo tyrėjo interpretacijos, pagrindinės kategorijos išskiriamos pagal anksčiau pristatytą teorinę disertacijų dalį ir įtampą tarp populistinio ir partinio atstovavimo principų – dvi pagrindinės kategorijos kyla iš teorinių svarstymų. Dviejų pagrindinių kategorijų išskyrimas leis turinio analizės eigoje palyginti, ar skiriasi bendrųjų ir specifinių grupių interesai. Kadangi analizuotos politinės partijos nesiūlė savo sąvokų/žodyno apibendrinti visą visuomenę nurodančias bei specifinius interesus turinčias atstovaujamųjų grupes, joms priskiriamos analitinės sąvokos (Saldana, 2009, p. 134) – „bendrosios atstovaujamųjų kategorijos“ ir „specifinės atstovaujamųjų kategorijos“.

Pabaigoje verta atkreipti dėmesį, kad kodas „rinkėjai“ liko nepriskirtas nei prie kodų grupės, nei kategorijos, nei pagrindinės kategorijos. Taip nuspręsta dėl to, kad partijos kalbėjo apie rinkėjus skirtingai, kartais nurodydamos savo rinkėjus, kartais rinkėjus apskritai. Kitaip sakant, kartais referavimas į rinkėjus reiškė nuorodą į bendrąją, o kartais į specifinę grupę. Todėl nuspręsta šio kodo nepriskirti pagrindinėms kategorijoms.

Kadangi, kaip apibrėžta teorinėje dalyje, bandant atpažinti politinių veikėjų turimą atstovavimo sampratą reikia žiūrėti ne tik į tai, kokie identifikuojami atstovaujamieji, bet ir kokie išskiriami jų interesai, kitas analizės žingsnis buvo atstovaujamųjų interesų kodavimas. Šiuo atveju koduojant buvo bandoma atsakyti į klausimą, ar ir koks interesas pastraipoje yra minimas. Kadangi vienas iš turinio analizės tikslų yra palyginti, ar bendrosios ir specifinės atstovaujamųjų grupės skiriasi savo interesais, atstovaujamieji ir interesai buvo koduojami atskirai. Kitaip sakant, pirmiausia pastraipos, nurodančios į atstovaujamuosius buvo koduojamos pagal tai, į kokius atstovaujamuosius nurodo. Tuomet tos

pačios pastraipos atskirai buvo koduojamos pagal tai į kokius interesus nurodo, neatsižvelgiant į tai, kokios identifikuotos atstovaujamųjų grupės. Tokiu būdu buvo siekiama pabandyti patikrinti, ar interesai yra susiję su atstovaujamųjų grupėmis analizės metu, o ne primetant duomenims tam tikrus kodų junginius kodavimo etape. Vis dėlto reikia atsižvelgti, kad koduojamas buvo nurodymas į atstovaujamųjų grupes ir į atstovaujamųjų interesus pastraipoje. Tai reiškia, jeigu pastraipoje minima konkreti atstovaujamųjų grupė kelis kartus, ji koduojama vieną kartą. Taip pat ir su interesais. Nors buvo siekiama kiek įmanoma atskirti atstovaujamųjų grupių ir jų interesų kodavimą, dalyje pastraipų buvo nurodomos kelios atstovaujamųjų grupės ir jų interesai. Tai reiškia, ne visada buvo įmanoma atskirai sukoduoti atstovaujamųjų grupių ir interesų, nes tam tikrai atstovaujamųjų grupei buvo priskirtas tam tikras interesas.

Kaip ir prieš tai buvo siekiama kiek įmanoma išlaikyti tiriamų politinių partijų žodyną. Vis dėlto koduoti interesus buvo nelengva užduotis – konkrečių interesų atpažinimas ir skirtumų tarp jų nustatymas buvo sudėtingesnis nei koduojant atstovaujamųjų grupes. Siekiant užtikrinti, kad tais pačiais kodais būtų koduojamas toks pats ar bent jau labai panašus politinių partijų vartojamas diskursas, po pirminio pastraipų sukodavimo vienu kodu sukoduotos pastraipos buvo lyginamos tarpusavyje, ar iš tiesų vienu kodu koduojamas toks pats turinys.

7 lentelėje pristatyti analizės metu išryškėję kodai – partijų identifikuojami atstovaujamųjų interesai¹⁸. Kai kurie kodai pakankamai abstraktūs (pavyzdžiui, „apsaugojimas ir gynimas“), todėl prie jų pateikti aprašymai, koks pastraipos turinys buvo koduojamas konkrečiu kodu. Kaip matyti iš 7 lentelės, interesų kodai, taip pat kaip ir atstovaujamųjų kodai, varijavo nuo pakankamai konkrečių („vaistų kainų kompensavimas“) iki pakankamai abstrakčių („problemų sprendimas“).

¹⁸ Koduotų pastraipų pavyzdžiai pateikti 3 lentelėje prieduose.

7 lentelė. Lietuvos populistinių partijų identifikuoti atstovaujamybės interesai

Pagrindinė kategorija	Kategorija	Kodas	Kodo aprašymas
PRAGYVENIMO UŽTIKRINIMAS	Materialinės pagalbos paramos teikimas	Mokesčių mažinimas	
		Pagalba parama	<i>palaikymas; stiprinimas; išmokų garantavimas</i>
		Paslaugų teikimas	<i>medicinos, teisinių, sporto bei švietimo paslaugų užtikrinimas ir prieinamumas</i>
		Poreikių patenkinimas	<i>poreikių patenkinimo užtikrinimas</i>
		Vaistų kainų kompensavimas	
		Administracinių reguliavimų mažinimas	
		Galimybės gyventi šeimoje užtikrinimas	
		Infrastruktūros pritaikymas	<i>darželių ir mokyklų steigimas bei pritaikymas</i>
		Užimtumo užtikrinimas	<i>užimtumo paslaugų garantavimas</i>
		Dalyvavimas kultūriniame gyvenime	<i>kultūros paslaugų teikimas ir prieinamumo užtikrinimas</i>
	Pajamų ir darbo garantavimas	Gerų darbo sąlygų užtikrinimas	
		Pajamų ir darbo užtikrinimas	<i>atlyginimo ir pensijų didinimas; adekvataus atlyginimo užtikrinimas</i>
		Savirealizacijos užtikrinimas	
	Gerovės užtikrinimas	Gerovės užtikrinimas	<i>gero gyvenimo užtikrinimas, gyvenimo kokybės užtikrinimas; gerų gyvenimo sąlygų užtikrinimas</i>
		Naudos teikimas	<i>naudos atstovaujamesiems teikimas</i>
PASIRŪPINIMAS IR APSAUGOJIMAS	Apsaugojimas ir gynimas	Apsaugojimas ir gynimas	<i>interesų užtikrinimas; apsaugojimas nuo išmetimo į gatvę; apsaugojimas nuo valdžios institucijų; apsaugojimas nuo verslininkų skriaudimo; apsaugojimas, kai kyla grėsmė; apsaugojimas nuo klaidinimo; socialinio saugumo užtikrinimas;</i>

			<i>tapatybės apsaugojimas; išgyvenimo užtikrinimas</i>
	Rūpinimasis ir problemų sprendimas	Dėmesys ir rūpestis	<i>jautrumas žmonėms; dėmesio skyrimas; rūpinimasis; atsižvelgimas</i>
		Problemų sprendimas	<i>problemų ir bėdų sprendimas</i>
		Kokybiškos gyvenamosios aplinkos užtikrinimas	
	Pagarbos, orumo ir teisingumo užtikrinimas	Pagarbos ir orumo užtikrinimas	<i>laikymas reikalingu, brangiu; prestižo kėlimas; orumo užtikrinimas; pagarbos užtikrinimas</i>
		Teisingumo užtikrinimas	
ATSTOVAVIMAS	Atstovavimas ir darbas dėl atstovaujamųjų	Atstovavimas	<i>atstovavimas; interesų atstovavimas</i>
		Lūkesčių atliepimas	<i>darymas to, ko tikisi atstovaujamieji</i>
		Darbas atstovaujamųjų labui	
		Atstovaujamiesiems palankios politikos įgyvendinimas	
		Pasitikėjimas	<i>pasitikėjimo santykio su atstovaujamaisiais kūrimas</i>
	Pokyčių įgyvendinimas	Pokyčių įgyvendinimas	<i>pokyčių politikoje įgyvendinimas</i>
	Tarnavimas	Tarnavimas	<i>valdžios institucijų ir politikų tarnavimas atstovaujamiesiems</i>
PILIEČIŲ ĮTRAUKIMO VALDYMĄ UŽTIKRIMAS	Dalyvavimo sprendimų priėmimo procese užtikrinimas	Dalyvavimas valdyme ir sprendimų priėmimo procese	<i>galimybės dalyvauti priimant sprendimus sudarymas; galimybė balsuoti; galimybė kelti kandidatūrą rinkimuose; galimybė dalyvauti referendumuose; galimybė dalyvauti vykdant teisingumą; galimybė dalyvauti teismuose kaip tarėjams; galimybė inicijuoti parlamentinį tyrimą; galimybės dalyvauti savivaldoje užtikrinimas; būti valstybės šeimininkais</i>
		Teisė ginti viešąjį interesą	<i>teisės ginti viešąjį interesą užtikrinimas</i>

	Piliečių ir atstovų komunikavimas	Bendravimas	atstovų ir valdžios institucijų susitikimai ir komunikacija su atstovaujamaisiais
		Informacijos suteikimas	informavimas; informacijos pateikimas ir viešinimas
		Dalyvavimas diskusijose	tarimasis su atstovaujamaisiais; galimybės išsakyti nuomonę sudarymas; įsiklausymas į nuomonę
UGDYMAS, ĮGALINIMAS, SKATINIMAS	Ugdymas, įgalinimas, skatinimas	Įgalinimas	įgalinimas dalyvauti
		Ugdymas	švietimas, ugdymas, kvalifikacijos tobulinimas
		Paskatinimas	puoselėti; raginti; skatinti
	Telkimas ir vienijimas	Telkimas ir vienijimas	atstovaujamųjų vienijimas, būrimas, telkimas
KITA	Ryšio su Lietuva/ Grįžimo į Lietuvą užtikrinimas	Ryšys su Lietuva/Grįžimas į Lietuvą	galimybių grįžti į Lietuvą sudarymas; ryšio su Lietuva užtikrinimas
	Karinis parengimas	Karinis parengimas	

Kaip ir prieš tai atliktame atstovaujamųjų kodavime galutinis rezultatas – išskirtos pagrindinės atstovaujamųjų interesų kategorijos: „pragyvenimo užtikrinimas“; „pasirūpinimas ir apsaugojimas“; „atstovavimas“; „piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas“; „ugdymas, įgalinimas, skatinimas“. Visos šios kategorijos nurodo atstovaujamųjų skirtingo pobūdžio interesus. „Pragyvenimo užtikrinimo“ kategorija išreiškia interesą, kad būtų pasirūpinta atstovaujamųjų materialine gerove arba per jų pajamų garantavimą ir didinimą, arba per paramą ir pagalbą. „Pasirūpinimo ir apsaugojimo“ kategorija apibendrina atstovaujamųjų interesą, kad jais būtų pasirūpinta, jų problemos išspręstos, jie būtų gerbiami, užtikrinamas teisingumas ir jų orumas. „Atstovavimo“ dimensija reiškia veikimą pagal atstovaujamųjų interesus, lūkesčius, darbas atstovaujamųjų labui, pokyčių ir atstovaujamiesiems palankios politikos įgyvendinimas. Ši kategorija tikriausiai yra arčiausiai tradicinio politinio atstovavimo supratimo. Tačiau, kaip matyti iš visos kodų lentelės, tai tik viena iš atstovaujamųjų interesų rūšių. Artima „atstovavimo“ kategorijai yra

„piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas“, apimantis sąlygų ir galimybių dalyvauti sprendimų priėmimo procese sudarymą, teisės ginti viešąjį interesą sudarymas bei piliečių ir atstovų komunikavimas. Ši kategorija iš principo apima politinio atstovaujamųjų dalyvavimo stiprinimą. Kuo tai skiriasi nuo kitos kategorijos „ugdymas, įgalinimas, skatinimas“? Pastaroji kategorija daugiau nurodo ne sąlygų ir galimybių norintiems dalyvauti piliečiams sudarymą, o apie jų ugdymą, būrimą, telkimą, skatinimą. Ši kategorija žymi atstovaujamųjų pastūmėjimą elgtis vienu ar kitu būdu. Galiausiai komunikacinė dimensija išreiškia poreikį bendrauti, gauti informaciją ir galimybę diskutuoti. Kitaip sakant, tai apima tik informacijos gavimą, tiek buvimą išklaudytiems.

Priešingai nei galima būtų tikėtis iš populistinių politinių partijų, kaip jau matyti iš kodavimo schemos, jos nurodo tiek bendrąsias, tiek specifines atstovaujamųjų grupes. Todėl pristatant kiekybinės turinio analizės rezultatus pirmiausia yra palyginama, kaip dažnai politinės partijos nurodo į bendrąsias ir specifines atstovaujamųjų grupes. Tuomet pristatoma, kokie identifikuojami atstovaujamųjų interesai – į kokius atstovaujamųjų interesus dažniausiai partijos nurodo. Galiausiai turinio rezultatai leidžia pamatyti, kokie atstovaujamųjų grupių ir atstovaujamųjų interesų deriniai dominuoja analizuotų partijų diskurse – būtent tai leidžia pasakyti, kokia atstovavimo samprata dominuoja populistinių partijų diskurse.

Kiekybinės turinio analizės rezultatai leidžia palyginti populistinių politinių partijų nuorodų į bendrąsias ir specifines grupes skaičių. Detalūs turinio analizės rezultatai pristatyti 8 lentelėje. Visų pirma reikia atkreipti dėmesį į tai, kaip pasiskirsto Lietuvos populistinių partijų nuorodos į atstovaujamuosius. Pastraipų su nuorodomis į bendrąsias ir specifines atstovaujamųjų grupes dalis apskaičiuota pastraipų su nuorodomis skaičių dalijant iš viso bendro pastraipų skaičiaus. Bendrą pastraipų skaičių sudaro straipsnių ir programų pastraipų suma tiek su nuorodomis į atstovaujamuosius, tiek be jų. Tai reiškia, rezultatai leidžia įvertinti kaip dažnai visame partijų turinyje nurodoma į atstovaujamuosius.

8 lentelė. Į bendrąsias ir specifines atstovaujamųjų kategorijas nurodančių pastraipų skaičius populistinių partijų programose ir straipsniuose

POLITINĖ PARTIJA		Straipsniuose		Programose		Iš viso	
	<i>Pagrindinės atstovaujamųjų kategorijos</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>
Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija	Bendrosios grupės	108	10,63%	4	50,00%	112	10,94%
	Specifinės grupės	149	14,67%	2	25,00%	151	14,75%
	<i>Pastraipų skaičius</i>	1016		8		1024	
„Drąsos kelio“ politinė partija	Bendrosios grupės	89	5,21%	40	32,79%	129	7,05%
	Specifinės grupės	78	4,56%	39	31,97%	117	6,39%
	<i>Pastraipų skaičius</i>	1709		122		1831	
Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga	Bendrosios grupės	135	14,47%	32	36,36%	167	16,36%
	Specifinės grupės	192	20,58%	45	51,14%	237	23,21%
	<i>Pastraipų skaičius</i>	933		88		1021	
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	Bendrosios grupės	220	10,71%	262	29,01%	482	16,29%
	Specifinės grupės	197	9,59%	249	27,57%	446	15,08%
	<i>Pastraipų skaičius</i>	2055		903		2958	
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	Bendrosios grupės	236	9,27%	45	59,21%	281	10,72%
	Specifinės grupės	192	7,54%	38	50,00%	230	8,78%
	<i>Pastraipų skaičius</i>	2545		76		2621	
S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija	Bendrosios grupės	11	22,92%	4	57,14%	15	27,27%
	Specifinės grupės	3	6,25%	1	14,29%	4	7,27%
	<i>Pastraipų skaičius</i>	48		7		55	
Iš viso	Bendrosios grupės	799	9,62%	387	32,14%	1186	12,47%
	Specifinės grupės	811	9,76%	374	31,06%	1185	12,46%
	<i>Pastraipų skaičius</i>	8306		1204		9510	

Bendri nuorodų į atstovaujamuosius straipsniuose ir programose rezultatai rodo, kad partijos taip pat dažnai nurodo į bendrąsias kiek ir į specifines grupes –

nuorodos randamos apie 12,5 % visų pastraipų. Žiūrint į rezultatus atidžiau galima pastebėti, kad Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga, Politinė partija „Lietuvos sąrašas“, S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija bei „Drąsos kelio“ politinė partija dažniau nurodė į bendrąsias atstovaujamųjų grupes – būtent tokios tendencijos galima ir tikėtis iš populistinių partijų. Šios partijos dažniau nurodė į bendrąsias atstovaujamųjų grupes ir partijų programose, ir straipsniuose partijų internetiniuose puslapiuose, tačiau reikia pripažinti, kad skirtumas tarp nuorodų į bendrąsias ir atstovaujamąsias grupes mažas. Kiek ryškesnis skirtumas pastebimas S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicijos diskurse, kur straipsniuose ir programose dažniau nurodoma į bendrąsias atstovaujamųjų grupes. Tačiau šios partijos atveju bendras pastraipų skaičius apskritai yra labai mažas. Tuo tarpu Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija bei Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga dažniau nurodo į specifines nei bendrąsias atstovaujamųjų grupes. Tiesa, Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija programoje dažniau nurodo į bendrąsias grupes, tačiau matyti, kad bendras programos pastraipų skaičius yra labai mažas ir neleidžia daryti patikimų išvadų. Tai, į kokias konkrečias atstovaujamųjų grupes nurodo minėtos politinės partijos, bus pristatyta toliau.

Ar tai, kad Lietuvos populistinės partijos nurodo į bendrąsias atstovaujamųjų grupes beveik tiek pat kiek ir specifines reiškia, kad vis dėlto šių analizuojamų politinių partijų populizmas nėra ryškus? Turinio analizę populistinių partijų identifikavimui taikomos tyrimų metodologijos dažniausiai neatsižvelgia į populizmo ir pliuralizmo bruožų partijos programose santykį. Kitaip sakant, vertinant populistiskumą nėra žiūrima, ar populistiskumo pasireiškimas sutampa su mažu nuorodų į konkrečius interesus turinčių grupių skaičiumi. Išimtimi galima būtų laikyti K. A. Hawkinso (2009) tyrimą, kuris populizmo pasireiškimą vertina kaip pliuralizmo nebuvimą¹⁹. Kaip reiktų vertinti tokias partijas kaip Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjunga, kuri programoje

¹⁹ Politikų kalbos vertinamos 0, jeigu ji yra pliuralistinė/nepopulistinė – nepasižymi populizmo bruožais, 1, jeigu derinami pliuralizmo ir populizmo bruožai, ir 2, jeigu kalba labai populistinė.

dažnai nurodo į bendrąsias atstovaujamųjų grupes, pasižymi žmonių-centrizmu, bet dar dažniau mini specifinius interesus turinčias grupes? Tokių politinių partijų vertinimo problema iškyla tik tuomet, jeigu populizmą suprantame kaip pliuralizmo nebuvimą – partijos diskurse dominuoja arba pliuralizmas, arba populizmas. Tačiau jeigu populizmą suprantame kaip žmonių-centrizmo ir antielitizmo bruožų junginį ir šių bruožų santykinį dažnumą kitų politinių partijų kontekste, tuomet reikalavimo, kad partija būtų tik populistinė be pliuralizmo bruožų, nelieta. Kitaip sakant, populizmo ir pliuralizmo bruožų derinimas arba bendrųjų ir specifinių atstovaujamųjų grupių atstovavimo derinimas yra svarbus ir įdomus analizės rezultatas ir bus plėtojamas toliau. Regis, populistinės politinės partijos nurodo į bendrąsias grupes, bet tai nereiškia, kad jos atsisako specifinius interesus turinčių grupių atstovavimo. Panašu, kad partijos išlaiko partiškumo dėmenį, skirtingus interesus turinčių grupių atstovavimą, bei populistiskumo dėmenį – bendrą visų atstovavimą.

8 lentelėje taip pat verta atkreipti dėmesį į skirtumus tarp nuorodų į bendrąsias ir specifines atstovaujamųjų grupes skirtingo pobūdžio turinyje – politinių partijų programose ir straipsniuose. Beveik trečdalyje programų pastraipų nurodoma į bendrąsias (32,14%) ir į specifines (31,06%) atstovaujamųjų grupes. Straipsniuose nuorodų į bendrąsias ir specifines grupes skaičiai yra labai panašūs ir nesudaro nė 10 % visų pastraipų. Ši įžvalga pasitvirtina ir analizuojant kiekvieną politinę partiją atskirai – visų politinių partijų programose į atstovaujamuosius nurodoma dažniau nei straipsniuose. Tiesa, tokie rezultatai gali būti susiję su ženkliai didesniu bendru straipsnių nei programų pastraipų skaičiumi – regis, straipsniuose pateikiama įvairesnė informacija, kuri nebūtinai yra susijusi ar besikreipianti į atstovaujamuosius. Vis dėlto, remiantis pristatytais duomenimis, galima teigti, kad, norint vertinti partijų populistiskumą, reikia analizuoti politinių partijų programas. Nors galima būtų tikėtis, kad politinių partijų programos bus pakankamai techninio pobūdžio dokumentai, Lietuvos atveju, populistinių politinių partijos programos yra tas šaltinis, kuriame apibrėžiama ir kreipiamasi į atstovaujamuosius. Tokia išvada

iš dalies prieštarauja T. Pauwelso (2011) atlikto tyrimo rezultatams, kad vidinė partijos medžiaga (partijos narių žurnalai) yra mažiau formali, laisvesnio pobūdžio, todėl populistiškesnė. Tuo tarpu formalus politinės partijos programos statusas partijas įpareigoja išlaikyti oficialesnį, todėl ne tokį populistinį, diskursą. Lietuvos atveju, populistinių politinių partijų programos yra būtent tie šaltiniai, kuriuose į bendrąsias atstovaujamųjų grupes nurodoma dažniau. Į tai verta atkreipti dėmesį atliekant skirtingų valstybių lyginamuosius diskurso tyrimus. Nors turinio analizės rezultatai neleidžia išvadų apibendrinti visoms Vidurio ir Rytų Europos valstybėms, tačiau spėjimas, kad šiame regione būtent programose, o ne straipsniuose, pasireiškia didesnė populizmo bruožų koncentracija, galėtų būti vertas atskiro tyrimo.

Norint aiškiau suprasti, į kokias atstovaujamųjų grupes nurodo analizuojamos populistinės partijos, reikia žiūrėti ne tik į apibendrintus rezultatus, bet ir palyginti pastraipų su nuorodomis į skirtingas atstovaujamųjų grupes pasiskirstymą. Todėl kitas analizės etapas yra skirtas detaliau pažvelgti, į kokias bendrąsias ir specifines grupes politinės partijos nurodo dažniausiai. Kadangi šiame analizės etape siekiama palyginti skirtingų kategorijų nurodymo dažnumą, pastraipų su nuorodomis dalis buvo skaičiuojama ne nuo bendro pastraipų skaičiaus programoje ar straipsniuose, bet nuo bendro pastraipų su nuorodomis į atstovaujamuosius skaičiaus. Tai reiškia, 9 lentelėje nurodomas bendras pastraipų skaičius yra skaičius pastraipų, kuriose buvo nurodyta į atstovaujamuosius. Toks perskaičiavimas leidžia geriau įvertinti nuorodų į konkrečias kategorijas dažnumą kitų kategorijų atžvilgiu, o ne įvertinti nuorodų ir viso pastraipų skaičiaus proporcinį santykį. Skaičiuojant dažnius reikia atsižvelgti į tai, kad vienoje pastraipoje galėjo būti nurodytos kelios atstovaujamųjų kategorijos, pavyzdžiui, žmonės ir vaikai. Paskutinėje eilutėje nurodytas bendras pastraipų skaičius yra skaičius pastraipų, nurodančių į atstovaujamuosius straipsniuose, programose ir kartu. Bendras pastraipų skaičius su nuorodomis į atstovaujamuosius yra 2160, kas sudaro 22,71% visų

pastraipų. Šis skaičius yra bendras pastraipų su nuorodomis į atstovaujamuosius skaičius, tačiau nėra nuorodų į atskiras atstovaujamųjų kategorijas suma.

9 lentelė. Į atstovaujamųjų kategorijas nurodančių pastraipų skaičius populistinių partijų programose ir straipsniuose

	Straipsniuose		Programose		Iš viso	
	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>
BENDROSIOS ATSTOVAUJAMŲJŲ GRUPĖS						
Žmonės	385	25,77%	100	15,02%	485	22,45%
Visuomenė	188	12,58%	162	24,32%	350	16,20%
Pilietinė visuomenė	205	13,72%	120	18,02%	325	15,05%
Gyventojai	71	4,75%	71	10,66%	142	6,57%
Tauta	69	4,62%	19	2,85%	88	4,07%
Vartotojai	10	0,67%	20	3,00%	30	1,39%
Lietuviai	19	1,27%	4	0,60%	23	1,06%
Mokesčių mokėtojai	7	0,47%	5	0,75%	12	0,56%
Liaudis	4	0,27%	0	0,00%	4	0,19%
SPECIFINĖS ATSTOVAUJAMŲJŲ GRUPĖS						
Šeima	202	13,52%	74	11,11%	276	12,78%
Darbuotojai	166	11,11%	87	13,06%	253	11,71%
Vaikai	138	9,24%	56	8,41%	194	8,98%
Socialiai pažeidžiamos grupės	141	9,44%	53	7,96%	194	8,98%
Organizacijos	58	3,88%	63	9,46%	121	5,60%
Jaunimas	49	3,28%	22	3,30%	71	3,29%
Senjorai	48	3,21%	22	3,30%	70	3,24%
Emigrantai	39	2,61%	24	3,60%	63	2,92%
Tautinės mažumos	33	2,21%	5	0,75%	38	1,76%
Ne miestų gyventojai	14	0,94%	15	2,25%	29	1,34%
Verslininkai	13	0,87%	14	2,10%	27	1,25%
Miestiečiai	21	1,41%	0	0,00%	21	0,97%
Žemdirbiai	10	0,67%	9	1,35%	19	0,88%
Vidurinioji klasė	17	1,14%	2	0,30%	19	0,88%
Pacientai	3	0,20%	7	1,05%	10	0,46%
Moterys	3	0,20%	7	1,05%	10	0,46%
Visuomenės grupės	4	0,27%	3	0,45%	7	0,32%
Imigrantai	0	0,00%	4	0,60%	4	0,19%
KITA	11	0,74%	11	1,65%	22	1,02%
Rinkėjai	104	6,96%	3	0,45%	107	4,95%
Bendras pastraipų skaičius	1494		666		2160	

9 lentelės paskutiniame stulpelyje („Pastraipų dalis (%)“) matyti, kad analizuotos politinės partijos dažniausiai nurodo į žmones, visuomenę, pilietinę visuomenę, gyventojus ir tautą kaip bendrąsias atstovaujamųjų grupes. Dažniausiai pasikartojančios specifinės atstovaujamųjų grupės – šeima, darbuotojai, vaikai, socialiai pažeidžiamos grupės bei organizacijos. „Žmonės“ yra dažniausiai nurodoma atstovaujamųjų kategorija partijų straipsniuose ir bendruose rezultatuose – į „žmones“ nurodoma iš viso 22,45% atstovaujamuosius nurodančių pastraipų. Ketvirtadalyje (25,77%) į atstovaujamuosius straipsniuose nurodančių pastraipų nurodoma į „žmonių“ kategoriją. Partijų programose dažniau nei į „žmones“ nurodoma į visuomenę bei pilietinę visuomenę. Beveik ketvirtadalyje į atstovaujamuosius programose nurodančių pastraipų nurodoma į „visuomenės“ kategoriją. Kitaip sakant, programose ir straipsniuose, žvelgiant į apibendrintus visų partijų rezultatus, dažniausiai nurodoma į bendrąsias atstovaujamųjų kategorijas – „žmones“ ir „visuomenę“. Prie to kas ir kaip nurodoma, kalbant apie šias dvi bendrąsias atstovaujamųjų grupes, bus grįžta toliau atliekant kokybinę analizę.

Taip pat verta pastebėti, kad populiariausia bendrųjų atstovaujamųjų grupių kategorija „žmonės“ buvo minėta virš 1,5 karto daugiau pastraipų nei dažniausiai nurodyta specifinė atstovaujamųjų kategorija „šeima“. Antroji pagal dažnumą bendroji kategorija „visuomenė“ ir trečioji kategorija „pilietinė visuomenė“ taip pat minėtos daugiau pastraipų nei kategorija „šeima“. Tokie rezultatai leidžia atsakyti į klausimą, ar šių analizuojamų politinių partijų populizmas nėra pakankamai ryškus. Nors apibendrinti bendrųjų ir specifinių atstovaujamųjų grupių rezultatai rodo, kad abi kategorijos nurodomos panašiai dažnai, panašu, kad taip nutinka dėl didesnio specifinių atstovaujamųjų kategorijų skaičiaus. Kai duomenys lyginami ne dviejų pagrindinių kategorijų, o tiesiog kategorijų lygmeniu, matyti, kad į bendrąsias kategorijas „žmonės“, „visuomenė“ ir „pilietinė visuomenė“ nurodoma dažniau nei į dažniausiai nurodomas specifines kategorijas. Tai reiškia, kad Lietuvos populistinės

partijos, kai kalba apie atstovaujamuosius ir jų interesus, vis dėlto gerokai dažniau nurodo į bendrąsias, visą visuomenę apimančias kategorijas.

Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad tauta yra tik penktoji pagal dažnumą bendroji atstovaujamųjų kategorija. Tai leidžia teigti, kad Lietuvoje populizmas nėra dešinysis. Nors „tauta“ yra populiareesnė kategorija nei „liaudis“ ar „mokesčių mokėtojai“, bet vis dėlto pasirodanti daugiau nei 1,5 karto rečiau nei tokia abstrakti kategorija kaip „gyventojai“. Be to, kategorija „tauta“ partijų programų pastraipos vos viena pastraipa aplenkia „vartotojų“ kategoriją. Straipsniuose, lyginant su partijų programomis, į „tautą“ nurodoma dažniau, bet vis vien beveik tiek pat kiek ir į „gyventojus“. Išvadą, kad Lietuvoje populizmas nėra dešinysis tik patvirtina tai, kad kalbėjimas apie „kitą“, kuris galėtų kelti grėsmę tautai, – „imigrantus“ pasitaikė vos kelis kartus.

Žiūrint į dažniausiai minimas specifines kategorijas – šeimą, dirbančiuosius asmenis, socialiai pažeidžiamas grupes ir vaikus – galima preliminariai teigti, kad populizmas Lietuvoje yra socialiai orientuotas, kairysis. Populizmas kaip „siauroji“ ideologija yra papildoma „pilnųjų“ ideologijų bruožais. Dešinėsios populistinės partijos populistinius argumentus papildo kaltinimais tradicinėms partijoms nesprendžiant su mažumomis (ypač imigrantais) susijusių grėsmių. Tuo tarpu kairiosios populistinės partijos kritikuoja ne tik politinį, bet ir ekonominį elitą išdavus sunkiai dirbančius paprastus piliečius (Rooduijn ir Akkerman, 2017). Iš kairiojo populizmo galima būtų tikėtis įprastai vartojamos kategorijos „liaudis“, tačiau panašu, kad Lietuvoje ši kategorija praktiškai nėra vartojama arba vartojama kritikuojant žmonių valios nuvertinimą, pavyzdžiui:

Gyvename santvarkoje, kuri vadinasi demokratija, o ji ne tik paraidžiui, bet ir savo dvasia reiškia liaudies, t.y žmonių valdžią. Taigi, tie žmonės – didžioji jų dalis – yra įsitikinusi, kad Seimą mažinti reikia, reikia kuo greičiau, ir jokie neva racionalūs politologų išvedžiojimai jiems nėra motais. Ar politologai ims paneiginėti savo pačių glorifikuojamus teiginius apie tai, kad rinkėjas neklysta ir kad ta liaudis, o ne

*politologai ar 101 Seimo „dalmatinas“, yra aukščiausias suverenas? (Egidijus Vareikis, LVŽS)*²⁰

Valdomoji liaudis arba paprasti piliečiai, kartas nuo karto tampantys rinkėjais, savo požiūriu į valstybę vieningo darinio nesudaro. Vis dar nemažai tokių, kurie nenustoja laukti malonių iš valdžių ir galių turinčiųjų ir tebetiki, kad vieną kartą pavyks išsirinkti sąžiningus ir protingus politikus, kurie galų gale išspręs visas jų, o sykiu ir Lietuvos problemas. (Antanas Kulakauskas, LS)

„Liaudies“ kategorijos nevartojimas yra įdomus rezultatas lyginamųjų tyrimų kontekste – populizmo analizei taikant žodyno principą, kategorijos „liaudis“ paieška politinių partijų diskurse neidentifikuotų populistinių partijų Lietuvoje. Iš dalies nuorodų į „liaudį“ trūkumą kompensuoja nuoroda į „žmones“, tačiau tai patvirtinti leis tik detalesnė atstovaujamųjų interesų analizė.

Prieš tai pristatyti rezultatai leidžia apibendrinti Lietuvos populistinių partijų diskursą, tačiau neleidžia pastebėti politinių partijų diskurso skirtumų. Jeigu išskleidžiame dažniausiai nurodomas bendrąsias ir specifines atstovaujamųjų grupes (4 lentelė prieduose), dažniausiai nurodomų atstovaujamųjų kategorijų poveikslas pasidaro šiek tiek įvairesnis. Pastraipų dalis buvo apskaičiuota nuo bendro konkrečios politinės partijos į atstovaujamuosius nurodančių pastraipų skaičiaus. 10 lentelėje apibendrinti rezultatai nurodo tik dažniausiai politinių partijų minimas atstovaujamųjų kategorijas bei kokią dalį šios dažniausiai minimos kategorijos sudaro nuo pastraipų su nuorodomis į atstovaujamuosius. Pilkai pažymėtos bendrosios atstovaujamųjų kategorijos, o juodai – specifinės atstovaujamųjų kategorijos.

10 lentelėje matyti, kad nuorodos į bendrąją kategoriją „žmonės“ yra būdingos visoms analizuotoms politinėms partijoms – tai iš tiesų yra partijas vienijantis bruožas. „Žmonių“ kategorija buvo dažniausiai nurodoma bendroji kategorija „Drąsos kelio“ politinės partijos bei Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ diskurse, o Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos bei S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicijos

²⁰ Čia ir toliau pateikiant politinių partijų citatas, nurodomas šaltinis: citatos autorius (jeigu žinoma) arba programa. Tuomet, kai citatos autorius nėra aiškus, pavyzdžiui, citata yra pranešimo spaudai ištrauka, paliekamas tik partijos pavadinimo sutrumpinimas

diskurse tai antra pagal dažnumą nurodyta atstovaujamųjų grupė. Tokie rezultatai atitinka prieš tai (9 lentelėje) pristatytus apibendrintus rezultatus, kad „žmonės“ yra apskritai dažniausiai nurodoma kategorija partijų diskurse. Kategorija „visuomenė“ yra antra pagal dažnumą kategorija pagal apibendrintus duomenis (9 lentelėje), tačiau, panašu, kad tai susiję su dažnu kategorijos vartojimu Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos bei Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ diskurse. Tuo tarpu Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjungos bei „Drąsos kelio“ politinė partija dažniau nurodo į piliečius ir pilietinę visuomenę. Šiame partijų kontekste šiek tiek išsiskiria Politinė partija „Lietuvos sąrašas“, nes jos diskurse visos 3 dažniausiai nurodomos atstovaujamųjų grupės yra bendrosios – žmonės, pilietinė visuomenė ir visuomenė. S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija, kaip ir galima tikėtis, dažniau nei į žmones nurodė į tautą.

10 lentelė. Dažniausiai nurodomos atstovaujamųjų kategorijos politinių partijų diskurse

POLITINĖ PARTIJA	I pagal dažnumą atstovaujamųjų kategorija	II pagal dažnumą atstovaujamųjų kategorija	III pagal dažnumą atstovaujamųjų kategorija	
Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija	Socialiai pažeidžiamos grupės (29,79%)	Žmonės (26,81%)	Šeima (17,02%)	
„Drąsos kelio“ politinė partija	Žmonės (39,09%)	Vaikai (23,18%)	Pilietinė visuomenė (14,09%)	
Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga	Šeima (20,89%)	Pilietinė visuomenė (17,23%)	Žmonės (15,14%)	
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	Visuomenė (22,85%)	Žmonės (19,26%)	Darbuotojai (11,96%)	
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	Žmonės (23,67%)	Pilietinė visuomenė (22,39%)	Visuomenė (21,11%)	
S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija	Tauta (41,18%)	Žmonės (35,29%)	Gyventojai (17,65%)	Darbuotojai (17,65%)

Kaip ir minėta prieš tai, visos analizuotos partijos ar partijų koalicijos be bendrųjų grupių dažnai minėdavo ir tam tikras specifines grupes. Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija dažniau nei į žmones nurodė į socialiai

pažeidžiamas grupės, „Drąsos kelio“ politinė partija nurodė į „vaikus“, Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjunga dažniausiai referavo į „šeimą“, o tik paskui į bendrąsias grupes „pilietinę visuomenę“ ir „žmones“, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga dažnai minėjo dirbančiuosius asmenis, o S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija taip pat dažnai nurodė į „gyventojus“ kaip ir į „darbuotojus“. Šie rezultatai patvirtina, kad politinių partijų referavimas į bendrąsias grupes nereiškia, kad bus nekalbama apie tam tikras specifines grupes. Kitaip sakant, nors partijos yra populistinės ir dažnai nurodo į visuomenę apibendrinančias kategorijas, jos taip pat kalba apie tam tikrus specifinius interesus turinčias interesų grupes. Regis, populistinės partijos derina referavimą į bendrąją žmonių valią bei konkrečius interesus turinčių grupių atstovavimą. 10 lentelėje matyti, kad derinamas žmonių, visuomenės ir darbuotojų atstovavimas (Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga, S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija), žmonių ir šeimos interesų atstovavimas (Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija, Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga) bei vaikų ir žmonių atstovavimas („Drąsos kelio“ politinė partija).

Apibendrinant iki šiol pristatytus turinio analizės duomenis galima daryti kelias išvadas. Pirma, turinio analizė leidžia pasakyti šį tą apie populizmo Lietuvoje pobūdį. Lietuvoje nerandama dešiniojo populizmo bruožų, tačiau dažniausiai minimos specifinės kategorijos – šeima, dirbantieji, socialiai pažeidžiamos grupės ir vaikai – leidžia preliminariai spėti, kad populizmas Lietuvoje yra socialiai orientuotas, kairysis. Tokius rezultatus dar turėtų patvirtinti ne tik atstovaujamųjų kategorijų, bet ir atstovaujamųjų interesų analizė. Antra, turinio analizė leidžia pastebėti, kad, nors partijos taip pat dažnai nurodo į bendrąsias atstovaujamųjų grupes kiek ir į specifines, tokie rezultatai susiję su didesniu specifinių nei bendrųjų atstovaujamųjų kategorijų skaičiumi. Žiūrint detaliau pastebima, kad bendrosios atstovaujamųjų kategorijos „žmonės“, „visuomenė“ ir „pilietinė visuomenė“ nurodomos dažniau nei dažniausiai minimos specifinės atstovaujamųjų kategorijos. Vis dėlto panašu, kad populistinės partijos derina referavimą į bendrąją žmonių valią bei konkrečius interesus turinčių grupių

atstovavimą – žmonių ir darbuotojų interesų, žmonių ir šeimos interesų, vaikų ir žmonių interesų atstovavimą. Populistinės partijos derina partiškumo ir populistškumo dėmenis. Kaip pavyksta suderinti šiuos du iš principo vienas kitam prieštaraujančius atstovavimo principus? Kaip galima siekti atstovauti konkrečius interesus turinčioms atstovaujamųjų grupėms ir kartu reprezentuoti visos visuomenės ar žmonių bendrąją valią? Ar tai reiškia, kad specifinių ir bendrųjų grupių interesai sutampa? Į šiuos klausimus bus bandoma atsakyti toliau.

Iki šiol pristatant turinio analizės rezultatus pagrindinis dėmesys buvo skiriamas atstovaujamųjų grupių kiekybiniam palyginimui. Toliau pristatomas nuorodų į interesų kategorijas dažnumas. Siekiama palyginti, kaip dažnai partijos nurodo į skirtingas interesų kategorijas. Pastraipų su nuorodomis dalis buvo skaičiuojama ne nuo bendro pastraipų skaičiaus programoje ar straipsniuose, bet nuo bendro pastraipų su nuorodomis į atstovaujamuosius skaičiaus²¹. Toks skaičiavimas leidžia geriau įvertinti nuorodų į konkrečias interesų kategorijas dažnumą kitų kategorijų atžvilgiu, o ne įvertinti nuorodų ir viso pastraipų skaičiaus proporcinį santykį. Skaičiuojant dažnius reikia atsižvelgti į tai, kad vienoje pastraipoje galėjo būti nurodytos kelios interesų kategorijos, pavyzdžiui, „pragyvenimo užtikrinimas“ ir „ugdymas, įgalinimas, skatinimas“. Tai reiškia, galima lyginti tiksliai atskirų kategorijų pasirodymo dažnumą, bet negalime skaičiuoti bendro kelių kategorijų naudojimo skaičiaus – negalime sumuoti kelių kategorijų pastraipų skaičiaus, nes tokiu būdu kai kurios pastraipos būtų skaičiuojamos kelis kartus. Nepaisant to, atskirų interesų kategorijų vartojimo dažnumas taip pat leidžia daug pasakyti apie populistinių partijų diskursą.

Aptariant nuorodų į interesų kategorijas dažnumą Lietuvos populistinių partijų diskurse visų pirma verta paminėti, kad analizuotos partijos dažniausiai nurodė į „pragyvenimo užtikrinimo“ bei „pasirūpinimo ir apsaugojimo“ interesų kategorijas, minėtas atitinkamai 35,14% ir 32,50% pastraipų su nuorodomis į

²¹ Nuorodos į atstovaujamuosius ir į interesus praktiškai sutampa. T. y. jeigu pastraipoje kalbama apie atstovaujamuosius, dažniausiai kalbama ir apie interesus. Todėl nuspręsta pastraipų su nuorodomis į konkrečias interesų kategorijas skaičiuoti nuo pastraipų su nuorodomis į atstovaujamuosius skaičiaus.

atstovaujamuosius (5 lentelė prieduose). Tai dažniausiai nurodomos interesų kategorijos kiekvienos iš analizuotų partijų diskurse (išskyrus „Drąsos kelio“ politinę partiją).

11 lentelėje²² pateikti apibendrinti rezultatai – dažniausiai nurodomos politinių partijų interesų kategorijos²³. Matyti, kad Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija, Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjunga, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga ir Politinė partija „Lietuvos sąrašas“ kaip atstovaujamųjų interesą dažniausiai minėjo „pragyvenimo užtikrinimą“. Tuo tarpu „Drąsos kelio“ politinė partija bei S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija dažniau nurodė į „pasirūpinimą ir apsaugojimą“.

11 lentelė. Dažniausiai nurodomos interesų kategorijos politinių partijų diskurse

POLITINĖ PARTIJA	I pagal dažnumą interesų kategorija	II pagal dažnumą interesų kategorija	III pagal dažnumą interesų kategorija
Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija	Pragyvenimo užtikrinimas (51,91%)	Pasirūpinimas ir apsaugojimas (40,85%)	Piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas (14,47%)
„Drąsos kelio“ politinė partija	Pasirūpinimas ir apsaugojimas (54,09%)	Piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas (22,73%)	Pragyvenimo užtikrinimas (13,18%)
Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga	Pragyvenimo užtikrinimas (37,34%)	Pasirūpinimas ir apsaugojimas (31,59%)	Atstovavimas (13,58%)
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	Pragyvenimo užtikrinimas (38,76%)	Pasirūpinimas ir apsaugojimas (27,63%)	Ugdymas, įgalinimas, skatinimas (22,97%)
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	Pragyvenimo užtikrinimas (29,43%)	Pasirūpinimas ir apsaugojimas (27,29%)	Piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas (26,87%)
S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija	Pasirūpinimas ir apsaugojimas (41,18%)	Pragyvenimo užtikrinimas (17,65%)	Ugdymas, įgalinimas, skatinimas (11,76%)

²² Skirtingos interesų kategorijos žymimos skirtingai.

²³ Toliau į analizę neįtrauktos pastraipos, kuriose atstovaujamieji yra nurodyti, tačiau interesai ne.

Ką reiškia tokie rezultatai? Iš to, kas pristatyta 11 lentelėje galima teigti, kad visų analizuotų populistinių partijų diskursas, kalbant apie interesus, yra pakankamai panašus. Pirma, jos teigia, kad būtina užtikrinti žmonių materialinę gerovę, jų pragyvenimą. Antra, partijų diskursas parodo, kad atstovaujamieji yra suprantami kaip tokie, kuriuos reikia ginti, saugoti, jais rūpintis. Reikia pabrėžti, kad turinio analizė ne parodo, kokie iš tiesų yra žmonių interesai ar kaip žmonės supranta savo interesus, bet atskleidžia, kaip atstovaujamųjų interesus **interpretuoja ir apibrėžia** Lietuvos populistinės partijos. Taigi, regis, atstovaujamieji yra matomi kaip nepasiturintys, silpni, į juos pakankamai neatsižvelgiama. Akivaizdu, kad Lietuvos populistinių partijų diskurse dominuoja rūpinimosi bei materialinio apsaugojimo diskursas. Šie rezultatai leidžia patvirtinti anksčiau padarytą pastebėjimą, kad populizmas Lietuvoje yra kairysis. Trečia pagal dažnumą kategorija, nurodanti piliečių įtraukimą į valdymą, rodo, kad partijos kalba ne tik apie materialinių resursų perskirstymą, bet užsimena ir apie didesnių galimybių atstovaujamiesiems dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Nors į įtraukimą į valdymą kalbama kur kas rečiau, tai yra įdomus rezultatas, vertas detalesnės analizės, ji bus pristatyta vėliau.

Pristačius, į kokius atstovaujamuosius ir į kokias interesų kategorijas analizuojamos politinės partijos dažniausiai nurodo, dabar analizuojama 1) kokie yra dažniausiai partijų nurodomi atstovaujamųjų kategorijų ir interesų kategorijų deriniai, 2) ar skiriasi bendrųjų ir specifinių atstovaujamųjų grupių interesai. Iš prieš tai pristatytų turinio analizės rezultatų matyti, kad populistinės partijos derina skirtingus interesus turinčių grupių atstovavimą bendrą visų atstovavimą – partinį ir populistinį atstovavimo principus. Kaip šie du principai yra suderinami politinių partijų atstovavimo sampratoje, nėra aišku. Jeigu bendrųjų ir specifinių atstovaujamųjų grupių interesai iš principo nesiskiria, galima būtų teigti, kad bendrosioms grupėms yra priskiriami specifinių grupių interesai – iš to kyla interesų sutapimas. Priešingu atveju, jeigu bendrosios ir specifinės atstovaujamųjų grupės skiriasi pagal joms priskiriamus interesus,

reikia detaliau analizuoti, kokie dažniausiai pasitaiko atstovaujamųjų ir jų interesų deriniai. Tai turėtų leisti daugiau pasakyti, kokia yra Lietuvos populistinių partijų atstovavimo samprata.

12 lentelė. Atstovaujamųjų kategorijų ir interesų kategorijų derinių pasiskirstymas

	Bendrosios atstovaujamųjų grupės		Specifinės atstovaujamųjų grupės		Rinkėjai		Iš viso	
	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>
Pragyvenimo užtikrinimas	249	32,81%	555	73,12%	4	0,53%	759	100,00%
Pasirūpinimas ir apsaugojimas	378	53,85%	366	52,14%	13	1,85%	702	100,00%
Atstovavimas	99	72,26%	28	20,44%	16	11,68%	137	100,00%
Įtraukimo į valdymą užtikrinimas	282	68,78%	124	30,24%	37	9,02%	410	100,00%
Ugdymas, įgalinimas, skatinimas	157	54,14%	147	50,69%	1	0,34%	290	100,00%
Kita	10	23,81%	33	78,57%	0	0,00%	42	100,00%
Nenurodyti interesai	207	65,09%	94	29,56%	41	12,89%	318	100,00%
Iš viso	1186	54,91%	1185	54,86%	107	4,95%	2160	100,00%

12 lentelėje pateikiami kiekybiniai atstovaujamųjų kategorijų ir interesų kategorijų derinių dažniai. Pastraipų skaičiaus stulpeliai rodo, keliose pastraipose nurodoma į bendrąsias/specifines atstovaujamųjų kategorijas ir konkrečias interesų kategorijas. 249 pastraipose partijos nurodo į bendrąsias atstovaujamųjų kategorijas, kurių interesas yra pragyvenimo užtikrinimas, o 555 pastraipose nurodoma į specifines atstovaujamųjų kategorijas, suinteresuotas pragyvenimo užtikrinimu. Bendras pastraipų skaičius (stulpelis „Iš viso“) yra skaičius pastraipų su nuorodomis į interesų kategoriją „pragyvenimo užtikrinimas“. Kaip jau minėta anksčiau, toje pačioje pastraipoje gali būti nurodoma į kelias atstovaujamųjų kategorijas, todėl bendras pastraipų skaičius (2160) atitinka bendrą pastraipų su nuorodomis į atstovaujamuosius skaičių. Pastraipų dalis buvo skaičiuojama nuo bendro pastraipų su nuorodomis į tam

tikrą interesų kategoriją skaičiaus. Pavyzdžiui, iš visų pastraipų su nuorodomis į pragyvenimo užtikrinimą pastraipos su nuorodomis į bendrąsias kategorijas sudarė 32,18 %.

Pristatyti rezultatai leidžia pastebėti, pirma, kad „pasirūpinimo ir apsaugojimo“ bei „ugdymo, įgalinimo, skatinimo“ interesų kategorijose specifinės ir bendrosios atstovaujamųjų kategorijos pasiskirsto daugiau mažiau po lygiai (atitinkamai 53,85% ir 52,14%). Tai reiškia, tiek bendrosioms, tiek specifinėms atstovaujamųjų grupėms yra pakankamai dažnai priskiriamos minėtos interesų kategorijos. „Atstovavimo“ ir „įtraukimo į valdymą užtikrinimo“ interesų kategorijos dažniau eina kartu su bendrosioms atstovaujamųjų grupėms. Tuo tarpu „pragyvenimo užtikrinimo“ interesas dažniau sutampa su specifinėms grupėms. Tokie rezultatai yra pakankamai abstraktūs ir norint daugiau pasakyti apie partijų atstovavimo sampratą reikia detaliau analizuoti, kokie yra dominuojantys atstovaujamųjų ir interesų junginiai skirtingų partijų diskurse. 13 lentelėje pateikti dažniausiai partijų diskurse naudojami atstovaujamųjų ir interesų deriniai. Stulpelis „Pastraipų dalis“ rodo, kokią dalį pastraipos su nuorodomis į tam tikrą atstovaujamųjų ir interesų kategoriją sudaro nuo viso pastraipų su nuorodomis į atstovaujamuosius skaičiaus. Pristatyti rezultatai leidžia matyti partijų diskurso skirtumus bei visoms ar daugeliui partijų būdingus diskurso bruožus.

Pirma, kaip jau buvo pastebėta anksčiau, nuorodos į „žmonių“ kategoriją yra bendras analizuotų partijų bruožas. Lentelėje matyti, kad „žmonių“ kategorija dažnai vartojama kartu su „pasirūpinimo ir apsaugojimo“ interesų kategorija – tai būdinga visų partijų, išskyrus Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjungą, diskursui. Tai pagrindžia įžvalgą, kad atstovaujamieji yra suprantami kaip tokie, kuriuos reikia ginti, saugoti, jais rūpintis. „Pasirūpinimo ir apsaugojimo“ interesų kategorija taip pat nurodoma kartu su specifinėmis atstovaujamųjų kategorijomis „socialiai pažeidžiamos grupės“ (Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija), „vaikai“ („Drąsos kelio“ politinė partija),

„tautinės mažumos“ ir „darbuotojai“ (Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Kriščioniškų šeimų sąjunga).

13 lentelė. Atstovaujamųjų kategorijų ir interesų kategorijų deriniai populistinių partijų diskurse

POLITINĖ PARTIJA	Atstovaujamųjų kategorija	Interesų kategorija	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>
Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija	Socialiai pažeidžiamos grupės	Pragyvenimo užtikrinimas	47	20%
	Žmonės	Pragyvenimo užtikrinimas	36	15%
	Žmonės	Pasirūpinimas apsaugojimas ir	30	13%
	Šeima	Pragyvenimo užtikrinimas	26	11%
	Socialiai pažeidžiamos grupės	Pasirūpinimas apsaugojimas ir	22	9%
„Drąsos kelio“ politinė partija	Žmonės	Pasirūpinimas apsaugojimas ir	47	21%
	Vaikai	Pasirūpinimas apsaugojimas ir	44	20%
	Pilietinė visuomenė	Pasirūpinimas apsaugojimas ir	17	8%
	Žmonės	Piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas	13	6%
	Emigrantai	Piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas	10	5%
Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Kriščioniškų šeimų sąjunga	Šeima	Pragyvenimo užtikrinimas	64	17%
	Darbuotojai	Pasirūpinimas apsaugojimas ir	35	9%
	Senjorai	Pragyvenimo užtikrinimas	24	6%
	Tautinės mažumos	Pasirūpinimas apsaugojimas ir	22	6%
	Pilietinė visuomenė	Atstovavimas	16	4%
Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga	Visuomenė	Ugdymas, įgalinimas, skatinimas	65	8%
	Šeima	Pragyvenimo užtikrinimas	55	7%
	Žmonės	Pasirūpinimas apsaugojimas ir	55	7%
	Visuomenė	Piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas	45	5%

	Darbuotojai	Pragyvenimo užtikrinimas	45	5%
Politinė partija „Lietuvos sąrašas“	Šeima	Pragyvenimo užtikrinimas	53	11%
	Pilietinė visuomenė	Piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas	46	10%
	Visuomenė	Piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas	37	8%
	Žmonės	Pasirūpinimas ir apsaugojimas	34	7%
	Socialiai pažeidžiamos grupės	Pragyvenimo užtikrinimas	32	7%
S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija	Žmonės	Pasirūpinimas ir apsaugojimas	3	18%
	Tauta	Pasirūpinimas ir apsaugojimas	2	12%
	Tauta	Ugdymas, įgalinimas, skatinimas	2	12%

Antra, be to, kad žmonėmis kaip ir tam tikromis specifinėmis atstovaujamųjų grupėmis reikia rūpintis ir juos saugoti, kita dažnai partijų nurodoma interesų kategorija yra „pragyvenimo užtikrinimas“ kaip specifinių grupių interesas. Tai pakankamai dažnai pasitaikantis „šeimų“ kategorijos interesas Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos, Lietuvos lenkų rinkimų akcijos-Krikščioniškų šeimų sąjungos, Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos ir Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ diskurse. Kitaip sakant, šeimų pragyvenimo užtikrinimas minimas visų populistinių partijų diskurse, išskyrus „Drąsos kelio“ politinę partiją, kuri apskritai nenurodo dažnai į pragyvenimo užtikrinimą, bet mini pasirūpinimą ir apsaugojimą, bei S. Buškevičiaus ir Tautininkų koaliciją, kurios maža diskurso apimtis neleidžia daryti patikimų išvadų apie partijos atstovavimo sampratą. „Pragyvenimo užtikrinimo“ interesų kategorija priskiriama taip pat socialiai pažeidžiamoms grupėms (Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija ir Politinė partija „Lietuvos sąrašas“), senjorams (Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga) ir darbuotojams (Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga).

Trečioje vietoje pagal dažnumą visų partijų diskurse atsiduria „piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimo“ kategorija. Kas yra tie, kurių dalyvavimas valdyje turėtų būti užtikrintas? Tai visuomenė Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos diskurse, piliečiai ir pilietinė visuomenė Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ diskurse ir žmonių „Drąsos kelio“ politinės partijos diskurse. Kitaip sakant, visi – žmonės, visuomenė, piliečiai – turėtų turėti daugiau galimybių dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Su *visais* turėtų būti geriau komunikuojama, bendraujama, užtikrinamas atstovų ir *visų* ryšys bei suteikta daugiau galių *visiems* dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Išimtis yra „Drąsos kelio“ politinės partijos diskursas, kur konkrečiau kalbama apie emigrantų kaip specifinės atstovaujamųjų grupės įtraukimą į sprendimų priėmimo procesą.

Apibendrinant pristatytus rezultatus galima teigti, kad Lietuvos populistinių partijų atstovavimo sampratai būdingi keli bruožai. Partijos, diskurse apibrėždamos atstovaujamuosius ir jų interesus, nurodo, kad visais žmonėmis reikia rūpintis, saugoti ir juos ginti. Reikia atkreipti dėmesį, kad į šią interesų kategoriją nepatenka materialinė parama ir finansinio saugumo užtikrinimas. Tai diskursas apie dėmesį, problemų sprendimą, teisingumo ir orumo užtikrinimą, rūpinimąsi, apsaugojimą nuo valdžios institucijų bei kitų galinčių pakenkti veikėjų. Partijų vartojamas diskursas parodo, kad žmogumi ir žmonėmis atstovai turi rūpintis, juos ginti ir saugoti – atstovaujamieji yra silpni ir skriaudžiami. Visi žmonės, ne atskiri piliečiai, yra skriaudžiami ir neapsaugoti. Nuorodos į specifines atstovaujamųjų grupes (socialiai pažeidžiamos grupės, vaikus, tautines mažumas ir dirbančiuosius) tik iliustruoja ir leidžia patvirtinti, būtinumą apsaugoti ir pasirūpinti visais žmonėmis. Be to, kad žmones reikia apsaugoti, taip pat bendrosioms atstovaujamųjų kategorijoms priskiriamas įtraukimas į sprendimų priėmimo procesą – visi (žmonės, visuomenė, piliečiai) turi turėti daugiau galimybių dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Žmones reikia ginti, saugoti, rūpintis, bet taip pat visuomenė ir piliečiai turi galėti dalyvauti sprendimų priėmimo procese, nes tik taip galima užtikrinti teisingą valdymą –

žmonių apsaugojimą. Tuo tarpu šeimos, kaip specifinės atstovaujamųjų kategorijos, interesas yra materialinės gerovės ir finansinio stabilumo užtikrinimas (finansinės paramos ar pajamų garantavimas). Tai, galima, sakyti, labiau apčiuopiamas, konkretesnis interesas – ne bendro pobūdžio saugojimas ir rūpinimasis, bet tokio rūpesčio pavertimas finansine išraiška.

Be šių bendrų bruožų reikia atsižvelgti į tam tikrus partijų diskurso skirtumus. Iš to, kokie partijų diskurse dažniausiai nurodomi atstovaujamųjų ir jų interesų deriniai, galima išskirti du partijų tipus arba du pasikartojančius skirtingus interesų ir atstovaujamųjų derinius. Pirmajam tipui būdingas kalbėjimas tik apie pragyvenimo užtikrinimą ir pasirūpinimą. Tai pastebima Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos, Lietuvos lenkų rinkimų akcijos-Krikščioniškų šeimų sąjungos, S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicijos diskurse. Kitas partijų atstovavimo sampratos tipas yra rūpinimosi, apsaugojimo, pragyvenimo užtikrinimo derinimas su įtraukimo į valdymą reikalavimais. Tai labiau būdinga „Drąsos kelio“ politinei partijai, Politinei partijai „Lietuvos sąrašas“ bei Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungai. Iš šių partijų diskurso galima spręsti, kad tik paramos ir rūpesčio suteikimo atstovaujamiesiems nepakanka, jiems taip pat reikia suteikti daugiau galių dalyvauti sprendimų priėmimo procese.

Pristatyti turinio analizės rezultatai dar sykį patvirtina, kad populizmas Lietuvoje yra kairysis bei leidžia daryti prielaidą, kad bendrųjų ir specifinių atstovaujamųjų kategorijos skiriasi pagal savo interesus. Todėl prieš pereinant prie kokybinės turinio analizės reikia atsakyti į klausimą, ar iš tiesų bendrosios ir specifinės atstovaujamųjų grupės skiriasi pagal joms priskiriamus interesus. Dažnių pasiskirstymai (12 lentelė) leidžia spėti, kad bendrosios ir specifinės atstovaujamųjų grupės sutampa su skirtingomis interesų kategorijomis. Norint tiksliau išsiaiškinti, ar bendrosios ir specifinės atstovaujamųjų grupės statistiškai reikšmingai skiriasi pagal joms priskiriamus interesus, apskaičiuojamas Chi kvadrato rodiklis. Jo koeficientas leidžia patikrinti, ar empirinis reikšmių pasiskirstymas skiriasi nuo spėjamo reikšmių pasiskirstymo. Čia reikia pastebėti, kad skaičiuojant Chi kvadrato rodiklį skaičiuojamas ne pastraipų su

nuorodomis skaičius, bet nuorodų kombinacijų skaičius. Tai reiškia, jeigu vienoje pastraipoje nurodomi keli interesų ir atstovaujamųjų kategorijų deriniai, tai skaičiuojama, lyg būtų atskiros pastraipos.

Skaičiuojant Chi kvadrato rodiklį (14 lentelėje) pirmiausia apskaičiuojamos spėjamosios interesų nuorodų konkrečioje atstovaujamųjų kategorijoje reikšmės. Spėjama interesų nuorodų konkrečioje atstovaujamųjų kategorijoje reikšmė yra apskaičiuojama bendrą pastraipų su nuorodomis į bendrąsias ir specifines atstovaujamųjų kategorijas konkrečioje interesų kategorijoje (pasirūpinimo ir apsaugojimo kategorijoje tai yra lygu 744) dauginant iš pastraipų su nuorodomis į interesus skaičių (1382) ir dalinant iš visų bendro pastraipų su nuorodomis skaičiaus (2729). Taip apskaičiuojamos spėjamos reikšmės bendrųjų ir specifinių atstovaujamųjų grupių skirtingose atstovaujamųjų kategorijose (reikšmės nurodytos 14 lentelėje skliausteliuose). Tuomet apskaičiuojama skirtingų lyginamų kategorijų (bendrųjų ir specifinių atstovaujamųjų kategorijų) stebimos ir spėjamos reikšmės skirtumų kvadratų, padalintų iš spėjamos reikšmės, suma. Tai reiškia, iš stebimos reikšmės bendrųjų atstovaujamųjų kategorijoje (pavyzdžiui, pasirūpinimo ir apsaugojimo kategorijoje tai yra 378) atimama spėjama reikšmė (pasirūpinimo ir apsaugojimo kategorijoje tai yra 376,77), rezultatas keliamas kvadratu ir dalinamas iš spėjamos konkrečios pastraipų su nuorodomis į interesus reikšmės (šiuo atveju iš 376,77). Rezultatai sudedami. Chi kvadrato rodiklis yra sudėtos sumos bendrųjų ir specifinių atstovaujamųjų kategorijų stebimos ir spėjamos reikšmės skirtumų kvadratų, padalintų iš spėjamos reikšmės. Šiuo atveju skaičių 134.50 ir 137,99 suma, lygi 272,49.

Norint įvertinti, ar galima atmesti H_0 (kad bendrosios ir specifinės atstovaujamųjų grupės pagal interesų kategorijas statistiškai reikšmingai nesiskiria), dar reikia apskaičiuoti laisvės laipsnių (angl. degrees of freedom) reikšmę ir Chi kritinę reikšmę. Laisvės laipsniai apskaičiuojami iš eilučių skaičiaus, atėmus 1, ir padauginus iš stulpelių skaičiaus, atėmus 1. Šiuo atveju eilučių skaičius yra 7 (interesų kategorijų skaičius), o stulpelių skaičius – 2

(bendrosios ir specifinės atstovaujamųjų kategorijos). Tai reiškia, laisvės laipsniai yra lygus 6. Pasitelkus Chi kvadrato reikšmių pasiskirstymo lentelę²⁴, galima atmesti H₀ ir teigti, kad tarp atstovaujamųjų kategorijų ir interesų kategorijų yra ryšys.

14 lentelė. Chi kvadrato rodiklio apskaičiavimas

Interesų kategorija	Stebima reikšmė (Spėjama reikšmė)			(Stebima-spėjama)² /Spėjama reikšmė	
	<i>Bendrosios atstovaujamųjų grupės</i>	<i>Specifinės atstovaujamųjų grupės</i>	<i>Iš viso</i>	<i>Bendrosios atstovaujamųjų grupės</i>	<i>Specifinės atstovaujamųjų grupės</i>
Pasirūpinimas ir apsaugojimas	378 (376,77)	366 (367,23)	744	0,00	0,00
Pragyvenimo užtikrinimas	249 (407,16)	555 (396,84)	804	61,43	63,03
Atstovavimas	99 (64,31)	28 (62,69)	127	18,71	19,19
Piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas	282 (205,60)	124 (200,40)	406	28,39	29,21
Ugdymas, įgalinimas, skatinimas	157 (153,95)	147 (150,05)	304	0,06	0,06
Kita	10 (21,78)	33 (21,22)	43	6,37	6,53
Nenurodyti interesai	207 (152,43)	94 (148,57)	301	19,54	20,04
Iš viso	1382	1347	2729	134,50	137,99
Chi kvadrato rodiklis	272,49				

Kiekybinė turinio analizė ir Chi kvadrato rodiklio apskaičiavimas parodė, kad bendrosios ir specifinės atstovaujamųjų kategorijos skiriasi pagal joms priskiriamus interesus. Tai, kad partijos derina nuorodas į specifines ir bendrąsias atstovaujamųjų kategorijas jau buvo pastebėta anksčiau („Pastraipų su nuorodomis į skirtingas atstovaujamųjų grupes pasiskirstymas“). Pristačius tokius rezultatus kyla keli klausimai. Pirma, kaip galima siekti atstovauti

²⁴ Kai laisvės laipsnių skaičius yra 6, p reikšmė 0.001, Chi kritinė reikšmė lygi 22.458. Kadangi apskaičiuota Chi kvadrato reikšmė yra didesnė už chi kritinę reikšmę (272.49>22.458), galime atmesti H₀.
<<https://www.ma.utexas.edu/users/davis/375/popecol/tables/chisq.html>>;
<<https://www.medcalc.org/manual/chi-square-table.php>>

konkrečius interesus turinčioms atstovaujamųjų grupėms (pavyzdžiui, šeimoms ar vaikams) ir kartu reprezentuoti visos visuomenės ar žmonių bendrąją valią? Kaip galima išlaikyti partinio atstovavimo principus ir bendrą visų atstovavimą ypač turint omenyje tai, kad specifinių (konkrečiai šeimos) ir bendrųjų (žmonių) atstovaujamųjų grupių interesai skiriasi? Tai įmanoma tada, kai specifinė atstovaujamųjų grupė suprantama kaip bendro junginio dalis, Pavyzdžiui, kai šeima suvokiama kaip sudedamoji visuomenės dalis, tuomet šeimos interesai atitinka visiems bendrus interesus:

[...] mūsų šalies šeimos pagaliau turėtų sulaukti deramo dėmesio ir paramos iš valstybės. Juk šeima tai pagrindinė mūsų visuomenės ląstelė, kuri užtikrina mūsų šalies ateitį: ekonominį augimą, socialinį, kultūrinį, mokslinį vystymąsi. Todėl būtent šeimos turi būti mūsų valstybės politikos prioritetu, o jų gerbūvio užtikrinimas – pagrindinis tikslas. (LLRA-KŠS programa)

Šeima nėra kažkokia atskira visuomenės grupė. Konstitucijoje aiškiai parašyta, kad šeima – valstybės pagrindas. Rūpintis šeima ir rūpintis visuomene yra tas pats. Iš ko, jei ne iš šeimų, ta visuomenė sudaryta? Mes nė vienas neiššokome iš akmens, kaip tas beždžionių karalius kinų mitologijoje. Visi ateiname į pasaulį ne kitaip, kaip tik per šeimą, tegul ir nepilną.“ (Edita Janulevičiūtė, LS)

Taigi šeima nurodo į visuomenę telkti ir vienyti leidžiantį pagrindą. Šeima, regis, yra specifinė grupė, kuri partijų diskurse tampa tam tikrais „akiniiais“, per kuriuos žiūrima į žmones, visuomenę, tautą.

Antras klausimas, kaip galima tuo pačiu metu atstovauti skirtingas specifines atstovaujamų grupes (pavyzdžiui, šeimas ir socialiai pažeidžiamas grupes ar šeimas ir dirbančiuosius asmenis)? Iš žemiau pristatytų citatų matyti, kad skirtingos atstovaujamųjų grupės ne pasižymi besikertančiais interesais, bet jų interesai yra bendri – papildomos pajamos ir parama.

Kaimyninė valstybė gali sau leisti padidinti senatvės pensijas, mokėti išmokas vaikams ir mokytojams mokėti padoresnius atlyginimus. [...] Rengiame įstatymus [...] dėl didžiausių pelną gaunančio bankų sektoriaus ir didžiųjų prekybos centrų apmokestinimo. Tai bus labai geras šaltinis, kuris leis ir šeimai palankią politiką įgyvendinti, ir demografinį nuosmukį mažinti – visas šias problemas galime spręsti priimdami gerus sprendimus. (Rita Tamašunienė, LLRA-KŠS)

Parlamentaras pasisakė už saugios investicinės aplinkos jaunimui kūrimą, kuri padėtų startuoliams bei kurti naujus verslus, nes „tik sukūrę saugią aplinką tiek verslui, tiek

jaunimui, šeimoms bei kitiems galėsime kalbėti apie tautiečių grįžimą į Tėvynę“.
(LVŽS)

Didžiausią nepriteklių kenčia keturios gyventojų grupės. Pirmiausia vaikai: Lietuvoje skursta kas trečias vaikas – tai vienas blogiausių rodiklių ES. Dažniausiai nepriteklių jaučia daugiavaikės šeimos bei vieniši tėvai, auginantys vaiką. Taip pat neįgalieji – jiems skiriamų pašalpų neužtenka būtiniausiems poreikiams. Trečioji grupė – pensininkai, jų skurdo didėjimą lėmė 2008 m. išaldytos pensijos. Nemažai žmonių tegaua nuo 130 iki 250 eurų dydžio pensijas ir yra priversti vegetuoti – t.y. gyventi žemiau skurdo ribos. Ir ketvirtoji grupė – bedarbiai, net 74 proc. netekusiųjų darbo patiria skurdą. (Marius Matulevičius, LS)

Labai svarbu visuomenėje mažinti socialinę atskirtį, didinti vadinamąją vidurinę klasę. Nenormalu, kai atskirų valstybinių įmonių vadovų atlyginimai kelis ar net keliolika kartų viršija vidutinį darbuotojų atlyginimą.[...] Apie penktadalį Lietuvos žmonių gyvena žemiau skurdo ribos. Tarp jų labai daug pensininkų, darbo neturinčio jaunimo, vienišų motinų. (DK programa)

Esu įsitikinęs, kad dauguma šių skurstančių žmonių yra ne asocialūs asmenys, bet normalūs Lietuvos Respublikos piliečiai, gaunantys neadekvačiai mažas, išgyvenimo minimumo neužtikrinančias pensijas ir algas – dėl šios priežasties ypač prasta neįgalių ir pensinio amžiaus žmonių bei vaikus auginančių šeimų padėtis. (Naglis Puteikis, APKK)

Nors specifinius interesus turinčių grupių identifikavimas atitinka partinio atstovavimo principą ir prielaidas, tačiau populistiniame atstovavimo supratime jos, regis, praranda savo skirtingumą nuo kitų grupių – jas vienija interesų bendrumas. Iš tokio visuomenės vienijimo ir telkimo supratimo panašu, kad populistinės partijos iš tiesų atsisako ne partiškumo, bet politiškumo. Populizmas neigia visuomenės grupių skirtingumą ir kaip vienijimas, gynimas, saugojimas naikina politiškumą.

3.3. Atstovų ir jų veikimo samprata

Šiame skyriuje pristatoma, kaip populistinės partijos apibrėžia atstovus ir jų veikimą. Atstovai politiniame sprendimų priėmimo procese visų pirma turi įgyvendinti apibrėžtus atstovaujamųjų interesus, kurie jau buvo pristatyti skyriuje 2.2.2. Atstovai turi pasirūpinti žmonėmis ir juos apsaugoti, užtikrinti šeimų pragyvenimą bei piliečių dalyvavimą sprendimų priėmimo procese. Šis skyrius pristato analizę, kaip populistinės partijos apibrėžia atstovus ir atstovų veikimą be to, kad jie įgyvendina atstovaujamųjų interesus. Tam pirma, pristatomos interpretatyvistinės prieigos prielaidos, kuriomis remiamasi analizuojant Lietuvos populistinių partijų programos ir straipsniai. Antra, analizuojama, kaip politinės partijos, kalbėdamos apie atstovavimą, nurodo, kuo pasižymi tinkamų ir netinkamų atstovų veikimas. Atstovų ir jų veikimo apibrėžimas neatsiejamas nuo to, kokie tie atstovai yra ir koks tas veikimas turėtų būti. Trečia, partijos taip pat apibrėžia, kaip turėtų būti įgyvendinamas sėkmingas atstovų veikimas – kokia turėtų būti veikimo sistema ir kas trukdo dabartiniam veikimui.

Po Gary Kingo, Roberto O. Keohane ir Sidney Verbos knygos „Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research“ išleidimo socialiniuose moksluose kilo nauja banga diskusijų, ar kokybiniais tyrimų metodams turėtų būti taikomi tokie patys reikalavimai kaip kiekybiniais metodams. Metodologinėje diskusijoje dalyvaujanti interpretatyvistinių tyrimų šalininkų grupė teigia, kad reikėtų atskirti kiekybinius, kokybinius ir interpretatyvistinius tyrimų metodus. Pasak jų, kiekybiniai tyrimų metodai kaip ir dalis kokybinių tyrimų metodų (pavyzdžiui, kokybinė lyginamoji analizė) vadovaujasi realistine-objektyvistine metodologija (Schwartz-Shea ir Yanow, 2012). Tai reiškia, vadovaujasi supratimu, kad realybė yra objektyviai apčiuopiama ir prieinama mokslininkui, ji yra tyrėjui išoriška; realybę galima pažinti ją stebint iš išorės; realybę tiriant apie ją galima išsiaiškinti tiesą. Tuo tarpu interpretatyvistiniai tyrimai vadovaujasi skirtingomis prielaidomis nei kiekybiniai tyrimų metodai – egzistuoja ne viena, o keletas intersubjektyviai

konstruojamų tiesų apie įvykius; suvokimai gali būti pasiekiami tik per mokslininkų ir tiriamųjų sąveiką, jiems bandant įvykius interpretuoti (Schwartz-Shea ir Yanow, 2012).

Martynas Hammersley (1992), kalbėdamas apie interpretatyvinius tyrimus, teigia, kad jeigu vadovaujamasi tokiomis aukščiau pristatytomis prielaidomis, socialinis pasaulis tampa sudarytas iš daug tiesų. Kadangi socialinis mokslas ir konkrečiai mokslininkai yra socialinio pasaulio dalis, tai reiškia, tokie mokslininkai tiesiog pateikia vieną pasaulio versiją. Tokiu atveju, kiek turim mokslininkų, tiek turim realybių, tiek turim skirtingų variantų. Kokia tada jų vertė? Jo siūlomas sprendimas yra vadovautis „subtiliuoju realizmu“ (angl. *subtle realism*) – laikytis pozicijos, kad tiriamas nepriklausomas ir pažinus fenomenas, tačiau tuo pačiu metu suvokti, kad negalime turėti absoliučiai tiesioginio priėjimo prie analizuojamų fenomenų, visada vadovaujamės turimomis kultūrinėmis prielaidomis; atsisakyti tikėjimo, kad tyrimo tikslas yra atkurti socialinį fenomeną kažkoku tik jam tinkamu būdu. M. Hammersley sutinka, kad tyrimo metu gaunamos žinios priklauso nuo tikslų ir nuo turimų prielaidų, bet taip pat siūlo išlaikyti nuo tyrėjo nepriklausomo ir pažinaus fenomeno idėjas. Tyrimuose tai reiškia, kad galime tirti žmonių veiksmus ir jų nusistatymus kaip fenomeną, kurį siekiame suprasti ir paaiškinti. Tačiau atsisakome prielaidos, kad jie yra savo tam tikru būdu būtinai teisingi ir racionalūs nusistatymai ir kad jų pateikiami faktai apie įvykius būtinai yra teisingi (Hammersley, 1992).

Kiekybiniuose tyrimuose labai svarbūs pagrįstumo, patikimumo ir tyrimo pakartojamumo reikalavimai iš principo kertasi su pamatinėmis interpretatyvinių tyrimų prielaidomis. Pavyzdžiui, galimybė pakartoti tyrimą suponuoja, kad realybė nesikeičia, yra statiška ir ją dar sykį tiriant galima užčiuopti tą patį, o tyrėjas ir tiriamieji gali būti pakeičiami kitais. Tai iš principo prieštarauja interpretatyvistinei prieigai, kad realybė yra subjektyvi ir besikeičianti – ji yra tokia, nes ją pamatė būtent šis tyrėjas (Schwartz-Shea ir Yanow, 2012). Tai nereiškia, kad vertinti tyrimo kokybės ir išvadų patikimumo

nereikia, tačiau kriterijai turi atitikti interpretatyvistines prielaidas. Ši mokslininkų grupė išskiria 3 esminius vertinimo kriterijus. Pirma, įrodymų patikimumas tikrinamas skirtingais šaltiniais (Schwartz-Shea ir Yanow, 2012). Skirtingų šaltinių pasitelkimas skiriasi nuo kokybiniuose tyrimuose įprastai taikomo trianguliacijos principo, kurio tikslas yra patvirtinti tuos pačius pastebėjimus kitais duomenimis. Vietoje trianguliacijos interpretatyvistiniuose tyrimuose siekiama intertekstualumo – siekiama iš skirtingų duomenų sudėlioti bendrą paveikslą. Kitaip sakant, skirtingi prieinami įrodymai „skaitomi“ intertekstuali būdu, siekiant atskleisti skirtingas įvykių interpretacijas. Tai tyrėjo atliekamas prasmės kūrimas, atrandant intertekstualius ryšius tarp skirtingų duomenų šaltinių taip, kad tai padėtų interpretuoti duomenis (Schwartz-Shea ir Yanow, 2012). Kiti du kriterijai susiję su dėstymo logika ir gebėjimu įtikinti pristatoma interpretacija. Antras kriterijus – viena kitai prieštaraujančių interpretacijų susietumas, t. y., skirtingos interpretacijos turi būti analizuojamos ir aptariamos tyrimo tekste. Trečia, argumento dėliojimo logika – ar tai, kas pristatoma kaip tyrimo rezultatai ir jų interpretacija, yra logiška (Schwartz-Shea ir Yanow, 2012). Be šių kriterijų bene svarbiausiai interpretatyvistinių tyrimų reikalavimas yra refleksyvumas – nuolatinis svarstymas apie tai, kaip prasmės kūrimas buvo atliekamas ir nuolatinis iškylančių paaiškinimų ir pasikartojimų tikrinimas, siekiant išvengti patvirtinimo šališkumo (angl. confirmation bias), bandant kiek įmanoma suvaldyti absoliutų subjektyvumą ir šalutinių aplinkybių įtaką, (Schwartz-Shea ir Yanow, 2012).

Atstovų ir jų veikimo apibrėžimo analizė remiasi interpretyvistine prieiga – laikomasi pozicijos, kad tyrimo metu fiksuojamas tam tikro laiko momento realybės paveikslas. Tyrimo rezultatas – tam tikra tyrėjo pateikiama interpretacija, kurios patikimumas grindžiamas taikant intertekstualumo principą, bandant atsižvelgti ir įvertinti skirtingas galimas interpretacijas bei nuosekliai interpretaciją argumentuojant. Išvalgos grindžiamos geriausiai politinių partijų sampratą atspindinčiomis citatomis. Kaip minima populizmą

konceptualizuojančių teorijų, populizmas skirtinguose kontekstuose įgyja skirtingą pobūdį. Todėl iš duomenų analizės siekiama, viena vertus, kiek įmanoma detaliau suprasti populistinį atstovų ir atstovaujamųjų apibrėžimą Lietuvos kontekste. Kita vertus, teigiama, kad iš konkrečiame kontekste veikiančio populizmo supratimo galima daryti platesnes išvadas apie populizmo fenomeną apskritai.

3.3.1. Netinkami ir tinkami atstovai bei jų veikimas

Populistinės politinės partijos, apibrėždamos, kas turėtų įgyvendinti atstovavimą, neatsiejamai kalba apie tuos politinius veikėjus ir atstovus, kurie yra netinkami. Norint atskleisti populistinių partijų atstovų ir jų veikimo apibrėžimą, reikia analizuoti, tiek kaip jos apibrėžia netinkamus atstovus, tiek kaip apibūdina savo tinkamumą atstovauti. Prieš analizuojant, kaip apibūdinami netinkami atstovai, reikia pastebėti, kad prasta atstovaujamųjų situacija yra paaiškinama blogai atliekamu atstovavimu ir blogai įgyvendinama politika. Dėl prastos atstovaujamųjų situacijos jais reikia pasirūpinti ir saugoti bei užtikrinti pragyvenimą. Už prastą atstovaujamųjų situaciją atsakinga abstrakti valdžia, nes ji yra abejinga, atitrūkusi nuo sunkiai pragyvenančių piliečių ir nesirūpina jų poreikiais:

Gilų skurdą kenčiantys žmonės, kurių pensijų ar algų dydis neužtikrina net išgyvenimo minimumo ir kurie nesulaukia būtinos pagalbos – ilgalaikio valdžios abejingumo pasekmė. (Naglis Puteikis, APKK)

Mūsų užduotis – sustabdyti valdžios atotrūkį nuo žmonių, atskirti ją nuo siaurų grupių, atkurti pasitikėjimą valstybe, teise ir jos institucijomis, užtikrinti Konstitucijos veikimą. (LVŽS programa)

Pagrindinė valdžios kaip aktyvaus politinio proceso veikėjo funkcija yra įgyvendinti atstovaujamųjų interesus ir atliepti jų poreikius. Tai, kad valdžia neįgyvendina šios savo funkcijos, paaiškinama ryšio su piliečiais nebuvimu – valdžia yra per toli nuo žmonių, kad galėtų žinoti jų prastą situaciją ir imtis problemų sprendimo. Kitaip sakant, jeigu valdžia palaikytų ryšį su atstovaujamaisiais, ji turėtų pakankamai galios įgyvendinti jiems palankius sprendimus. Ne tik atstovaujamųjų situacijos nežinojimas paaiškina neveikimą

pagal jų interesus. Valdžia kaip politinės galios vieta (Lefort, 1988) yra užimta savanaudiškų veikėjų – ji priklauso siaurų interesų siekiančioms grupėms arba partinėms grupuotėms. Su nacionaline ir savivaldybės valdžia susijęs nepasitenkinimas yra abstraktus ir reiškiamas valdžią užėmusių politikų atžvilgiu dėl jų savanaudiškumo ir neveikimo žmonių labui.

Abstraktus nepasitenkinimas valdžia įgyja konkretnį pavidalą, kai yra nukreipiamas į politines partijas. Politinės partijos yra visų pirma kritikuojamos dėl korupcinių ryšių ir nešvarių sandorių: *Ne tik liberalai, bet ir kitų partijų Seimo nariai ir savivaldybėse užimantys aukštus merų ir vicemerų postus [...] įsipainiodavo į korupcinius sandorius, naudodamiesi užimamomis pareigomis, norėjo uždirbti nešvarių pinigų (Rita Tamašunienė, LLRA-KŠS).* Nešvarūs sandoriai, naudojimas ryšiais, nešvarūs pinigai – visa tai yra priklauso vienai korupcinių skandalų kategorijai. Įtarimai korupcija jau savaime nurodo, kad politiniai veikėjai nėra verti pasitikėjimo: *[...] reikalausime, kad bet kokie įtarimai korupcija būtų nedelsiant tiriami, o politines jėgas, atsisakančias tai daryti ar dangstančias savus įtariamus korupcija asmenis, atsisakysime laikyti pagarbos ir pasitikėjimo vertais partneriais. (LVŽS programa).* Jeigu partijos arba partijų nariai buvo susidūrę su korupcijos skandalais, reiškia, jos yra nemoralios, jomis neturėtų būti pasitikima.

Griežta pozicija korupcinių skandalų ir nešvarių sandorių atžvilgiu būdinga visoms šioms analizuotoms politinėms partijoms ir tuo jos, regis, atskiriamos nuo kitų politinių partijų. Įdomu tai, kad korupciniai skandalai iš tiesų yra aiškiausia visų blogų partijų savybių ir savanaudiškumo išraiška. Korupcijos skandalai tik išviešina ir atskleidžia partijų savo naudos siekimą vietoje darbo visų intereso labui: *juk ten juodu ant balto parašyta, kad partija veikia savo narių naudai siekiant valdžios. Veltui ieškojau priesagos, kad pakliuvę į valdžią valstybę valdo visų naudai... (Jūratė Zabielaitytė, LS); Tiems Seimo nariams, kurie pilni nusivylimo dėl praėjusių Seimo rinkimų rezultatų ar partines bei asmeninės ambicijas iškelia aukščiau valstybės, tautos interesų siūlyčiau geria pagalvoti prieš balsuojant dėl S. Skvernelio kandidatūros (LVŽS).* Interesų

sąvoka analizuotų populistinių partijų diskurse nėra neutrali. Interesai gali būti geri (kaip nacionalinis, viešasis, visuomenės ir piliečių interesas) arba blogi (verslininkų, partijų ir elito), priklausomai nuo to, ar tai visų interesai ar savanaudiški daliniai interesai. Verslininkų ir elito interesai yra savanaudiški, o kadangi partijos yra persipynusios su verslininkais ir elitu, jos taip pat siekia savo interesų, o ne visuomenės interesų įgyvendinimo. Savanaudiškų ir visuomenės interesų supriešinimas ypač ryškus Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ diskurse: *visa tai rodo, kad vietoj visų visuomenės interesų atstovavimo renkamsi proteguoti atskirų verslo grupių interesus. (Liutauras Stoškus, LS); Todėl verslo banginiai dirba su partijų vadovais. Jie turi bendrą interesą. Šis interesas yra svarbesnis už visuomenės interesą. (Kastytis Braziulis, LS).* Taigi pagal populistinį atstovavimo supratimą, atstovauti reikia žmonėms, veikti reikia visų naudai, pagal visų bendrąją valią.

Teisingas atstovavimas reiškia rūpinimąsi visuomenės interesais – visų, tik ne elito interesais. Valdžia turi atstovauti visiems, bet tik žmonėms: *Valdžia, kuri išrinkta atstovauti visų interesus, pasirinko atstovauti verslą ir dėl to netgi grubiai ignoravo teisės aktų reikalavimus bei pagrindinį miesto dokumentą – Vilniaus bendrąjį planą. (Liutauras Stoškus, LS); Čia ta pati Lietuvos elito problema, kad Lietuvos elitas pirmiausia rūpinasi tik savimi ir dažniausiai užmiršta pasirūpinti visais gyventojais (Naglis Puteikis, APKK).* Politika ir sprendimų priėmimas suvokiamas kaip konfliktas tarp piliečių, visuomenės, žmonių vienoje pusėje ir elito, verslininkų, partijų kitoje. Tuomet, kai valdžia ir konkrečiai politinės partijos pasirenka atstovauti savo ir elito interesams, jos nebeatstovauja žmonių interesams. Politika tampa nulinės sumos žaidimas – pasirinkimas tarp teisingo ir neteisingo atstovavimo subjekto. Jeigu neatstovauji žmonėms, reiškia, atstovauji elitui. Elitas, verslas, politikai, partijos ir partijų nariai nepriskiriami žmonėms. Tai labai gerai iliustruoja ši citata:

Rinkėjas suinteresuotas. Jis pats arba jo giminės yra sisteminės partijos nariai. Partijos dėka, jie turi darbus arba tikisi tuos darbus gauti. Jie dirba valstybės įmonėse, įstaigose ar iš valstybės biudžeto išlaikomose organizacijose. Sisteminės partijos dėka, jie „suka“ verslą, dalyvauja valstybės organizuojamuose konkursuose ir juos laimi. Šie jie vadina sėkmingais verslininkais, nors iš tikrųjų jie laimi dėl parsidavėlių

politikų ir valdininkų. Šis rinkėjas balsuoja už savo partiją, tikėdamasis patenkinti savo asmeninį interesą, gauti asmeninę naudą. (Kastytis Braziulis, LS)

Veikimas pagal elito, verslininkų ir partijų interesus yra savanaudiškas – toks veikimas yra nukreiptas tik savo privačių interesų įgyvendinimui, o tai vertinama neigiamai. Kitaip sakant, partijos, elitas, verslininkai yra suinteresuoti, o valdžia turėtų būti nesuinteresuota – veikti visų interesų vardan. Kadangi piliečiai aiškių interesų neartikuliuoja, interesai nesujungia atstovų ir atskirų atstovaujamųjų (Vinogradnaitė, 2009), todėl valdžia turėtų veikti tiesiog pagal visų interesus. Panašu, kad piliečių ir populistų atstovavimo sampratos viena su kita dera: populistinis teisingo atstovavimo suvokimas siūlo **nesuinteresuotą atstovų veikimą**.

Politinės partijos yra ne tik linkusios įsivelti į korupcines schemas, kitaip sakant, yra piktavališkos, bet ir yra uždaros, neįsileidžia kompetentingų žmonių dalyvauti valstybės valdyme, apriboja žmonių laisvę ir yra varžomos partijų lyderių: *Ir nereikia bandyti tokių žmonių paversti partijų nariais, paklusniai vykdančiais politinių vadų valią. (Ramūnas Karbauskis, LVŽS); Šiandien partijos, veikdamos uždara, yra išstūmusios į paraštę ir į užsienius Lietuvos protus. (Darius Kuolys, LS).* Partijos pavieniui veikia kaip savanaudiškos uždaros sistemos, o kartu susijungusios sudaro bendrą **prieš žmonių interesus veikiančią valdžios struktūrą**. Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ diskurse politinės partijos apskritai suvokiamos kaip vieningas galios kūnas – tam tikra politinė klasė, veikianti dėl savo pačių interesų ir prieš žmonių interesus: *Per ketvirtį amžiaus susiformavusiai valdančiajai įvairiartinai politinei klasei, jos daugumai, valstybė reikalinga kaip valdymo objektas – kad turėtų ką valdyti, nes dažnas iš tos klasės nieko kito daryti nemoka arba jau pamiršo; Tikėtina ir tai, kad gražiai supakuoti skurdo mažinimo šūkiai realiai kalba apie tai, kad valdantieji kuria klasę, kuri ją palaikys per kitus rinkimus (Aušra Maldeikienė, LS).* Politinės partijos yra užėmusios valdžią, todėl turi politinę galią, tačiau nenaudoja jos tinkamai visų interesui, bet užsiima savo interesų tenkinimu – valdymu dėl valdymo. Toks sisteminių partijų įvaizdis iš esmės yra artimas R. S. Katzo ir P. Mairio kartelinės partijos modeliui, kai partijos praktiškai suauga

su valdžia, nes savo egzistavimui ir veikimui naudoja valstybės resursus bei yra persipynusios tarpusavyje (Katz ir Mair, 1995, Katz ir Mair, 2009). Kai politinės partijos, netinkami atstovai, apibrėžiamos kaip uždarnos biurokratinės organizacijos, joms suteikiama gerai struktūruotos sistemos materialinė forma. Politinės partijos sudaro vieną sustabarėjusią galios sistemą, kuri veikia ir priima sprendimus kaip vienas kūnas, vienas mechanizmas. Politinės partijos suprantamos kaip giliai įsitraukusios į sprendimų priėmimo procesą ir susiliejusios su valdžia, su valdžios institucine sistema.

Kas yra tos blogosios sisteminės politinės partijos? Tai parlamentinės partijos pagal politinę partiją „Lietuvos sąrašas“, politinės gaujos – valstybininkai ir politinės grupės pagal „Drąsos kelio“ politinę partiją. Šių partijų diskurse konkrečiai tai yra Lietuvos Respublikos liberalų sąjūdis, Tėvynės Sąjunga-Lietuvos krikščionys demokratai ir Lietuvos socialdemokratų partija. Valdžią yra užėmusios Lietuvos tradicinės politinės partijos:

Sisteminės, parlamentinės partijos paskendo savo „elitarizme“, nutolo nuo realybės, nuo politikos, virsdamos administratoriais, įsisavinančiais ES struktūrinių fondų lėšas. Neliko idėjų politikos. (Robertas Ramanauskas, LS)

Iš delfių isterijos matosi, kad Ramūnas Karbauskis turi istorinį šansą pakeisti Lietuvos likimą ir išvalyti šią nelaimingą šalį nuo tų gaujų, kuriuos save vadina „valstybininkais“ (konservatoriai, liberalai ir socdemai). Minėtos švytuoklinės partijos jau 25 metus melžė Lietuvą, ir nė viena didžioji afera taip ir nebuvo išaiškinta (Aurimas Drižius, DK)

Nes to skirtumo tar E. Masiulio liberalų ir A. Kubiliaus konservatorių jau nebuvo 2008-2012 m. LR Seime. „Tėvynės sąjunga“ ir „Liberalų sąjūdis“ buvo daugiau negu sesuo ir brolis, kai susivienijo prieš naujai atsiradusią ir sistemai neįtikusią politinę partiją „Drąsos kelias“. (DK)

Valdžios partijos kaip ir visa valdžia neturi ryšio su atstovaujamaisiais, nesivadovauja idėjomis, valdžią naudoja savo interesų tenkinimui. Dėl tradicinių elitinių parlamentinių partijų dabartinė atstovaujamųjų situacija yra prasta. Iš viso šio diskurso apie sisteminės politinės partijas ir jų užimtą valdžią išsiskiria Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Krikščioniškų šeimų sąjunga – ji pristato save kaip parlamentinę partiją, kuri nuo kitų partijų skiriasi ne nesistemiškumu, bet švarumu ir neįsivėlimu į korupcinius sandorius ir skandalus: *Esame vienintelė*

parlamentinė partija, kuri niekad nebuvo įsivėlusi į korupcinius skandalus, o kovoti su korupcija pradėjome nuo savęs (Valdemar Tomaševski, LLRA-KŠS). Tai paaiškinama partijos dalyvavimu valdančiojoje koalicijoje ir buvimu „valdžioje“.

Susiformavus tokiai valdžios užėmimo sistemai populistinės partijos siūlo tokią situaciją keisti. Iš politinių partijų kaip valdžią užėmusių savanaudiškų politinių veikėjų įvaizdžio kyla sisteminių pokyčių pasiūlymai. Sprendimas išeiti iš tokios blogos *status quo* situacijos yra grįžimas prie tikrosios demokratijos, kad galėtų valdyti geri atstovai ir galima būtų įgyvendinti valstybės pertvarką.

Mes taip pat siūlome atšaukti antidemokratinis partijų finansavimo principus ir apribojimus, užkonservuojančius dabartinę išsigimusią partinę sistemą ir nomenklatūrą, reformuoti rinkimų sistemą didesnio demokratiškumo, partijų nomenklatūros įtakos apribojimo linkme. (DK programa)

Vis dėl to, paskutinių rinkimų rezultatai, sulaužę daugelį metų švytavusią LSDP-konservatorių švytuoklę, įžiebia viltį, kad pagaliau bus bent pradėta neformaliai diskutuoti ir imtis realių mūsų valstybės pertvarkos žingsnių. (Tomas Bakučionis, LVŽS)

Žengėme pirmąjį žingsnį, galintį iš esmės pakeisti Lietuvos politinę tikrovę, bet tikrai ne paskutinį: mūsų tikslas – suvienyti visus tikruosius šalies patriotus į galingą politinę jėgą, kuri nušluos korupciją, panaikins skurdą ir apgins visus gyvybinius lietuvių tautos interesus. (BTK)

Taigi populistinės partijos išreiškia nepasitenkinimą valdančiuoju elitu apskritai ir tradicinėmis politinėmis partijomis konkrečiai. Svarbiausias kritikos partijoms aspektas yra jų savanaudiškumas, ryškiausiai atsiskleidžiantis korupcinių skandalų metu. Partijos yra užėmusios valdžią – galios vietą – savo, o ne visų interesų tenkinimui. Partijos yra suformavusios prieš žmonių interesus veikiančią valdžios struktūrą. Partijos ne tik turi visą politinę galią, bet ir yra suinteresuotos, kas neleidžia įgyvendinti bendrojo intereso. Dabartinė atstovaujamoji sistema nefunkcionuoja tinkamai todėl, kad netinkami atstovai užėmė sprendimų priėmimo galią. Tam reikalingi rimti sisteminiai pokyčiai, valstybės valdymo sistemos pertvarka, kad galima būtų dabartinius atstovus pakeisti tinkamais nesuinteresuotais politikais. Sisteminių pokyčių reikalavimai yra pakankamai abstraktūs – reformuoti rinkimų sistemą, pertvarkyti valstybę,

pakeisti Lietuvos politinę tikrovę. Nėra aišku, kaip realiai tokie siūlomi pokyčiai galėtų būti įgyvendinami – tai, koks yra realus tokių pokyčių turinys jau yra rinkėjų interpretacijos reikalas. Tradicinės valdžios partijos nenori pokyčių, o šie potencialūs tinkami atstovai žada iš esmės pakeisti valdymo sistemą. Tam, kad galima būtų įgyvendinti greitus ir sisteminius pokyčius, reikalingi tinkami atstovai – tik tinkami atstovai gali įgyvendinti pokyčius, vedančius prie visų žmonių gerovės ir interesų įgyvendinimo. Taigi rinkėjai turėtų rinktis šiuos atstovus ne pagal aiškiai suformuluotus valdymo sistemos pokyčių žingsnius, bet vedami **pasitikėjimo**, kad šie atstovai bus tinkami ir žadamus pokyčius įgyvendins pagal tai, kas naudinga visiems žmonėms. Rinkėjams net nereikia aiškiai apibrėžti savo interesų ir jų artikuliuoti. Populistinės politinės partijos įgyvendins tai, kas visiems atstovaujamesiems yra objektyviai naudinga – atsikratymą dabartine valdžios struktūra per sisteminius pokyčius.

Populistinės partijos yra apibrėžiami kaip tinkami atstovauti politiniai veikėjai, nes jos yra kitokios nei tradicinės valdžios partijos. Šios partijos siūlo alternatyvą dabartiniams netinkamiems atstovams – moralius politikus, naują politiką, pokyčius ir atsinaujinimą: [...] *kauniečiai nori turėti realią alternatyvą tradicinėms partijoms* (Ramūnas Karbauskis, LVŽS); *Partijos žmones vienija nepasitenkinimas esama tvarka, siekis sukurti alternatyvą*. (Gintautas Terleckas, LS); *„Mes siūlome naują politiką“, [...] (LLRA-KŠS); Šiandien kiekvienas Lietuvos patriotas jau turi tikrą alternatyvą ir geriausią pasirinkimą.* (BTK). Populistinės partijos prisistatydamos kandidatais į atstovus rinkimuose save apibrėžia per naujumą ir alternatyvumą – per priešingybę dabartinei valdymo sistemai. Jos pačios suformuoja realią alternatyvą įsitvirtinusiems politiniams veikėjams ir taip pat geba pasiūlyti naujas idėjas, galinčias vesti prie pokyčių. Abstraktūs neapibrėžti pokyčiai ir naujos idėjos yra tai, ką turėtų įgyvendinti nauji išrinkti politikai:

Šiandien politikoje matome depresyvią situaciją – daug naujų veidų, bet ne naujų idėjų. „Lietuvos sąrašas“, bendraudamas su visuomene, mokslo, kultūros žmonėmis, siekia tokias idėjas kurti. (Darius Kuolys, LS).

Jeigu tokia Lietuvos žmonių valia ir jūsų valia lėmė, kad aš šiandien stoviu kaip kandidatas šioje tribūnoje, aš nematau kito kelio, kaip daryti ryžtingus, neišvengiamus, protingus pokyčius. Tik noriu pakartoti, kad pokyčiai tai nėra revoliucija, nėra radikalizmas, jie turi būti apgalvoti ir pamatuoti (Saulius Skvernelis, LVŽS)

Pabrėžė, kad žmonės Lietuvoje pokyčių laukia jau dabar, kad būtina didinti gyventojų pajamas. (Valdemar Tomaševski, LLRA-KŠS)

Pokyčių ir naujumo siekis atsispindi ir tame, kaip žmonės supranta atstovavimą (Vinogradnaitė, 2009). Naujumo per pokyčių ir naujų idėjų siūlymą išreiškia įsivaizdavimą, kad įprastas tradicinių valdžios partijų valdymas neveda prie geresnės atstovaujamųjų situacijos. Pokyčių įgyvendinimas – dabartinių valdžios partijų atsisakymas – veda prie geresnio valdymo. Blogo valdymo keitimas ir pokyčių įvedimas išsyk reiškia gerą valdymą ir atstovaujamųjų situacijos gerėjimą. Politinis sprendimų priėmimo procesas yra apibrėžiamas labai susiaurintai iki gero ir blogo valdymo, o rinkimai – atstovaujamųjų pasirinkimas iš gero ir blogo valdymo. Alternatyvos ir pokyčių siūlymais šios populistinės politinės partijos yra panašios į antiisteblišmento reformų partijas (Hanley ir Sikk, 2014). Prieš įsitvirtinusį elitą pasisakančios, naujumą ir reformas žadančios politinės partijos sėkmingai veikia Rytų ir Vidurio Europoje. Per kiekvienus rinkimus nauja politinė jėga laiminti rinkimus rodo nuolatinį rinkėjų pokyčių troškimą (Vinogradnaitė, 2009). Taigi šių analizuojamų partijų diskursas atitinka panašaus pobūdžio partijų siūlymus.

Politinių reformų, kurios vestų į įvardintų atstovaujamųjų interesų įgyvendinimą, siūlymą sustiprina populistinių partijų deklaruojamas vertybinis atsinaujinimas. Vien tik politiniai pokyčiai nėra pakankami, jie turi eiti kartu su vadovavimusi moralinėmis vertybėmis. Kokios yra tos moralinės vertybės? Jos gali būti apibrėžiamos labai abstrakčiai kaip apskritai vadovavimasis vertybėmis, aukšta morale, principingumu: *Pasak S. Jakeliūno, veiksmingai ir atsakingai valdyti valstybę gali tik tinkamos kompetencijos ir aukštos moralės politikai [...] (Stasys Jakeliūnas, LVŽS)*. Dalis partijų aiškiai deklaruoja krikščioniškas vertybes bei tokių bendrų principų kaip sąžiningumas ir teisingumas laikymąsi: *Mes ypač akcentuojame teisingumo, sąžiningumo, aukštos dorovės principą visose gyvenimo srityse (DK programa); Tai yra*

vertybiniu pagrindu suburta sąžiningų ir principingų žmonių komanda, kuri puoselėja tautines bei krikščioniškas idėjas. (BTK) Krikščioniškos vertybės, socialinis teisingumas ir sąžininga politika – pagrindiniai partijos prioritetai. (LLRA-KŠS). Šiais moraliniais principais, kurie visiems yra bendri, partijos teigia besivadovaujančios. Moralinės vertybės, taip pat kaip ir pokyčiai, nėra kaip nors paaiškinamos, išskleidžiamos, sukonkretinamos. Bendras vadovavimosi vertybėmis principas yra tai, ko, regis, turėtų pakakti rinkėjams darant pasirinkimą už ką balsuoti. Kaip tai pavadina „Drąsos kelio“ politinė partija, partijos nariai yra tiesiog „geros valios žmonės“. Regis, tai turėtų paaiškinti, kodėl šių partijų nariai turėtų būti geri atstovai – jie yra geri, moralūs žmonės, priešingai nei dabartinis valdžios elitas.

Partijos narių moralinį stuburą ir sąžiningumą dar patvirtina ir jų tam tikras socialinis statusas – atstovai yra šviesuomenė, intelektualai ir visuomenininkai: *Pats laikas šviesuomenei, taip pat ir mokytojams, grįžti prie valstybės reikalų [...]. (Dainora Eigminienė, LS); Jei būdami visuomenininkai ir savo sričių profesionalai įrodėme gebą spręsti trumpalaikes aplinkai ir žmogaus gyvenimui iškilusias problemas siauros veiklos srities rėmuose, mes – žalieji valstiečiai – gebėsime strategiškai išspręsti Lietuvos piliečių rūpesčius ir platesniu – valstybės, kurią mylime ir dėl kurios kovojame – mastu. (Virginija Vingrienė, LVŽS)* Buvimas mokytoju ar visuomenininku, regis, reiškia vadovavimąsi teisingomis moralinėmis vertybėmis, priešingai nei tai daro tradicinių politinių partijų nariai. Grįžimas prie idealistinės politikos, vietoje pragmatinės ir ciniškos, gali būti įgyvendintas moralių atstovų, pasižyminčių tomis tinkamomis moralinėmis vertybėmis, kurios įrodo jų gerus ketinimus atstovaujamųjų atžvilgiu.

Galiausiai šių partijų tinkamumą būti atstovais pagrindžia ir nesavanaudiškumas – jos iš tiesų nesiekia valdžios: *Valdžios nesiekiu ir nesiekiu [...](Naglis Puteikis, APKK); Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungai ir man valdžia nėra ir niekada nebus tikslu, tai tėra priemonė, be kurios neįmanoma įgyvendinti būtiniausių pokyčių mūsų valstybėje. (Ramūnas Karbauskis, LVŽS); Daugumai*

mūsų sąjungos narių valdžia niekada nebuvo tikslas ir galiu Jus nuraminti – ji ir dabar tikslu netapo. (Ramūnas Karbauskis, LVŽS) O tuo atveju, jeigu partijos dalyvauja rinkimuose ir bando įgyti galią priiminėti sprendimus, tai jos daro tai vedinos siekio valdžią perimti piliečiams: Nes Lietuvos Sąrašas – politinis judėjimas, siekianti valdžios ne sau, bet piliečiams (Darius Kuolys, LS).

Be to, kad atstovai apibrėžiami kaip moralūs, nesigviešiantys valdžios ir intelektualūs, jie taip pat turi būti profesionalūs, kompetentingi ir darbštūs: *Todėl svarbu kompetentingai dirbti ir Seime, ir Vyriausybėje. (Dainora Eigminienė, LS); Mūsų žodžiai ir siekiai yra pagrįsti realiais veiksmais piliečių labui. (LLRA-KŠS programa).* Tai, ko trūksta, kad būtų įgyvendinama žmonėms palanki politikai, yra realus, nuoseklus, **sisteminis darbas**. Būtent politikų darbas, o ne gebėjimas valdyti ar vadovauti yra svarbiausia. Tai, kuo užsiima politinės partijos kaip blogi atstovai nėra darbas, o savo interesų tenkinimas, valdymas, korupcinių sandorių įgyvenimas, sukčiavimas. Tradicinių politinių partijų veikla, regis, reikšmingai skiriasi nuo nusiteikimo dirbti, kuris tam tikra prasme yra kilnus ir išreiškia tinkamų atstovų dorybę. Darbštumas dera su politikų kaip profesionalų įvaizdžiu. Profesionalai yra kur kas geresni politikos įgyvendintojai, atstovai nei partijų nariai, suinteresuoti ir todėl neskaidrūs politiniai veikėjai. Profesionalų politikų įvaizdis ypač pasikartoja LVŽS diskurse: *Seimas – tai ta vieta, kur sprendžiama Lietuvos ateitis, todėl jame turi dirbti ne atsitiktiniai žmonės, o profesionalai. Vyriausybėje ministrais privalo dirbti savo sričių geriausi ekspertai – dėl to 13 iš 14 mūsų galimų ministrų nėra jokios partijos nariai, jie savo srities profesionalai. (Ramūnas Karbauskis, LVŽS); Pasieksime, kad svarbiausi valdžios institucijų sprendimai būtų pagrįsti ne siauro nebūtinai objektyvių asmenų rato nuomone, o nešališkai sudarytų mokslo ir tiriamųjų grupių rekomendacijomis, patikrintomis jų laisvais debatais. (LVŽS programa).* Taigi profesionalai ir ekspertai yra objektyvūs – **gali įgyvendinti objektyvius atstovaujamųjų interesus**, o ne vadovaujasi subjektyviu savo interesų tenkinimu. Profesionalumas čia apima ne tik ekspertiskumą arba ministrų ir

Seimo narių kompetentingumo reikalavimus, bet būtent nesivadovavimą siaurais specifiniais interesais. Kaip teigė dabartinis premjeras Saulius Skvernelis, *Todėl ir šį kartą siekiame surinkti patikimą ir profesionalią komandą, kurį po rinkimų ne politikuočių, o nedelsiant imtųsi valstybei būtinų darbų ir atneštų gyventojų taip seniai laukiamus pokyčius. Atėjo laikas įvykdyti ryžtingą valstybės aparato reformą. [...] Laukia dveji metai, kuomet nevyks jokie rinkimai, tad politinės valios įgyvendinimui nesutrukdys pigus oponentų populizmas bei pataikavimas skirtingoms interesų grupėms.* (Saulius Skvernelis, LVŽS). Politikavimas, užsiėmimas politika yra tai, kas stabdo pokyčius. Darbštumas ir profesionalumas turėtų leisti įgyvendinti pokyčius, reformas, politinę valią bei atsisakyti atsižvelgimo į skirtingas interesų grupes ir tuo pačiu politikavimo – t. y. politikos. Taigi profesionalų veikimas politikoje leidžia išvengti suinteresuotumo ir kartu politiškumo.

Dar daugiau, atstovai ne tik turi būti profesionalūs ir dirbti, bet taip pat turi atstovaujamiesiems **tarnauti**, dirbti dėl atstovaujamųjų gyvenimo gerinimo. Tai reiškia, politikai turi vadovautis žmonių bendru interesu ir priiminėti sprendimus dėl žmonių.

Valdžią suprantame ne kaip valdymą dėl kėdžių ir naudos, mes suprantame valdžią kaip tarnavimą piliečiui. Valdantysis – tai piliečių tarnas, ir šia kryptimi mes dirbsime. Jei lemtis leis į Seimą būti išrinktam didesniai atstovų skaičiui, turime tapti tarnais, o ne išrinktaisiais, skrajojančiais debesyse, ar vadinamuoju elitu. (Valdemar Tomaševski, LLRA-KŠS)

Valstybės valdžia yra renkama tam, kad tarnautų piliečiams, o ne juos valdytų. Darbas gyventojų labui – tai įsiklausymas į jų poreikius, jų kasdieninio gyvenimo problemų sprendimas. (LLRA-KŠS programa)

Nepamirškime, kad valdžios institucijos tarnauja žmonėms, todėl jos privalo periodiškai klausti piliečių apie teikiamų paslaugų kokybę. (Kristina Paulikė, LS)

O dabar ateina dienos, kai žmonių valia bus pakeistas Seimas, kuris turi valią, bet turi ir prievolę – tarnauti. Kokios tarnystės tikimės ir sieksime? (Viktoras Pranckietis, LVŽS)

Atstovų tarnavimo žmonėms kaip svarbios jų funkcijos iškėlimas reiškia keletą dalykų. Pirma, tarnavimas žmonėms išreiškia įsivaizdavimą, kad sprendimus turi priimti žmonės, o atstovai tik yra atstovaujamųjų valios

įgyvendinimo instrumentai. Toks atstovavimo kaip delegato modelio įvaizdis vis pasikartoja populistinių partijų diskurse. Antra, tai dar kartą atskleidžia, kad atstovai turi būti lygūs su žmonėmis. Trečia, valdžia turi priiminėti sprendimus pagal žmonių pageidavimus, todėl atstovavimas negali būti išreikštas tik per rinkimus, bet jis taip pat vyksta valdymo laikotarpiu nuolat atsižvelgiant į žmonių preferencijas. H. F. Pitkin (1972) teigia, kad atstovų vaidmuo taip pat yra reaguoti į rinkėjų norus – atstovai turi pareigą paaiškinti savo sprendimą, jeigu rinkėjai juo yra nepatenkinti. Jie turi įtikinti, kad jų priimti sprendimai buvo atsižvelgiant į atstovaujamųjų interesus. Tuomet, kai atstovai yra tapatūs žmonėms, ši problema išsisprendžia. Politikai turi tą pačią informaciją kaip žmonės, todėl priims gerus sprendimus visiems. Atstovų atskaitingumo ir atliepumo klausimas tampa nereikšmingu, nes tarp atstovų ir atstovaujamųjų neturi būti atotrūkio viso politinio sprendimų priėmimo proceso metu. Atstovai ir yra žmonės, todėl jų nereikia prižiūrėti, kontroliuoti – juk iniciatyva atsiklausti, regis, yra atstovų prerogatyva.

Gerus atstovus apibrėžia teisingos moralinės vertybės, tam tikras socialinis statusas (visuomeniškumas ir intelektualumas), valdžios nesisavinimas, darbštumas ir profesionalumas. Būtent tai leidžia įgyvendinti gerą politiką, žmonių ir visų interesų įgyvendinimą. Būtent dėl šių savybių populistinės politinės partijos yra tinkama alternatyvą įsitvirtinusioms valdžios partijoms. Asmeninės tinkamų atstovų savybės ir socialinis statusas garantuoja jų nesuinteresuotumą ir sprendimų priėmimą visų bendram labui. Visiems bendros moralinės vertybės ir darbas yra tai, kas leidžia susieti atstovus ir atstovaujamuosius. Tokiu būdu, regis, yra kuriamas panašumo ir bendrumo įspūdis, kuriama bendra tapatybė. Nors visos analizuojamos partijos pasižymi ryškiomis lyderių figūromis, apie tai analizuotame partijų turinyje kalbama mažai. Populistinėse partijose lyderio veikimas dažniausia įkūnija žmonių valią. Šiuo atveju analizuotų partijų diskurse yra kuriamas žmonių ir atstovų bendrumas. Tinkami atstovai yra „suaugę“ ne su valdžia, bet su žmonėmis, jie vadovaujasi visiems bendromis vertybėmis ir veikia pagal visų interesus.

Lyderio figūra išskirtų politikus iš žmonių, o profesionalumas to nedaro. B. Manino (1999) teigimu partinė demokratija skirta suderinti aristokratinį (geresnių atstovų išrinkimo) ir demokratinį (žmonių balsavimo rinkimuose) principus. Tuo tarpu pagal populistinį atstovavimo supratimą, siekiama aristokratinio principo atsisakyti. Profesionalumas tarsi neatskiria atstovų ir atstovaujamųjų – profesionalais, priešingai nei atstovais partiniais politikais gali būti kiekvienas. Profesionalai yra aukščiausios kompetencijos nesuinteresuoti ir todėl nepolitiški veikėjai, o būtent tai jiems leidžia įgyvendinti tai, kas yra objektyviai gerai visiems. Regis, tokia neįgyvendinama užduotis – įgyvendinti tik visiems gerus sprendimus – išsprendžiama per profesionalumą kaip nesuinteresuotą veikimą, leidžiantį pagaliau atsisakyti politikos. Lyderiai – premjeras, ministrai – gali ir turi būti profesionalai, nes tuomet jie nėra politikai ir todėl bus vienodai geri visiems. Tokiu būdu jie ne įkūnija bendrą žmonių valią, ko galima būtų tikėtis iš lyderio figūros, bet vieni iš žmonių – ne politikai – galintys įgyvendinti žmonių valią per buvimą žmonėmis.

Dabartinė tvarka ir situacija yra suprantama kaip ydinga tiek politinė, tiek ekonomine prasme todėl, kad sprendimus priiminėja tie, kurie yra ne iš „žmonių“, valdžia partijų pavidalu yra susilieję su korumpuotais ir kitokiais piktavališkais veikėjais. Tam, kad galima būtų įgyvendinti teisingą politiką, visų pirma reikia žmonių ir atstovų ryšio užtikrinimo. Netinkami atstovai ir valdžia apskritai apibūdinama kaip nutolusi ir abejinga, tuo tarpu tinkami atstovai yra tie, kurie su atstovaujamaisiais nuolat komunikuoja. Komunikacijos ir bendravimo iniciatyva, regis, turėtų kilti iniciatyva būtent iš atstovų – politikai turi domėtis, pasiklausti, išgirsti įsiklausyti: *LLRA-KŠS politikos ir dalyvavimo artėjančiuose LR Seimo rinkimuose tikslas – yra dialogas tarp valdžios ir piliečių. Valdžia turi mokėti išgirsti, įsiklausyti į tai, kuo žmonės gyvena, į jų problemas, lūkesčius. (LLRA-KŠS programa); Manau, Seimo narys, ypač išrinktas vienmandatėje apygardoje, privalo nenutolti nuo žmonių rūpesčių ir problemų, jas žinoti ir padėti spręsti, dalyvauti susirinkimuose ir renginiuose, nes juose dažnai gimsta idėjos dėl įstatymų pataisų. (Rima Baškienė, LVŽS);*

Pasisakome už komunikacijos su visuomene svarbą, kurios tikslas – pateikti kuo daugiau informacijos ir atsakymų į žmonėms rūpimus klausimus. (LVŽS)

Komunikacija leidžia susirinkti informaciją iš žmonių apie jų problemas, klausimus, rūpesčius. Tik taip galima atstovavimą įgyvendinti – komunikacinis procesas turėtų leisti agreguoti atstovaujamųjų interesus. Ši populistinių politinių partijų identifikuojama atstovų funkcija atitinka tai, ko tikimasi iš politinių partijų partinėje demokratijoje (Dalton ir Wattenberg, 2002). Tam, kad galima būtų šią funkciją įgyvendinti, valdžia turėtų būti arčiau žmonių, turėtų būti supratinga. Ryšys tarp valdžios ir žmonių turėtų būti paremtas partneryste ir pasitikėjimu, kurie turėtų būti kuriami per dažnesni tarpusavio kontaktą ir komunikaciją. Taigi atstovavimas suprantamas kaip ryšys, kai atstovaujamiesiems tarsi nereikia patiems artikuliuoti savo interesų, poreikių, bet juos atpažįsta, interpretuoja ir surenka atstovai bei pagal tai įgyvendina politinius sprendimus. Kaip toks procesas įgyvendinamas? Atstovų nuolatinis buvimas su žmonėmis ir komunikacija juos tarsi padaro taip pat dalimi žmonių. Žmonės turi tapti valdžia, kai jie yra įtraukiami į procesą ar jų yra atsiklausiama. Kitaip sakant, valdžia turi nusileisti iki žmonių (Vinogradnaitė, 2009) ir turi tapti žmonių. Tol, kol geri atstovai yra suprantami kaip esantys iš žmonių, demokratinis atstovavimas yra panašesnis į galimybę dabartinę galią užimančią elitą pakeisti savu, o ne atstovavimo atmetimas iš principo (Kaltwasser, 2013). Čia reikia pastebėti, kad komunikacijos ir bendravimo svarba iškelia laikotarpio tarp rinkimų reikšmę. Tarprinkiminiu laikotarpiu pasireiškia, kaip teigia N. Urbinati (2014), antroji atstovaujamosios demokratijos diarchijos pusė – svarstymas. Atstovavimas kaip svarstymas (Urbinati, 2006) – nuolatinis komunikavimas tarp pilietinės ir politinės visuomenės – yra būtinas ir toje politinio atstovavimo koncepcijoje, kurioje valdžios legitimumas grindžiamas laisvais ir reguliariais rinkimais. Socialiniai judėjimai, žiniasklaida bei politinės partijos gali veikti kaip tam tikros komunikacijos formos, per kurias gali dalyvauti ir piliečiai. Atstovavimas pabrėžia kalbos ir nuomonių vaidmenį – tai yra priemonės, kuriomis piliečiai gali peržengi individualumą ir kurti tam tikrą

bendrumą ar net politinius darinius, vedinus politinių interesų. Kadangi atstovavimas sudeda iš formaliosios pusės (rinkimų) ir iš ideologinės pusės, atstovavimas vyksta ne tik rinkimų metu, bet ir įtikinėjimo veiksmo metu (Urbinati, 2006). Populistinis atstovavimo suvokimas siekia užtikrinti nuolatinę komunikaciją kaip ryšio tarp piliečių ir atstovų kūrimą, per kurį kuriamas pasitikėjimas ir pažįstami tinkami atstovai. Tačiau panašu, kad, pagal populistinę atstovavimo koncepciją, nuomonių įvairovei ir nesutarimams vietos nelieta. Tai panašiau į atstovų kaip rūpesčių ir problemų surinkėjų vaidmenį. Realiai diskusijai erdvė nėra sukurama, todėl negalima komunikacijos tarp rinkėjų ir atstovų vadinti svarstymu, tačiau šis komunikacinis procesas leidžia kurti politikų ir atstovaujamųjų bendrą tapatybę. Regis, atstovavimas kaip komunikavimas atlieka vienijimo ir bendros tapatybės kūrimo funkciją.

3.3.2. Atstovų veikimas įtraukti atstovaujamuosius į sprendimų priėmimo procesą

Dabartinis demokratijos modelis apibrėžiamas kaip ydingas todėl, kad sprendimus priiminėja tie, kurie yra ne iš žmonių. Valdžia partijų pavidalu yra susiliejęsi su korumpuotais ir piktavališkais politiniais veikėjais. Pagal populistinį atstovavimo supratimą, pilnai įgyvendinti žmonių valią ir nesuinteresuotą veikimą reikalinga ne tik nuolatinė komunikacija, leidžianti užtikrinti atstovų ir atstovaujamųjų ryšį ir bendrumą, bet taip pat pačių žmonių dalyvavimas sprendimų priėmimo procese. Tokių tikslų vedinos populistinės partijos eina į parlamento rinkimus – grąžinti valdžią žmonėms: *Kad valstybę kurtume kartu ir ja pasitikėtume – grąžinti valdžią piliečiams. (LS programa); - plėš tautos galias valstybės valdyje ir savivaldoje, tobulins įstatymus, kurie sudarys sąlygas griežčiau kontroliuoti politikus, efektyviai kovoti su korupcija ir smurtiniais nusikaltimais; (BTK)*

Kaip galima įgyvendinti valdžios grąžinimą žmonėms? Analizuotos politinės partijos siūlo kelias tarpusavyje susijusias priemones, reikalaujančias dabartinės atstovaujamosios demokratijos pakeitimų. Pirmoji priemonė – **dalyvaujamosios demokratijos idėjų įgyvendinimas**, taip papildant

atstovaujamąją demokratiją. Apie tai užsimena Politinė partija „Lietuvos sąrašas“ ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga: *Deja, demokratinis pasaulis jau seniai įgyvendina iniciatyvas, įgalinančias nuo atstovaujamosios demokratijos, įgyvendinamos per rinkimus, pereiti ir prie dalyvaujamosios demokratijos, kai visuomenei suteikiama galimybė dalyvauti priimant svarbiausius sprendimus (Kristina Paulikė, LS) Taip pat skatinsime dalyvaujamosios demokratijos principų ir metodų įgyvendinimą, suteikiantį galimybes piliečiams tiesiogiai įgyvendinti Tautos suverenias galias (LVŽS programa).* Nors dalyvaujamosios demokratijos idėjos pristatomos abstrakčiai, iš tiesų tokiais pakeitimais yra siekiama leisti piliečiams patiems valdyti ir priiminėti sprendimus – įgyvendinti tautos valią.

Dalyvaujamosios demokratijos idėjas papildo siūloma **savivaldos plėtra ir stiprinimas**. Tam, kad žmonės iš tiesų galėtų priiminėti sprendimus, žymiai daugiau dėmesio turi būti skiriama žmonių savivaldai. Gerai organizuota savivalda yra suprantama kaip būtina gerai funkcionuojančio demokratinio valdymo dalis. Savivalda pirmiausia leidžia užtikrinti glaudų žmonių ir valdžios ryšį: *[...] valdžia turi būti kuo arčiau žmonių. Todėl pasisakome už dviejų lygmenų savivaldą šalyje. (LLRA-KŠS programa). Būtina suteikti savivaldybėms, seniūnijoms, kurios yra arčiau žmonių, daugiau funkcijų, galių ir atsakomybės. (DK programa) 4. Atkursime žemutinę savivaldos grandį, sumažinsime referendumo iniciatyvos kartelę iki 50 000 piliečių, kad susigrąžintume demokratišką ir socialiai jautrią valstybę (APKK programa).*

Galios piliečiams ir arčiausiai jų esančioms valdžios institucijoms suteikimo reikalavimai yra pristatomi abstrakčiai Lietuvos lenkų rinkimų akcija-Kriščioniškų šeimų sąjungos, „Drąsos kelio“ politinės partijos ir Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos diskurse. Tai, kokiomis priemonėmis turėtų savivalda būti stiprinama, detalizuoja Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga bei Politinė partija „Lietuvos sąrašas“. Savivalda gali sėkmingai funkcionuoti sustiprinant vietos bendruomenių ir seniūnaičių institutus:

Šiandien gyventojų bendruomenės yra atskirtos nuo vietos savivaldos, todėl būtina ieškoti naujų būdų įtraukti aktyvius piliečius į sprendimų, susijusių su vietos reikalais, priėmimą. Todėl siūloma į patariamąjį vietos savivaldos subjektą – išplėstinę seniūnaičių sueigą privalomai įtraukti vietos bendruomeninių organizacijų atstovus, kad seniūnaičiai kartu su bendruomenių atstovais aptarinėtų svarstomus klausimus ir teiktų rekomendacijas savivaldybės tarybai bei kitiems sprendimų priėmėjams. (Guoda Burokienė, LVŽS)

Manau, kad labai svarbu kurti realią vietos savivaldą, t.y. stiprinti demokratiškai išrinktų seniūnaičių statusą, sudaryti patariamojo balso teisę turinčias seniūnijų tarybas. Taip atsirastų galimybė vietos gyventojams dalyvauti priimant aktualius sprendimus, o tai paskatintų juos aktyviai domėtis vietos politiniu ir ūkiniu gyvenimu, daryti įtaką rajono tarybų sprendimams. (Vilija Morkūnaitė, LS)

Savivalda yra arti žmonių esanti erdvė, todėl savų reikalų erdvė. Tai yra erdvė, kur turi būti priimti žmonėms svarbūs sprendimai, o žmonėms svarbiais klausimais jie gali ir turi pasisakyti. Savivalda suprantama kaip galinti suteikti žmonėms galią priimti sprendimus, susijusius su savo pačių reikalais. Tai ne tik teritorinė vietos savivalda, bet ir savivalda profesiniame lygmenyje: *Ekonominis savivaldybių ir seniūnijų savarankiškumas, profesinė ir dalykinė dirbančiųjų savivalda – profsąjungos, asociacijos – turi suartinti pilietį ir valstybę sprendžiant esminius ekonominius, švietimo ir vidaus politikos klausimus (Robertas Ramanauskas, LS); Kartu remsime pastangas stiprinti profesinių sąjungų kompetencijas ir gebėjimus agreguoti dirbančiųjų poreikius, atstovauti jų interesams. (LVŽS programa).* Tai reiškia, piliečiai turėtų galėti save valdyti per profesines asociacijas ir profsąjungas, kurios turėtų funkcionuoti kaip tarpinis mechanizmas tarp valdžios ir piliečių. Nors atstovavimo savivaldoje neatsisakoma, tačiau geri atstovai turėtų būti dalis žmonių, o ne politinių partijų nariais – dalis politinių partijų. Partijos kaip tarpininkai, agreguojančios ir interpretuojančios interesus ne teritoriniu pagrindu, o idėjiniu vertybiniu, tampa nereikalingos. Jos tik apsunkina visą valdymo procesą. Ne vertybėmis, idėjomis ir interesais atstovai turėtų rūpintis, bet žmonių problemomis, rūpesčiais ir jų pragyvenimo užtikrinimu. Kaip teigiama Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“, *Iki šiol piliečiai vis kreipdavosi į valdančias partijas. Mes sakome: laikas piliečiams gręžtis į save, jungtis ir racionaliai veikti. (Antanas Kulakauskas, LS)*

Pasak P. Taggarto (2002), populistų įvardijamas siekis padaryti demokratiją geresne nebūtinai reiškia atstovaujamosios demokratijos transformavimą į tiesioginę demokratiją, bet dabartinio atstovaujamosios demokratijos modelio papildymą. Populistinės partijos siūlo atstovaujamąją demokratiją pildyti dalyvaujamosios demokratijos priemonėmis, savivaldos plėtra, rinkimais vienmandatėse apygardose ir teritoriniu atstovavimu – priemonėmis, kurios leidžia kiek įmanoma sumažinti tarpą tarp atstovų ir atstovaujamųjų. Regis, geri atstovai turėtų būti vieni iš žmonių arba labai arti žmonių, todėl neaišku, ar tuomet atstovavimas apskritai yra reikalingas.

Populistinis reikalavimas plėsti savivaldą ir įvesti tiesioginės demokratijos elementus nėra naujas. Vis dėlto šiuo atveju įdomus ne tik kalbėjimas apie sprendimų priėmimo atsakomybės suteikimą žmonėms, bet ir apie atstovaujamųjų ugdymą ir skatinimą ta galia naudotis. Žmones reikia įgalinti dalyvauti sprendimų priėmimo procese – juos suaktyvinti ir padaryti pagrindiniais sprendimų priėmėjais. Jie turėtų būti skatinami dalyvauti sprendimų priėmimo procese: *Siekdami padidinti gyventojų pasitikėjimą valstybės institucijomis ir jų įsitraukimą į valstybės valdymo procesus, skatinsime piliečius aktyviai reikšti savo patarimus ir nuomones rengiant teisės aktus. (LLRA-KŠS programa); Realiai įtvirtinti teisės viešpatavimą galima tik išlaisvinant Lietuvos žmonių pilietinę iniciatyvą, skatinant jų organizuotumą, įsitraukimą, teikiantį žmonėms pasitikėjimo savo jėgomis ir kuriantį jų gebėjimą keisti bendrąjį gyvenimą visų gerovės linkme. (LVŽS programa).* Dar daugiau, piliečiai turėtų būti šviečiami, ugdomi, kad pagaliau demokratija funkcionuotų sėkmingai: *Brandžios demokratijos požymiu laikome ne tik galimybę piliečiams dalyvauti valstybės valdyme, bet ir piliečių suvokimą apie nacionalinius, bendruomeninius interesus ir apie turimas galimybes juos formuoti ir ginti. (LVŽS programa).*

Sprendimų priėmimo galios reikalavimas žmonėms yra pildomas žmonių **ugdymu ir paskatinimu įsitraukti į sprendimų priėmimo procesą.** Tokia atstovų veikla yra reikalinga tik tuomet, jeigu dabartiniai atstovaujamieji,

kuriems iš tiesų siekiama suteikti galios, nėra laikomi tos galios norinčiais ir pakankamai kompetentingais ja naudotis. Panašu, kad žmonių ugdymas ir galios suteikimas turi būti paraleliai vykstantys procesai, kurie leistų demokratiją įgyvendinti sėkmingai. Pagal populistinių partijų atstovavimo koncepciją, kai žmonių dalyvavimas nevyksta savaime, juos reikia „perkurti“ – įgalinti ir apšviesti apie jų turimas galimybes ir galią. Tik tada įmanomas tikrasis žmonių valdymas. Čia kyla klausimas, ar apskirtai atstovai turi veikti pagal atstovaujamųjų interesus, ar atstovaujamųjų interesus kurti? Pasak Lisa Disch (2011), substantyviniis atstovavimas pasižymi numanomojo aspektu – atstovai ne tik bando atspėti atstovaujamųjų norus, bet ir bando įtikinti rinkėjus palaikyti jų siūlomą poziciją. Toks atstovavimo supratimas tampa labai artimas galimybei kurti rinkėjų preferencijas per atstovavimą – iki atstovavimo jie tokių preferencijų neturėjo ir tokios pozicijos nepalaikė, bet atstovų pastangų dėka jie štai ima tokią poziciją palaikyti. Taigi iškyla problema, kad atstovai gali atstovaujamųjų preferencijas keisti (Disch, 2011).

H. F. Pitkin problemą, kad atstovai gali keisti atstovaujamųjų preferencijas, sprendžia atskirdama manipuliavimą, kuris su atstovavimu nedera, ir lyderiavimą, su atstovavimu suderinamą (Pitkin, 1972, p. 233). Lyderystė yra atstovų gebėjimas argumentuoti ir paaiškinti piliečiams, kad priimti sprendimai atitinka atstovaujamųjų interesus. Kadangi substantyvinio atstovavimo koncepcija nenurodo, kad piliečiai turi tiesiogiai kontroliuoti savo atstovus, o atstovai turi priiminėti sprendimus tik pagal rinkėjų preferencijas, kur kas svarbesnis yra potencialus atstovaujamųjų galėjimas paveikti atstovus ir atstovų reagavimas į atstovaujamųjų nepasitenkinimą. Piliečiai turi turėti galimybę paprieštarauti, o atstovų pareiga paaiškinti savo sprendimus. Atstovai nebūtinai turi kasdien aiškinti priimamus sprendimus, bet turi būti nuolatos pasirengę sprendimus aiškinti klausiantiems ar nepritariantiems piliečiams. Tai sudaro pagrindą lyderystei, kuri skiriasi nuo manipuliavimo (Pitkin, 1972, p. 233). Lyderystės idėja artima yra Jane Mansbridge (2003) siūlomai atstovavimo kaip švietimo idėjai – švietimas vyksta tuomet, kai rinkėjai geriau suvokia savo pačių

interesus ir kaip juos gali paveikti konkreti politika. Švietimas vyksta argumentų dėl atstovaujamųjų gerovės kalba, kai atstovų ir atstovaujamųjų interesai sutampa. Manipuliavimas, pasak J. Mansbridge (2003), pasižymi ketinimu apgauti arba paskatinti priimti sprendimus ne savo interesų naudai. Jis naudojamas per sankcijas ir galią, kai atstovų ir atstovaujamųjų interesai išsiskiria (Mansbridge, 2003). Teoriškai tokią problemą spręsti paprasčiau nei analizuojant populistinių partijų diskursą atskirti, kada atstovaujamųjų interesai yra interpretuojami, o kada kuriami; kada atstovai užsiima manipuliavimu, o kada švietimu. Tai tampa dar sudėtingiau, kai atstovaujamieji patys neartikuliuoja savo interesų – tada nėra aišku, ar jie yra iš tiesų skatinami geriau suprasti savo interesus ir pagal juos priimti sprendimus (pavyzdžiui, balsuoti rinkimuose).

Galiausiai žmonių įgalinimas ir ugdymas priiminėti patiems sprendimus papildomas žmonių telkimu ir vienijimu, kaip žmonių valdymo ir geresnio gyvenimo galimybe. Visos politinės problemos ir prastas atstovaujamųjų gyvenimas yra žmonių vidinių nesutarimų ir atotrūkio nuo valdžios pasekmė, todėl abu šiuos aspektus reikia panaikinti:

Manau, kad didžiausia mūsų visuomenės problema, kurią, pasitelkę „skaldyk ir valdyk“ politiką, sėkmingai augina visos iki šiol buvusios valdžios, – tai visų socialinių grupių supriešinimas: darbdaviai prieš darbuotojus, pensininkai prieš jaunas šeimas, verslininkai prieš valdininkus ir t. t. Tačiau juk visi suprantame, kad vieni be kitų negalime egzistuoti, ir nei vieni, nei kiti savaime nėra kažkoks blogis, su kuriuo reikėtų visą laiką kovoti: varžyti, kontroliuoti, spausti ar iš viso sunaikinti. Būtina siekti bendrystės, visų socialinių grupių sutarimo, nes tik būdami vieningi, galime pasiekti, kad Lietuvoje gyventi visiems būtų gera. (Asta Antanavičiūtė, LS)

Mūsų uždavinys-konsoliduoti, telkti visuomenę solidarumo principais, remti socialiai orientuoto verslo iniciatyvas, kovoti prieš įvairių formų socialinę neteisę. Tik tokioje visuomenėje Lietuvos žmonės susikurtų pasiturintį ir orų gyvenimą. (DK programa)

Šio klausimo politinę lyderystę prisiims Seimo Pirmininkas Viktoras Prancietis. Tai labai reikšminga tuo, kad būtų apjungtos visuomenės pastangos nežiūrint mūsų politinių pažiūrų, diskusinių klausimų ir skirtingų matymų. (Ramūnas Karbauskis, LVŽS)

Einame ne griauti, o statyti, ne kiršinti žmones, o vienyti, ne valdyti, o tarnauti. (LLRA-KŠS programa)

Populistai siekdami geresnio atstovavimo kuria žmones kaip vieningą vienetą, nes tai yra kelias į teisingą ir gerai įgyvendinamą politiką. Iškeliamas vienas visus vienijantis tikslas – žmonių gerovės ir galios pasiekimas politinę valdžią pakeičiant nepolitine žmonių valdžia. Teisingas valdymas ir atstovavimas yra įmanomas tuomet, kai žmonės nėra susiskirstę į skirtingas grupes, bet yra vienijami bendro tikslo. Atskirai bendro tikslo – atstovaujamosios demokratijos principų pakeitimo – įgyvendinti neįmanoma. Tai galima pasiekti tik visiems veikiant dėl vieno bendro tikslo – geresnio valdymo ir žmonių gyvenimo gerovės. Tik tada gali būti įgyvendintas teisingas žmonių valdymas. Telkimas ir vienijimas (tiek politikų, tiek žmonių) reikalingas tam, kad galima būtų įgyvendinti tikrąjį žmonių ir valdžios ryšį – sulieti atstovus ir atstovaujamuosius bei taip išvengti politikos. Kai žmonės tampa valdžia, tarpininkų nebereikia. Žmonių telkimą ir vienijimą galima suprasti kaip bandymą kurti iki atstovavimo neegzistuojantį subjektą – vieningus žmones, pilietinę visuomenę kaip aktyvų veikėją. Pasak J. Mansbridge (2003), atstovavimas yra kuriantysis, kai įstatymų leidėjai ne tiesiog reaguoja į piliečių preferencijas, bet yra „aktyvūs [...] jų ieškodami ir kartais jas kurdami“. Atstovavimas kuria rinkėjus (angl. constituency) – rinkėjai iš anksto neegzistuoja, bet yra nuolatos kuriami ir perkuriami atstovaujamosios politikos. Panašiai teigia ir Clarissa Rile Hayward (2009): atstovavimas yra kažkas daugiau nei rinkėjų interesų įgyvendinimas. Interesai nėra iš anksto prieš politiką, jie patys kuriami per atstovaujamąją politiką ir reikalauja politinių interesų formavimo demokratijos skatinimo būdu. Tinkamas atstovavimas, pagal populistinį jo supratimą, yra nuolatinis konsultavimasis, atliepumas žmonėms ir žmonių stiprinimas. Žmonės kaip subjektas yra kuriamas nuolat. Dėl šios priežasties laikotarpis tarp rinkimų yra lygiaverčiai svarbus kaip ir patys rinkimai. Kai politinį atstovavimą suprantame ne tik per rinkimus, bet kaip institucionalizuotą visa apimančią struktūrą, tuomet politinis atstovavimas kuria bendrą pačių atstovaujamųjų bei atstovų tapatybę ir bendrus interesus.

Labai aiškiai atstovaujamųjų ir atstovų suliejimas bei žmonių subjekto kūrimas atsiskleidžia Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ diskurse. Politinė partija „Lietuvos sąrašas“ teigia patys esantys piliečiai – jie nėra valdžia, jie nėra politikai, jie yra piliečiai, kurie nori susigrąžinti valdžią. Piliečiai geriausiai žino, kokie jų interesai, ir todėl turi valdyti valstybę. Todėl ir galia turi būti suteikta ne politikams, o piliečiams – tiems, kurie žino ir kurių interesai atitinka visų. Jiems ne patiems reikia valdžios – jie yra piliečiai ir siekia valdžios piliečiams, ne politikams.

Laisvų piliečių suburtas Lietuvos Sąrašas kviečia: atgaivinkime sąžiningą politiką, demokratinę – piliečių valdomą – valstybę. Pakeiskime Lietuvos politinę darbotvarkę, kad joje vyrautų svarbiausi tautos gyvenimo ir išlikimo klausimai. Atverkime Lietuvai aiškią ateities perspektyvą. (LS programa)

Mūsų partija pirmą kartą Seimo rinkimuose iškėlė savo sąrašą ir pasiūlė piliečiams kitą – solidaresnės ir teisingesnės Lietuvos kelią. (LS, Darius Kuolys)

Pasak jo [Dariaus Kuolio], politinis judėjimas į Seimo rinkimus eina „ne imti valdžios, bet sugrąžinti valdžią žmonėms – sugrąžinti demokratijos esmę“ (Darius Kuolys, LS)

Politinės partijos „Lietuvos sąrašas“ diskursas atskleidžia visuomenės kaip politinio subjekto idėją. Visuomenė yra apibūdinama kaip reikšmingas politinio proceso dalyvis, pavyzdžiui, *Ji gali inicijuoti įstatymų pakeitimus, reikalauti Seimo narių juos priimti, ji gali pati tiesiogiai (referendumo būdu) keisti įstatymus (Kastytis Braziulis, LS)*. Kitaip sakant, visuomenė gali apeiti parlamentą ir pati save valdyti, pati priiminėti sprendimus. Visuomenė gali sukelti revoliuciją, pakeisti pagrindinį įstatymą. Visuomenė personalizuojama – ji kenčia, tyli arba ne, pasitiki valdžia arba ne. Galiausiai visuomenė suteikia galią valdžiai jai tarnauti. Dar daugiau, visuomenė kaip veikėjas gali dalyvauti politiniame procese, su juo reikia tartis ar bent jau mažų mažiausiai jį informuoti. Visuomenė nori dalyvauti sprendimų priėmimo procesuose ir dalyvauti svarstymų procese. Visuomenės įgalinimas ir jos aktyvus dalyvavimas sprendimų priėmimo procese suponuoja aktyvų visuomenės įsitraukimą, kuris neatsispindi nei elitistinėje demokratijoje pagal J. Schumpeterį (1942), kai visuomenė tik dalyvauja išrinkdama savo atstovus ir po rinkimų pasitraukia į

antrą planą, nei partinėje demokratijoje, kur visuomenė gali dalyvauti sprendimų priėmimo procese per politines partijas.

Nepaisant to, kad visuomenė yra suvokiama kaip pakankamai reikšmingas politinio proceso veikėjas, aiškesnio ir apčiuopiamo pavidalo ji neįgyja – nėra aišku, kur yra visuomenės ribos, kas šiai visuomenei priklauso, o kas jau ne. Tačiau įdomu tai, kad nuolat kalbant apie visuomenę kaip bendrąją grupę, kaip vieningą darinį, praspūsta suvokimas, kad ji sudaryta iš skirtingų grupių: *kuo plačiau įtraukti visuomenę – tėvų ir pilietines organizacijas, mokslininkus, vietos bendruomenes, verslininkus (LS programa)*. Nepaisant to, kad visuomenė suprantama kaip sudaryta iš skirtingų visuomenės grupių, bet jie savarankiškumo ir skirtingų interesų neįgyja. Skirtingos visuomenės grupės, regis, darniai susijungia į vieną solidarų junginį – visuomenę.

Į visuomenės solidarumo idėją verta atkreipti dėmesį. Visuomenė siekia išlikti solidaria, vieninga, tačiau valdžia kaip politinis veikėjas visuomenės solidarumą griauja. Politikai (ir politika) yra atsakingi už tai, kad skirtingos socialinės grupės yra supriešinamos. Skirtingų visuomenės grupių nesutarimai yra klaida, problema, kurią reikia naikinti. Nedarna visuomenėje yra tas blogis, su kuriuo reikia kovoti, o bendrystė yra tai, ko reikia siekti: *Taip, Lietuvoje seniai esama stiprios įtampos tarp viešumoje vyraujančio, politikų ir stambaus verslo remiamo, žmonių santykius stipriai veikiančio neoliberalaus, dažnai libertaristinio ekonominio, socialinio raidos modelio ir natūralių tautos, visuomenės pastangų išlikti savimi, išlikti solidaria bendruomene. Libertaristiniu galvojuimu paremtas elgesys ardo moralinį visuomenės audinį, atomizuoja visuomenę. (Darius Kuolys, LS)*.

Pagal pristatytą populistinį atstovavimo supratimą, politinės partijos yra netinkami atstovai, nes jos yra savanaudiškos, korumpuotos, uždaros, o kartu susijungusios sudaro bendrą prieš žmonių interesus veikiančią valdžios struktūrą. Politinės partijos laikomos susiliejusios su valdžia – užvaldžiusios sprendimų priėmimo erdvę. Jos ne tik turi visą politinę galią, bet, kaip ir elitas

bei verslininkai, yra suinteresuotos. Tuo tarpu atstovai turėtų būti nesuinteresuoti – jie turėtų veikti visų interesų vardan.

Dabartinė demokratinė sistema yra užimta netinkamų atstovų, todėl reikalingi rimti sisteminiai pokyčiai – valstybės valdymo sistemos pertvarka. Tokius abstrakčius pokyčius, vedančius prie visų žmonių gerovės ir interesų įgyvendinimo, įgyvendinti gali tik įgyvendinti tik tinkami atstovai. Pokyčiai nėra paaiškinami ir detalizuojami, todėl rinkėjai turi atpažinti tinkamus atstovus ir pasitikėti, kad jie iš tiesų pakeis dabartinę valdžios struktūrą. Tinkamus atstovus atpažinti leidžia tai, kad jie vadovaujasi visiems bendromis moralinėmis vertybėmis, pasižymi socialiniu statusu, darbštumu ir profesionalumu. Šie atstovų bruožai leidžia juos susieti su atstovaujamaisiais – taip kuriamas panašumo ir bendrumo įspūdis ir bendra tapatybė.

Atstovų darbštumas ir profesionalumas leidžia išvengti atsižvelgimo į skirtingas interesų grupes. Profesionalai yra nesuinteresuoti ir todėl nepolitiškai veikėjai, o tai jiems leidžia įgyvendinti visiems objektyviai tinkamus sprendimus. Atstovai turi žmonėms tarnauti, tai reiškia, įgyvendinti atstovaujamųjų valią. Tai tik dar kartą patvirtina atstovų kaip lygių su žmonėmis sampratą – aristokratinis atstovaujamojo valdymo dėmuo (Manin, 1999) yra naikinamas.

Žmonių ir atstovų bendrumą kuria tarp rinkimų vykstanti komunikacija, kai atstovai nuolat atsižvelgia į atstovaujamųjų preferencijas. Tai leidžia atstovams tapti dalimi žmonių. Komunikacija neišreiškia procedūriškai apsaugotos nuomonių įvairovės ir nesutarimo erdvės egzistavimo. Komunikacinis procesas yra dar viena priemonė kurti bendrą politiką ir atstovaujamųjų tapatybę. Todėl atstovų kontrolės, atskaitingumo ir atliepumo klausimai praranda prasmę – sprendimų priėmimo metu tarp atstovų ir atstovaujamųjų nebelieka atotrūkio, kad atstovų priežiūra būtų reikalinga.

Pagal populistinį atstovavimo supratimą, neužtenka tapatinimosi ir nuolatinės komunikacijos, bet ir pačių žmonių dalyvavimo sprendimų priėmimo procese užtikrinimo. Valdžios grąžinimą žmonėmis galima įgyvendinti per

dalyvaujamosios demokratijos instrumentus, savivaldos plėtrą ir stiprinimą, ir atstovų rinkimus vienmandatėse apygardose – tai priemonės, kurios leidžia kiek įmanoma sumažinti tarpą tarp atstovų ir atstovaujamųjų. Tinkami atstovai turėtų būti vieni iš žmonių arba labai arti žmonių, partijos kaip tarpininkai, agreguojančios ir interpretuojančios interesus, tampa nereikalingos, todėl nebeaišku, kam tuomet atstovavimas yra reikalingas apskritai.

Sėkmingam valdymui žmonės turi būti paskatinami dalyvauti sprendimų priėmimo procese ir ugdyti, kad galėtų suteikta galia kompetentingai naudotis. Analizuojant populistinių partijų diskursą nėra aišku, kada atstovai siekia užsiimti švietimu, o kada manipuliavimu savo tikslų siekimui. To padaryti praktiškai neįmanoma, kai atstovaujamieji patys neapibrėžia ir neartikuliuoja savo interesų. Tokiame atstovavimo procese apskritai nebelieka aišku, koks yra atstovaujamųjų vaidmuo ir kiek jie turi erdvės savarankiškam ir nuo atstovų nepriklausomam savo interesų artikuliuojimui.

Galiausiai teisingas valdymas ir atstovavimas yra įmanomas tuomet, kai žmonės yra suvienyti bendram tikslui – visų gerovės siekimui ir teisingam valdymui. Tai reiškia, žmonių susiskirstymą į skirtingus interesus turinčias grupes reikia spręsti – žmones reikia telkti ir vienyti. Suvienyti žmonės taip pat turi būti suvienyti su atstovais – taip įgyvendinamas tikrasis žmonių ir valdžios ryšys bei išvengiama politikos. Kaip teigia N. Urbinati (2014, p. 130), populistinės partijos pasitelkia sprendimų priėmimo erdvę tam, kad galima būtų konsoliduoti visuomenės daugumą. Kai vieningi žmonės tampa valdžia, tarpininkai nebėra reikalingi. Žmonių kaip vieningo kūno valdžia savyje turi pliuralizmo atsisakymo ir nesuskaldytos visuomenės galimybės prielaidą (Arditi, 2003, p. 28).

IŠVADOS

Šiuolaikinei atstovaujamajai demokratijai susiduriant su krize, stiprėja populistinės politinės partijos, tačiau iki šiol neaišku, kaip populizmo kaip vieningo žmonių junginio ir elito priešišumą pabrėžiančio idėjų rinkinio principai dera su atstovaujama demokratija. Populizmą teoriškai konceptualizuojantys mokslininkai populizmo ir atstovaujamosios demokratijos santykio atžvilgiu yra pasidalinę į dvi stovyklas. Po detalesnės jų argumentų analizės teorinėje disertacijos dalyje galima daryti išvadą, kad mokslininkų diskusijos pagrindą sudaro atstovaujamosios demokratijos apibrėžimas. N. Urbinati ir G. Pasquino kaip demokratijos esmę iškelia procedūrų ir taisyklių rinkinį. Tuo tarpu P. Taggartas, B. Arditis, M. Canovan labai svarbia demokratijos dalimi laiko žmonių valios polių, be kurio institucinė demokratijos pusė neveiktų. Todėl jų koncepcijoje populizmas sukuria žmonių įtraukimo į sprendimų priėmimo procesą galimybę ir taip leidžia atsinaujinti pragmatinei demokratijos pusei.

Kadangi šiuolaikinė atstovaujamoji demokratija yra partinė demokratija, šioje akademinėje diskusijoje dalyvaujama analizuojant populizmo santykį su konkrečiai partine demokratija per atstovavimo sampratos tyrimą. Suprasti, kokią atstovavimo modelį siūlo populistai ir kaip jis dera su partine demokratija, buvo atliekamas empirinis Lietuvos populistinių partijų tyrimas.

Pirmoje disertacijos tyrimo dalyje pagal iš populizmą konceptualizuojančios literatūros išskirtus populizmo elementus (žmonių kaip homogeniškos grupės, pasižyminčios teigiamomis savybėmis, suvokimas; elito kaip homogeniškos grupės, pasižyminčios neigiamomis savybėmis, suvokimas) buvo analizuotos 2016 m. Seimo rinkimuose dalyvavusių politinių partijų programos. Kiekybinė turinio analizė leidžia teigti, kad Lietuvoje populistinėmis galime laikyti S. Buškevičiaus ir Tautininkų koaliciją, Politinę partiją „Lietuvos sąrašas“, Antikorupcinę N. Puteikio ir K. Krivicko koaliciją, Lietuvos lenkų rinkimų

akciją-Krikščioniškų šeimų sąjungą, „Drąsos kelio“ politinę partiją ir Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungą.

Antroji disertacijos tyrimo dalis buvo skirta Lietuvos populistinių partijų politinio atstovavimo sampratos analizei. Atlikta turinio analizė leidžia daryti kelias išvadas apie analizuotų populistinių partijų diskursą. Pirma, partijų diskursas pasižymi ne dešiniojo (kas dažnai pasitaiko Vakarų Europoje), bet kairiojo populizmo bruožais. Tai atskleidžia dažniausiai nurodomos bendrosios (žmonės, visuomenė, pilietinė visuomenė) ir specifinės (šeima, dirbantieji, socialiai pažeidžiamos grupės ir vaikai) atstovaujamųjų kategorijos. Kairiajam populizmui būdinga kategorija „liaudis“ Lietuvos populistinių partijų nėra vartojama. Kalbant apie atstovaujamųjų interesus, populistinėms partijoms būdingos nuorodos į materialinės gerovės ir pragyvenimo užtikrinimą, gynimą, saugojimą ir rūpinimąsi atstovaujamaisiais. Pagal partijų diskursą atstovaujamieji yra suprantami kaip silpni ir nuskriausti, todėl atstovai turi juos ginti, saugoti ir jais rūpintis. Tokį partijų diskursą papildė nuorodos į didesnių galimybių atstovaujamiesiems dalyvauti sprendimų priėmimo procese.

Antra, nors analizuotos politinės partijos, kalbėdamos apie atstovaujamuosius ir jų interesus, dažniau nurodo į visą visuomenę apimančias kategorijas, specifinės atstovaujamųjų kategorijos taip pat nurodomos dažnai. Regis, populistinės partijos derina referavimą į bendrąją žmonių valią bei konkrečius interesus turinčių grupių atstovavimą – žmonių ir darbuotojų interesus, žmonių ir šeimos interesus, vaikų ir žmonių interesus atstovavimą. Kadangi atlikus statistinę analizę paaiškėjo, kad bendrųjų ir specifinių atstovaujamųjų kategorijų interesai skiriasi, lieka neaišku, kaip suderinamas bendrųjų ir specifinių bei skirtingų specifinių atstovaujamųjų grupių atstovavimas. Toks suderinimas įmanomas, tik kai specifinė atstovaujamųjų grupė, pavyzdžiui, šeima, laikoma dalimi viso bendro žmonių junginio. Skirtingus interesus turinčios specifinės atstovaujamųjų grupės pasižymi ne besikertančiais, bet tokiais pačiais interesais – pajamų ir paramos poreikiu. Bendri interesai leidžia skirtingas atstovaujamųjų grupes apjungti – jos tampa sudedamosiomis visuomenės kaip vieningo junginio dalimis. Nors

specifinius interesus turinčių grupių identifikavimas turėtų reikšti derėjimą su partinio atstovavimo prielaidomis, tačiau iš tiesų skirtingos visuomenės grupės savo skirtingumą praranda ir jos yra suvienijamos interesų bendrumo. Tuomet, kai populistinės partijos atsisako visuomenės grupių skirtingumo ir skirtingas grupes sujungia ir suvienija, partijos kartu atsisako ne tik partiškumo, bet ir politiškumo apskritai.

Trečia, pagal populistinį atstovavimo supratimą, atstovai turėtų veikti visų interesų vardan ir tokiu būdu būti nesuinteresuoti politiniai veikėjai, priešingai nei sprendimų priėmimo erdvę užėmusios suinteresuotos ir prieš žmonių interesus veikiančios politinės partijos. Tinkami atstovai apibrėžiami kaip pasižymintys visiems bendromis moralinėmis vertybėmis, darbštumu, profesionalumu, tarnaujantys žmonėms ir įgyvendinantys pokyčius. Šios savybės leidžia kurti tapatybinį atstovų ir atstovaujamųjų bendrumą ir jų bendrus interesus. Politikai turi būti profesionalai, nes tai leidžia jiems būti nesuinteresuotais – todėl ir nepolitiškais – politiniais atstovais, galinčiais įgyvendinti visiems objektyviai tinkamus sprendimus. Atstovai taip pat turi nuolat bendrauti ir būti su žmonėmis. Taip jie tampa lygūs žmonėms ir dalimi žmonių. Komunikacinis procesas ne užtikrina erdvę išreikšti skirtingus požiūrius ir nuomonę, bet yra dar viena priemonė kurti atstovų ir atstovaujamųjų bendrumą.

Ketvirta, iš analizuoto politinių partijų diskurso matyti, kad be glaudaus atstovų ir atstovaujamųjų ryšių taip pat siekiama užtikrinti galimybę žmonėms tiesiogiai dalyvauti sprendimų priėmimo procese per dalyvaujamosios demokratijos instrumentus, savivaldos plėtrą ir stiprinimą bei atstovų rinkimus vienmandatėse apygardose. Kadangi atstovai turi būti iš žmonių, ne tik partijos kaip žmonių interesus interpretuojantys veikėjai, bet apskritai atstovavimas tampa nereikalingu. Tiesa, prieš tiesioginio žmonių valdymo įvedimą žmonėms dar turi būti ugdomi ir skatinami dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Vis dėlto, kai atstovaujamieji patys neartikuliuoja savų interesų, tampa nebeaišku, ar žmonių įgalinimas yra pačių žmonių, ar atstovų interesas.

Penkta, pagal tai, kaip suprantamas politinis atstovavimas, tinkamas sprendimų priėmimas įmanomas tik tada, kai žmonės yra suvienyti bendram tikslui o jų skirtumai „išspręsti“ atstovavimo kaip telkimo ir vienijimo būdu. Žmonių suvienijimas ir tuomet atstovų ir atstovaujamųjų suliejimas leidžia atsisakyti ne tik atstovavimo, bet ir politiškumo apskritai.

Pristačius Lietuvos populistinių partijų diskurse užfiksuotus atstovavimo sampratos bruožus, reikia grįžti prie to, kaip toks politinio atstovavimo supratimas dera su šiuolaikinei atstovaujamajai demokratijai būdingu partinio atstovavimo modeliu. Kaip pristatyta teorinėje disertacijos dalyje, partinio atstovavimo pamatinė prielaida yra visuomenės pliuralizmas – tai, kad visuomenė yra sudaryta iš skirtingus interesus turinčių grupių. Empirinė populizmo atstovavimo sampratos analizė rodo, kad visuomenės grupių ir nuomonių skirtingumas yra laikomas kliūtimi sėkmingai atstovauti. Tinkamas atstovavimas turi ne atsižvelgti į visuomenės grupių skirtingumą, bet jas telkti ir vienyti bendram tikslui – žmonių gerovei ir gero valdymo įgyvendinimui.

Partinėje demokratijoje atstovaujamieji turi suvokti savo politines preferencijas ir pagal jas pasirinkti iš skirtingų politinių partijų programų tinkamus atstovus. Iš to, kaip populistinės partijos apibrėžia atstovaujamuosius matyti, kad, nors ir atstovaujamieji gali turėti specifinius interesus, bet jie suprantami tik kaip vieno tikrojo atstovavimo subjekto (visuomenės ar žmonių) dalimi. Atstovavimas yra reikalingas skirtingas visuomenės grupes susieti tarpusavyje ir sukurti jų bendrumą su atstovais. Tai reiškia, ne tik atstovaujamųjų, bet ir atstovų skirtumai nėra reikalingi, todėl skirtingumo ir pasirinkimo galimybė eliminuojama. Rinkimai suvedami į tinkamų, vietoje netinkamų, atstovų pasirinkimą. Kadangi populistinės partijos ne tik dalyvauja kuriant atstovaujamųjų interesus, bet taip pat siekia ugdyti ir skatinti žmones dalyvauti sprendimų priėmimo procese, tampa nebeaišku, kiek tokia atstovavime lieka ne pačių atstovų, bet atstovaujamųjų interesų.

Partinio atstovavimo pagrindiniai veikėjai yra politinės partijos, artikuluojančios ir agreguojančios atstovaujamųjų interesus. Populistinėje atstovavimo koncepcijoje vadovavimasis savo, o ne bendrais interesais yra vertinamas neigiamai. Per komunikaciją kuriamas atstovaujamųjų ir atstovų bendrumas leidžia atsisakyti ne tik partijų kaip tarpininko, bet ir paties atstovavimo ir galiausiai politikos apskritai. Tai reiškia, atstovų atskaitingumo ir atliepumo klausimas tampa nereikšmingu – tarp atstovų ir atstovaujamųjų neturi būti atotrūkio viso politinio sprendimų priėmimo proceso metu.

Populistinis atstovavimo supratimas neatitinka partinės demokratijos principų. Panašu, kad populistinės partijos partinį elementą – skirtingus interesus turinčių grupių atpažinimą – išlaiko tik paviršiuje. Žmonių ir atstovų bendrumo paieškos yra skirtos kiek įmanoma sumažinti jų atstumą. Tuomet nebėra svarbu, ar atstovai yra partijos, visuomeniniai rinkimų komitetai ar judėjimai, – jų tikslas yra žmonių įgalinimas ir žmonių valdžios įtvirtinimas. Siūlomas institucijų keitimas ir instituciniai pokyčiai, nepriklausomai nuo konkrečių politikų intencijų, yra paremti visuomenės vieningumo idėja. Visuomenės vieningumo siūlymas tampa tiek patraukliu rinkėjams pasiūlymu, tiek politine programa užėmus sprendimų priėmimo vietą.

PRIEDAI

1 lentelė. Kodavimo patikimumo vertinimas – Koheno kapos (Cohen's kappa) mato skaičiavimai

ANTI KORUPCINĖ N. PUTEIKIO IR K. KRIVICKO KOALICIJA							
		Antrasis kodavimas					
	Kodavimo reikšmės (0/1)	0	1	Suma	Dalis		
Pirmasis kodavimas	0	4	2	6	75% ²⁵	Pr(a) ²⁶	0,7500
	1	0	2	2	25%	Pr(e) ²⁷	0,5000
	Suma	4	4	8		k ²⁸	0,5000
	Dalis	50%	50%				
„DRAŠOS KELIO“ POLITINĖ PARTIJA							
		Antrasis kodavimas					
	Kodavimo reikšmės (0/1)	0	1	Suma	Dalis		
Pirmasis kodavimas	0	78	6	84	69%	Pr(a)	0,9180
	1	4	34	38	31%	Pr(e)	0,5649
	Suma	82	40	122		k	0,8116
	Dalis	67%	33%				
LIETUVOS LENKŲ RINKIMŲ AKCIJA – KRIKŠČIONIŠKŲ ŠEIMŲ SĄJUNGA							
		Antrasis kodavimas					
	Kodavimo reikšmės (0/1)	0	1	Suma	Dalis		
Pirmasis kodavimas	0	54	7	61	69%	Pr(a)	0,8977
	1	2	25	27	31%	Pr(e)	0,5527
	Suma	56	32	88		k	0,7714
	Dalis	64%	36%				
LIETUVOS VALSTIEČIŲ IR ŽALIŲJŲ SĄJUNGA							
		Antrasis kodavimas					
	Kodavimo reikšmės (0/1)	0	1	Suma	Dalis		
	0	629	53	682	76%	Pr(a)	0,9280

²⁵ Šiuo konkrečiu atveju 75%=6/8, 25%=2/8, 50%=4/8

²⁶ Pr(a) žymi skirtingų kodavimų sutapimo tikimybę (angl. probability based on observed agreement). Pr(a) - pirmo ir antro kodavimo metu taip pat sukoduočių pastraipų (taip pat sukoduočių pastraipos turinčios požymių ir taip pat neturinčios) suma padalinta iš bendro pastraipų skaičiaus. Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos atveju, $Pr(a) = (4+2)/8 = 0,75$.

²⁷ Pr(e) žymi atsitiktinio reikšmių sutapimo tikimybę (angl. probability based on chance). Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos atveju, $Pr(e) = (50\% * 75\%) + (50\% * 25\%) = 0,5$. „Drašos kelio“ politinės partijos atveju $Pr(e) = (67\% * 69\%) + (33\% * 31\%) = 0,8116$

²⁸ Cohen's kappa (k) apskaičiuojamas pagal formulę $(Pr(a) - Pr(e)) / (1 - Pr(e))$. Antikorupcinės N. Puteikio ir K. Krivicko koalicijos atveju $k = (0,75 - 0,5) / (1 - 0,5) = 0,5$

Pirmasis kodavimas	1	12	209	221	24%	Pr(e)	0,6071
	Suma	641	262	903		k	0,8168
	Dalis	71%	29%				
POLITINĖ PARTIJA „LIETUVOS SĄRAŠAS“							
		Antrasis kodavimas					
	<i>Kodavimo reikšmės (0/1)</i>	0	1	Suma	Dalis		
Pirmasis kodavimas	0	39	2	41	54%	Pr(a)	0,8816
	1	7	28	35	46%	Pr(e)	0,5083
	Suma	46	30	76		k	0,7592
	Dalis	61%	39%				
S. BUŠKEVIČIAUS IR TAUTININKŲ KOALICIJA							
		Antrasis kodavimas					
	<i>Kodavimo reikšmės (0/1)</i>	0	1	Suma	Dalis		
Pirmasis kodavimas	0	3	0	3	43%	Pr(a)	1,0000
	1	0	4	4	57%	Pr(e)	0,5102
	Suma	3	4	7		k	1,0000
	Dalis	43%	57%				

2 lentelė. Lietuvos populistinių partijų identifikuotos atstovaujamųjų grupės. Koduotų pastraipų pavyzdžiai

Kodas	Pastraipos pavyzdys
Bedarbiai	<i>Suteikti dirbantiems žmonėms patikimas socialinio saugumo garantijas. Užtikrinti didesnes, lengviau prieinamas ir ilgiau mokamas nedarbo draudimo išmokas. Padėti laikinai darbo netekusiems žmonėms dengti jų būsto paskolas ar jų palūkanas. (LS)</i>
Bendruomenė	<i>Kitas pasiūlymas, kurio įgyvendinimas padėtų labiau sutelkti išeiviją - įkurti ES lietuvių bendruomenę, parengti ES lietuvių bendruomenių valdymo modelį, įstatų pagrindus, numatyti jų pastovų struktūrinį finansavimą. (DK)</i>
Bendruomenės	<i>Džiaugiuosi šeimomis, gražiai ir dorai auklėjančiomis vaikus ir skleidžiančiomis šeimas, kaip vertybės, svarbą. Dalyvaudama renginiuose matau, kokią didelę reikšmę turi kultūra ir kaip svarbu, kad ji, kaip mūsų tautos išlikimo garantas, taptų prioritetu, kad kūrėjai, kultūrą puoselėjantys žmonės būtų gerbiami, vertinami ir valstybės, ir savivaldybių lygmeniu, kad gražios iniciatyvos taptų sektiniais pavyzdžiais. Štai Lietuvos kultūros mecenato Ramūno Karbauskio iniciatyva užgimęs Mažųjų Lietuvos kultūros sostinių judėjimas jau įgijo pripažinimą, paskatino kaimo bendruomenes ir Lietuvos žmones būti aktyviais savo krašto tradicijų ir papročių, gėrio, grožio, kultūros ir taikos – plačiąja šių žodžių prasme, puoselėtojais. Dar daug sumanymų laukia įgyvendinimo, Lietuvoje daug spręstinių problemų, tad su viltimi ir tikėjimu, drąsiai ir ryžtingai kartu kurkime gražesnę, saugesnę ir laimingesnę Lietuvą. (LVŽS)</i>
Biudžetininkai	<i>Iki šiol biudžetinių algų lemiantis bazinis algos dydis nebuvo keičiamas aštuonerius metus. Nevyko jokių derybų, buvo tik imituojamas kalbėjimas apie socialinį dialogą, Skandinavijos patirtį ir pan. Tomo Tomilino nuomone, pagaliau tokia praktika baigsis – atlyginimai augs kasmet, jei tik bus finansinės galimybės. Iki šiol Lietuvoje pokyčiai vykdavo, krizės kildavo ir baigdavosi, biudžeto pajamos augo, o biudžetinių algos ilgą laiką buvo užšaldytos. (LVŽS)</i>
Dėstytojai	<i>Pripažįstame ir gerbiame švietimo, mokslo, kultūros kūrėjus – mokytojus, dėstytojus, mokslininkus, menininkus, nuo kurių priklauso Lietuvos žmonių išsilavinimas. Užtikrinsime visavertę jų darbo sąlygas ir kvalifikaciją atitinkantį atlyginimą. (LVŽS)</i>
Dirbantieji	<i>Pasisakome už įstatymais ribojamą darbdavių savivalę, didesnes dirbančių žmonių saugumo garantijas, būsto prieinamumą jaunimui. (LS)</i>
Emigrantai	<i>Palaikant glaudžius ryšius su emigrantais, atskirų sričių specialistais, galima ir reikia kaupti ir pritaikyti Lietuvoje pažangią užsienio patirtį visose gyvenimo srityse, rengti projektus ES paramai gauti, tobulinti politinius, ekonominius, socialinius, technologinius procesus. Bendradarbiavimą galime plėsti per tokias organizacijas, kaip Pasaulio lietuvių bendruomenė, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungą, Pasaulio lietuvių specialistų forumai ir kitos nevyriausybinės organizacijos. Tarptautinėse įmonėse dirbančių ir savo verslą</i>

	<i>užsienyje sukūrusių tautiečių pagalba galime ieškoti tarptautinių stažuotčių vietų studentams ir specialistams. (DK)</i>
Gydytojai	<i>Profesorius pasisako už mokslu pagrįstas alkoholio, tabako ir narkotinių medžiagų vartojimo prevencijos priemones. Anot jo, didelis dėmesys turi būti skiriamas sveikatos priežiūros sistemos skaidrinimui ir efektyviam valdymui. Nedovanotina, kad jau išleidusi milijonus eurų elektroninės sveikatos sistemos diegimui, Lietuva iki šiol jos neturi ir apkrauna gydytojus bereikalingu popieriniu darbu, kurį dirbdami medikai negali skirti laiko pacientams. (LVŽS)</i>
Gyventojai	<i>Lietuvos lenkų rinkimų akcijos-krikščioniškų šeimų sąjungos pirmininkas, Europos Parlamento narys Valdemar Tomaševski frakcijos seniūnės pristatytus pasiūlymus įvertino kaip labai aktualius ir reikalingus mūsų gyventojams. (LLRA-KŠS)</i>
Imigrantai	<i>Šiuo metu Europa kovoja su didžiule problema – nelegalių imigrantų antplūdžiu. Negalima užsimerkti ar likti nuošalyje, kai į senąjį kontinentą plūsta pabėgėlių bangos, nes Lietuva yra ne tik ES narė, bet krikščioniška šalis. Turime solidarizuotis, ištieti pagalbos ranką ir prisidėti teikdami pagalbą nuo karo nukentėjusiems žmonėms. (LLRA-KŠS)</i>
Jaunimas	<i>R. Tamašunienė pabrėžė, kad ypatinga globa turėtų būti apsupti jaunimas ir jaunos šeimos, kurios turi gauti nuolaidas pirmajam butui pirkti. „Dabar tai neįmanoma, nes bankai reikalauja labai didelės pradinės įmokos“, – apgailestavo politikė. Kita reformų sritis, jos nuomone, yra sveikatos priežiūros sistema ir vaistų kainos, kurios Lietuvoje yra didžiausios regione: „Mes esame sala, kur viskas yra brangiausia. Tai yra sistemos pasekmė ir tai turėtų būti pakeista, įskaitant poliklinikų finansavimo iš ligonių kasų tvarką.“ (LLRA-KŠS)</i>
Kaimo gyventojai	<i>Ypatingai skaudūs šios sistemos padariniai Lietuvos kaimui, paliktam be teisės spręsti savo išgyvenimo klausimus. Be vietos savivaldos kaime nebuvo kuriamos darbo vietos, nesivystė kooperacija, padedanti išgyventi smulkiems ūkiams ir žemės neturintiems kaimiečiams, nes partinėms grupuotėms, užėmusioms valdžią rajonuose, tai nebuvo ir nėra aktualu. Todėl dauguma kaimo jaunimo buvo priversti emigruoti, o kiti – degraduoti. Panaši padėtis ir miestuose: valdžia, atitrūkusi nuo eilinių piliečių, nei gali, nei nori, nei sugeba rūpintis darbo vietomis, būstais ir kitais gyventojų poreikiais. Jau atsitiko taip, kad, keičiantis valdžios grupuotėms, ir biudžetinių įstaigų darbuotojai jaučia įtampą ir baimę, nes naujosios valdžios atstovai stengiasi visur įdarbinti savo žmones, – lojaliaus, ištikimus ir artimus valdantiejiems. Visi žinome, kaip vykdomi įvairūs projektai, konkursai, valstybiniai užsakymai, pirkimai, žinome apie „atkatus“ ir kita. (LS)</i>
Kaimo žmonės	<i>Atsižvelgiant į tai, kad ES žemės ūkio politika nuolat keičiasi, privalome koreguoti mūsų kaimo plėtros prioritetus. Tai reiškia, kad turime akcentuoti ne tiek žemės ūkio produkcijos didinimo, kiek maisto produktų kokybės gerinimo, ekologinės žemdirbystės, vietinės rinkos, aplinkosaugos klausimus. Kaimas turi atsigausti plėsdamas amatų, verslų ir užsiėmimų įvairovę pagal vietos sąlygas, ypatybes, tradicijas. (DK)</i>

Kauniečiai	<i>Esame demokratinė šalis ir Kauno gyventojai turi gauti aiškius atsakymus. Žmonių nuomonę bet kurios šalies valdymo grandies vadovai privalo girdėti, nes visi esame išrinkti žmonių valia. Mūsų pareiga jiems padėti spręsti problemas, o ne sukurti naujas. Nesustosiu tol, kol bus apgintas miestiečių interesas ir mums bus pateikti dokumentai, kokių pagrindu naikinami ilgamečiai žaliuojantys medžiai su didžiuliais lapų vainikais. (LVŽS)</i>
Kėdainiečiai	<i>Apskritai, vienas svarbiausių pokyčių rajone, kuris atsirado su naujos valdžios atėjimu – tai išaugęs laisvės, pilietiškumo jausmas. Vis labiau aktyvėja patys kėdainiečiai, suvokdami, kad jie ir yra tikrieji rajono šeimininkai. (LVŽS)</i>
Klaipėdiečiai	<i>Seimo interneto svetainėje prie informacijos apie Naglį Puteikį paskelbta ir jo ataskaita rinkėjams – kad būtų galima tai padaryti, reikėjo sukurti naują rubriką, nes Seimo narių ataskaitų viešinimas šioje svetainėje nėra numatytas ir tai daryti nėra įprasta (ataskaitą rasite dešinėje po „Pranešimai žiniasklaidai“). Anksčiau šią ataskaitą N. Puteikis jau pristatė klaipėdiečiams, skelbiamas atnaujintas jos variantas. Jį rasite ir čia. (APKK)</i>
Kultūros darbuotojai	<i>Šis bandymas parodė, kad ne visada viską lemia dideli pinigai. Visuomenė, pradedantys politikai kartais galvoja, jog kiekvienai partijai reikia savo milijonieriaus, gelbėtojo. Mes sakome, kad, siūlant naują politinę valstybės darbotvarkę, reikia grumtis savo idėjomis ir neprisirišti prie didelio (ypač vieno žmogaus) kapitalo. Šiandien politikoje matome depresyvią situaciją – daug naujų veidų, bet ne naujų idėjų. „Lietuvos sąrašas“, bendraudamas su visuomene, mokslo, kultūros žmonėmis, siekia tokias idėjas kurti. (LS)</i>
Liaudis	<i>Valdomoji liaudis arba paprasti piliečiai, kartas nuo karto tampantys rinkėjais, savo požiūriu į valstybę vieningo darinio nesudaro. Vis dar nemažai tokių, kurie nenustoja laukti malonių iš valdžių ir galių turinčiųjų ir tebetiki, kad vieną kartą pavyks išsirinkti sąžiningus ir protingus politikus, kurie galų gale išspręs visas jų, o sykiu ir Lietuvos problemas.(LS)</i>
Lietuviai	<i>Sutrikę prekybininkai į kovą su protestais pasitelkė daugiau reklamos ir nuolaidų akcijas. Na, o politikai suskubo kaltinti...ne,ne, šįkart ne vieni kitus, o nepasitenkinimą reiškiančius lietuvius. Kai kas iš aukštų valstybės vadovų net drįso suabejoti akcijos dalyvių prichine sveikata.(BTK)</i>
Menininkai	<i>e) Šalinsime administracinės kliūtis Lietuvos kultūros ir meno sektoriaus atstovams dalyvauti tarptautinėse paramos ir bendradarbiavimo programose. Siekdami šio tikslo pirmiausia suderinsime paramos kultūrai ir buhalterinės apskaitos sistemą su europietiška, kad tai netaptų kliūtimi įgyvendinant įvairius tarptautinius projektus. (LVŽS)</i>
Miestelių gyventojai	<i>g) Stiprinsime antrinio ir tretinio gydymo įstaigų pasiekiamumą, remdami vietos savivaldos pastangas užtikrinti atitinkamas pavėžėjimo paslaugas rajonų, miestelių ir kaimų gyventojams, kuriems sudėtinga pasiekti šias įstaigas; (LVŽS)</i>
Miestiečiai	<i>UAB „Vilniaus vandenys“, o iš dalies ir UAB „Vilniaus viešasis transportas“, sostinėje valdo monopolinius ūkius, kurie turi garantuotus pinigų srautus. Už jų paslaugas moka gyventojai ir įmonės, o papildomų garantijų</i>

	<i>ar dotacijų suteikia savivaldybė. Tačiau juk tikrieji šių įmonių savininkai yra vilniečiai, o savivaldybė tik juos atstovauja. Deja, į savivaldos ūkį atėję verslininkai ribas tarp viešojo ir asmeninio intereso supranta kitaip. Tokias jų ydingas nuostatas kartais gali pakeisti tik demokratinis termošokas – griežtas vilniečių protestas prieš savivalę. (LS)</i>
Miško savininkai	<i>b) Tobulinsime ir racionalizuosime valstybinių ir privačių miškų valdymo modelį, sudarysime sąlygas privatiems miškams konsoliduoti, valdytojams kooperuotis bendroms veikloms ir bendriems vienetams kurti. Sukursime vieningą miškų ir žemės kadastro sistemą, skatinsime privačių miško savininkų kooperaciją ir asocijavimąsi, švietimą ir konsultavimą, privačių girininkijų (pvz., >500 ha) tinklo kūrimąsi miškų priežiūrai ir tvarkymui; (LVŽS)</i>
Mokesčių mokėtojai	<i>Dabar D. Nedzinskas savo milijonus, kuriuos, inteligentiškai tariant, NUGVELBĖ iš nekaltų mokesčių mokėtojų per LEO LT schemą ir panašias (prisidengimas neįgalųjų įmonėmis pavagiant dešimtis milijonų litų PVM-o, turto perkainavimas išsimokant milžiniškus dividendus elektros įmonėse, plius kompensacija už LEO LT numarinimą), nori investuoti užstodamas Trakų paveldą. (APKK)</i>
Mokiniai	<i>Pasisakome už tai, kad vykdant švietimo reformas visų pirma būtų vadovaujamas mokinių, jaunimo gerove, įsiklausoma į jų poreikius ir lūkesčius. Pasisakome už kaimo mokyklų išsaugojimą, nenutolinant jų nuo vaikų gyvenamosios vietos, užtikrinant kokybiškas švietimo paslaugas saugioje šiuolaikinius reikalavimus atitinkančioje aplinkoje. (LLRA-KŠS)</i>
Mokytojai	<i>Sutvarkykime pagaliau mokytojų rengimo, kvalifikacijos kėlimo, jų darbo užmokesčio problemas. Ir šis profesija taps konkurencinga, o mokytojų darbas duos taip reikalingų rezultatų. (LS)</i>
Mokslininkai	<i>– kuo greičiau išvaduoti iš skurdo zonos mokytojus ir mokslininkus, nes švietimas ir mokslas – ateities Lietuvos pagrindas, taip pat šeimas, auginančias vaikus, ir senjorus. (LS)</i>
Moterys	<i>Esminė nuostata – kalbėti turime ne tiek apie partijų ar politinių judėjimų moterims teikiamas galimybes dalyvauti artėjančiuose Seimo rinkimuose, kiek apie bet kurio žmogaus dalyvavimo politikoje paskirtį ir vaidmenį. (LS)</i>
Naudingųjų išteklių gavybos apylinkėse gyvenantys žmonės	<i>c) Sieksime, kad naudingųjų išteklių gamyba nekenktų vertingiems kraštovaizdžiams bei jų gavybos apylinkėse gyvenantiems žmonėms; (LVŽS)</i>
Negimų vaikai	<i>V. Tomaševski pranešė, kad LLRA-KŠS frakcija taip pat užregistravo negimusios gyvybės apsaugos įstatymo projektą. Šis įstatymas, kaip nurodė LLRA-KŠS pirmininkas, sėkmingai veikia kitose valstybėse, o Lietuvoje vis dar leidžiama žudyti negimusius vaikus. „Tai yra ir mūsų šalies demografijos, ir moralės klausimas“, – komentavo politikas. „Negimusių vaikų apsaugos įstatymą turime priimti kuo greičiau“, – apeliavo V. Tomaševski. (LLRA-KŠS)</i>

Neįgalieji	<i>Neįgalūs žmonės negali įgyvendinti savo teisės balsuoti arba ši teisė suvaržoma dėl jiems nepritaikytos aplinkos. (LS)</i>
Neįgaliųjų asmenų šeimos	<i>Neišvengiamai reikia teikti visą būtiną pagalbą šeimoms, kuriose yra asmenų su negalia. (LS)</i>
Nepilnamečiai	<i>Todėl prašau Jūsų pagal kompetenciją imtis būtinų veiksmų ir rasti būdą užtikrinti esminį, gyvybiškai svarbų X. Y. ir jos nepilnametės dukters interesą turėti gyvenamąjį būstą. Apie priimtus sprendimus prašyčiau informuoti ir mane. (APKK)</i>
Nepriklausomybės gynėjai	<i>2016 metų duomenimis pripažintų nukentėjusiųjų nepriklausomybės gynėjų Lietuvoje yra apie 1 tūkstantį, o gaunančiųjų nukentėjusiųjų nuo sausio 13-osios agresijos pensiją – 311. Įstatymo projektu siūloma kompensacija būtų skiriama iš savivaldybių biudžetų fondų. Bendrame kompensacijų gavėjų sąraše nepriklausomybės gynėjai sudaro santykinai mažą dalį, todėl papildomų lėšų poreikis nebus ženklus. (LVŽS)</i>
Nerūkantis asmenys	<i>e) Skatinsime pasyvaus rūkymo prevenciją ir nerūkymo zonų plėtrą. Taikysime ženklus nuobaudas už rūkymą balkonuose, lauko kavinėse, kitose bendro naudojimo patalpose ar viešose erdvėse. Teisiškai įtvirtinsime principą, ginantį nerūkančių žmonių teisę į aplinką be pasyvaus rūkymo grėsmės. (LVŽS)</i>
Nevyriausybės organizacijos	<i>Nevyriausybiniis sektorius, dirbantis su šeimomis/tėvais ir/ar juos atstovaujantis, turi gauti projektinį finansavimą. (LS)</i>
Pacientai	<i>Kita remtina gyventojų grupė, anot politikės, – ligoniai. Ji išreiškė įsitikinimą, kad sveikatos apsaugos sistemai reikalingi dideli pokyčiai – kvotų sistemos atsisakymas Ligoninių kasose, dėl kurios daugiausia kenčia rajonų poliklinikos. „Vaistai mūsų šalyje yra brangiausi visame regione – net Latvijoje jie pigesni“, – pabrėžė R. Tamašunienė. Politikė net papasakojo kuriozinius atvejus, kai Lietuvos Seimo nariai prašo jos, kad vykdoma į Lenkiją nupirktų jiems pigesnių vaistų. Jei to prašo parlamentarai, tai kaip su tuo gali susitvarkyti eiliniai piliečiai?“, – retoriškai klausė. (LLRA-KŠS)</i>
Pavojingų atliekų turėtojai	<i>b) Pavojingų atliekų tvarkymas turi būti peržiūrėtas iš esmės, siekiant, kad jis būtų patogus ir finansiškai patrauklus juo naudotis atliekų turėtojams, ypač individualiems. Pirmiausia būtina mažinant valstybinės įmonės „Toksika“ veiklos sąnaudas, atlikti valdymo, įrenginių ir infrastruktūros auditą, atsisakyti perteklinių pajėgumų, siekti, kad specifinės, labai mažais kiekiais susidariusios pavojingos atliekos būtų perdirbamos kitose ES šalyse; (LVŽS)</i>
Pažįstami žmonės	<i>Iki rinkimų sekmadienio – spalio 9-osios – liko vos kelios dienos ir labai reikėtų dar vienos Jūsų talkos: pakvieskime kiekvienas savo draugus, kaimynus, pažįstamus dalyvauti Seimo rinkimuose ir, jeigu nuostatos sutampa, balsuoti už Lietuvos Sąrašą ir jo iškeltus kandidatus vienmandatėse apygardose. (LS)</i>
Pensininkai	<i>„I mane kaip Seimo narį nuolat kreipiasi žmonės, iš kurių senatvės ar neįgalumo pensijų vykdant išieškojimą pragyvenimui paliekamos nykstamai mažos sumos, kartais nesiekiančios nė 100 Eur. Dažniausiai tokie žmonės</i>

	<i>dėl objektyvių priežasčių – amžiaus ar ligos – nėra pajėgūs susirasti kito pajamų šaltinio, todėl gyvena pusbadžiu, negalėdami tinkamai apšildyti būsto, nusipirkti būtinų vaistų, nuvykti pas gydytoją, jau nekalbant apie kultūrinių poreikių patenkinimą. “, – rašoma N. Puteikio įregistruotame pasiūlyme. (APKK)</i>
Piliečiai	<i>Partijos lyderis pareiškė negalvojantis apie bendradarbiavimo formas su parlamentinėmis partijomis. Nurodė, kad tai yra antraeilis klausimas, nes svarbiausia dabar – sutelkti pastangas siekiant pagerinti piliečių gyvenimo sąlygas. (LLRA-KŠS)</i>
Pilietinė visuomenė	<i>Jei sutinkate, kad mūsų valstybę reikia pastatyti ant abiejų kojų – turime suteikti pilietinei visuomenei galimybę dalyvauti, kaip minimum – politinės darbotvarkės sudaryme, arba ir politinių sprendimų priėmime. (LS)</i>
Policininkai	<i>„Ekonominis reorganizacijos efektas leis didinti pirminės grandies pareigūnų darbo užmokestį. Teigiamus pavyzdžius matome policijos struktūros pertvarkoje. Žemiausios grandies patrulių atlyginimai įgyvendinus pokyčius yra ženkliai didesni nei kitų Vidaus reikalų statutinių įstaigų“, - kalbėjo V. Bakas. (LVŽS)</i>
Profesinės sąjungos	<i>Seimo dauguma neatsižvelgė į profesinių sąjungų, darbuotojų ir daugumos piliečių bei Prezidentės prašymus ir reikalavimus apsaugoti darbuotojų teises ir palikti jiems socialines garantijas, Socialdemokratų, Darbo partijos ir Liberalų sąjūdžio balsais visi šie pasiūlymai buvo atmesti ir įgyvendintas verslininkų ir stambaus kapitalo įmonių interesas. (LLRA-KŠS)</i>
Psichikos sutrikimų turintys asmenys	<i>Deja, liko ir daug neišspręstų esminių problemų. Praktiškai nėra jokio ryšio tarp ambulatorinių psichikos sveikatos priežiūros centrų ir stacionarų. Centrų darbo stilius lieka pasyvus ir visiškai nesant specializuotos ambulatorinės slaugos bendruomenėje, išlieka prasti ryšiai arba jų iš viso nėra su socialinės rūpybos, vaikų teisių apsaugos tarnybomis, net su šeimos gydytojais (gali būti savarankiškai prisirašoma prie visai kitos įstaigos), todėl psichikos sutrikimų turintis pacientas lieka be jokios priežiūros. Krinta gyvenimo kokybė, o svarbiausia, kad liga labai dažnai atsinaujina. (LVŽS)</i>
Regionų gyventojai	<i>a) Ypatingą dėmesį skirsime regionų gyventojų pajamų lygiui didinti per naujas ir esamas fiskalines paskatas gyventi ir dirbti regionuose. Daugelis toliau nuo didmiesčių esančių savivaldybių kenčia nuo depopuliacijos. Išlaikyti žmones ir paskatinti juos dirbti bei savo ateitį kurti regionuose galima naudojant finansinius instrumentus, visų pirma – mokesťines lengvatas asmenims, dirbantiems periferinėse savivaldybėse. Mokesťinės lengvatos turėtų apimti tiek žemesnius gyventojų pajamų mokesčio tarifus, tiek ir aukštesnį neapmokestinamo minimumo dydį. Konkretūs dydžiai turėtų būti diferencijuojami ir bent kas porą metų peržiūrimi, atsižvelgiant į vietos demografines ir ekonomines sąlygas, nedarbo, užimtumo bei pajamų lygį konkrečios savivaldybės ar apskrities teritorijoje. (LVŽS)</i>
Rinkėjai	<i>Per spaudos konferenciją V. Tomaševski pabrėžė, kad rinkėjai patikėjo valdžią naujai jėgai, nes nori realių, o ne fasadinių permainų. (LLRA-KŠS)</i>

Runkeliai	<i>Politinis „elitas“ siekia „runkeliams“ suformuoti nuomonę, kad yra dvi Seimo narių grupės. Viena grupė yra reformatoriai, o kita – stagnatoriai. Gudrus planas. Viskas aišku, suprantama ir paprasta. Reformatorius arba stagnatorius. (LS)</i>
Senjorai	<i>Pagrindinis uždavinys-socialinis teisingumas visiems. Senų žmonių priežiūros galėtume pasimokyti iš ES šalių, kur steigiami ne senelių namai, o senų žmonių bendro gyvenimo namai. Tai socialinis būstas, kurio gyventojai patys susimoka už komunalines paslaugas, maistą, tačiau prireikus, gali gauti reikiamą pagalbą iš aptarnaujančių darbuotojų. (DK)</i>
Skolininkai	<i>Seimas po pateikimo pritarė Seimo nario Naglio Puteikio įstatymo projektui, kuriuo siūloma papildyti Civilinio proceso kodekso 739 straipsnį, nustatant, kad negalima išieškoti iš sumų, kurios priklauso skolininkui kaip darbo užmokesčio ar kitų pajamų ir išmokų bei davinių dalis, nevirsijanti absoliutaus skurdo ribos, jei tai yra vienintelės skolininko gaunamos piniginės lėšos, būtinos jo pragyvenimui. (APKK)</i>
Skurstantys asmenys	<i>Šiandien mums reikalinga reali politika, kuri remiasi tikru gyvenimu, o tikrą gyvenimą matysime tik atvira širdimi žvelgdami į kitą žmogų. Susipažinusi su žmonių problemomis, siūlyčiau tris paprastus būdus, kuriais galėtume palengvinti skurstančių tautiečių gyvenimą (LS)</i>
Socialiai pažeidžiamos grupės	<i>3. ilginami įspėjimo apie atleidimą iš darbo terminai socialiai jautriausioms grupėms. Naujame DK darbuotojams, auginantiems vaikus iki 14 m., įspėjimo terminas trumpėja nuo 4 iki 2 mėn. LLRA-KŠS frakcija palaikė pasiūlymą nustatyti 3 mėn. įspėjimo terminą. Taip pat numatyti įpareigojimą darbdaviui teikti pirmenybę likti darbe darbuotojams, kurie augina neįgalų vaiką iki 18 m; (LLRA-KŠS)</i>
Sodininkų bendrijos	<i>a) Imsimės teisinių priemonių didžiųjų miestų pakraščiuose esančių sodininkų bendrijų problemoms, susijusioms su nuolatinių jų gyventojų skaičiaus didėjimu, spręsti. Iki šiol tokie klausimai, kaip komunalinių komunikacijų tiesimas sodų bendrijose, gatvių statyba ir kita, buvo reglamentuojami neretai vienas kitam prieštaraujančiais teisės aktais. Sodininkų bendrijoms užtikrinsime visą gyvenamosioms teritorijoms būtiną teisinę aplinką, skatinsime sodininkų iniciatyvas aplinkosaugos, kraštovaizdžio ir bendruomenės puoselėjimo srityse; (LVŽS)</i>
Specialiųjų poreikių turintys asmenys	<i>g) Viešojo transporto įmonės skatinsime įsigyti transportą, pritaikytą žmonėms, turintiems specialiųjų poreikių; (LVŽS)</i>
Studentai	<i>mokslo ir studijų politiką glaudžiai susieti su Lietuvos kūrimo uždaviniais: akademinę bendruomenę, ypač – akademinį jaunimą, nacionalinėmis programomis skatinti aktyviai įsijungti į valstybės ir visuomenės gyvenimą; (LS)</i>
Šeima	<i>– gerins šeimų gyvenimo sąlygas, kels tautos, šeimos ir asmens kultūrą ir sąmoningumą bei patriotizmą, vykdys alkoholizmo, narkomanijos, rūkymo ir kitų žalingų įpročių prevenciją, užkardys homoseksualizmo propagandą; (BTK)</i>

Šiauliečiai	<i>Kiekvieną pirmadienį ir penktadienį veikia mano priimamasis. Jei penktadienį neturiu galimybės susitikti su rinkėjais, tai jų problemas spręsti padeda mano padėjėjai, kurie dirba kiekvieną darbo dieną – esu įsitikinęs, kas nori, tas labai lengvai mane pasiekia. Sulaukiu daug įvairių žmonių, organizacijų bei institucijų atstovų. Dirbdamas kartu su įvairiomis įstaigomis, pavieniais žmonėmis inicijavau ar prisidėjau prie įvairių projektų, skatinančių vaikų užimtumą, aktyvios jų veiklos. Esu vienas iš Moksleivių mėgėjų krepšinio lygos (MMKL) įkūrėjų bei rėmėjų, kartu su Šiaulių miesto Švietimo skyriumi kasmet organizuojame moksleivių konkursą „Aš – lyderis“, esu respublikinio vaikų ir jaunimo muzikos festivalio „Paukščiai“ rėmėjas, vienas iš vaikų ir jaunimo giesmių šventės „Giesmių pynė Marijai“ globėjų. Dalyvauju skatinant bendruomeniškumą bei pastangas kuriant saugesnę visuomenę – esu vienas iš Šiaulių savanoriškų saugos būrių (SSB) įkūrėjų bei aktyvių narių. Visko ir neišvardysi, bet pasistengsiu visą informaciją pateikti savo ataskaitoje šiauliečiams. (LVŽS)</i>
Šilutiškiai	<i>Pažadais jau seniai netikiu. Manau, reikia balsuoti už nuveiktus darbus, asmenybes. Alfredą Stasį Nausėdą pažįstų daugybę metų. Šis žmogus – žodžio žmogus, kokio darbo jis imasi, tam ir atsiduoda. Jis yra teisingas, ryžtingas, tikras strategas. Tai žmogus, kuris nebijo prisipažinti suklydęs, kuris nebijo atsakomybės ir kuris niekada netuščiažodžiauja. A. S. Nausėda turi ir administracinio darbo patirties, yra labai darbštus. Neabejoju - rinkimuose reikia palaikyti vietinį kandidatą, kuris išmanytų vietos specifiką ir problemas bei sugebėtų tvirtai atstovauti Šilutės rajono interesams Seime. Būtent dėl to ir balsuosiu už A. S. Nausėdą. Kviečiu visus padaryti tą patį – palaikyti savo krašto kandidatą. (LVŽS)</i>
Tauta	<i>2. Lietuvių tautos išlikimui iškilo šios grėsmės: demografinė lietuvių depopuliacija, korupcijos išplitimas, tiesioginės karinės grėsmės augimas, masinis skurdas, apsprendžiantis asmens ir visuomenės degradavimą. (BTK)</i>
Tautinės mažumos	<i>„Šiandien pakartotinai renkamės prie JAV ambasados, gindami savo teises ir teisėtus interesus, norėdami išsaugoti tautinių mažumų mokyklas, mokymąsi gimtąja kalba ir siekiame, kad mūsų tėvų žemė būtų grąžinta teisėtiems savininkams“, – protesto akciją pradėjo Vilniaus m. tarybos narė Edita Tamošiūnaitė. (LLRA-KŠS)</i>
Tėvai	<i>Gerb. vicemere Valdai Benkunskaite, turime Jums daug klausimų. Patirtis rodo, kad Jums labiau patinka bendrauti su mumis pasislėpus už interneto portalų sienos, todėl priimame šį iššūkį, nors tokių galimybių, kokiomis gali naudotis mero pavaduotojas ir politikas, tėvai neturi. (LLRA-KŠS)</i>
Turtingieji	<i>Galų gale turtingiausi Lietuvos žmonės, tie, kurių pajamos per mėnesį viršija 3570 eurų sudaro apie 2,35 proc. (vos per 27 tūkst.) gyventojų. Jie gauna 30 proc. šalies gyventojų pajamų (samdomo darbo pajamose jų dalis apie 6 proc., verslo liudijimų generuojamose pajamose – 4,7 proc.). Gaudami beveik trečdalį gyventojų pajamų atitinkamą gyventojų pajamų biudžeto skiltį jie praturtina vos per 17 proc. įplaukų. (LS)</i>

Ūkininkai	<i>Esu vienas iš to ketveto, iškeiktas aukščiausių šalies pareigūnų ir paženklintas teistumo dėme už tai, kad gyniau ūkininkų teisę į teisybę, į sąžiningą atlygį už jų darbą. Šiandien dar labiau didžiuojuosi šiuo teistumu, nes žinau, kokioje beviltiškoje padėtyje šiuo metu atsidūrė daugybė ūkininkų, kaimo gyventojų. (LVŽS)</i>
Vaikai	<i>Išsaugoti pradinės mokyklas prie namų, finansuoti naujų darželių statybą – taip užtikrinti visiems vaikams lygų gyvenimo startą. (LS)</i>
Valstybės tarnautojai	<i>Taip, paliestos rimtos problemos. Valstybės tarnautojams algos užšaldytos jau devynerius metus ir jas būtina kelti, tačiau pirma reikia sutvarkyti pačią valstybės tarnybą ir tai jau daroma. Vidaus reikalų ministerija paruošė naują Valstybės tarnybos įstatymą, kuris leis didinti valstybės tarnautojų atlyginimus. (LVŽS)</i>
Vartotojai	<i>a) Ribosime naujų pridėtinės vertės mokesčio lengvatų atsiradimą. Dauguma tokių lengvatų nėra socialiai teisingos, neša ribotą naudą galutiniam vartotojui ir didina valstybės biudžeto deficitą. (LVŽS)</i>
Verslininkai	<i>Skatinant palankią investicinę aplinką, naujų darbo vietų kūrimąsi siūlome iš esmės peržiūrėti su darbo santykiais susijusius mokesčius ir apmokestinimo našta verslui, kuris socialiai atsakingas, sąžiningai moka atlyginimus ir mokesčius į šalies biudžetą. (LLRA-KŠS)</i>
Vidurinė klasė	<i>Atsakydamas į aiškius ir viešoje erdvėje jau kuris laikas plačiai aptarinėjamus vidutinės pajamas gaunančių (ypatingai samdomų darbuotojų) išgyvenimo klausimus, ministras akcentuoja „tikslus, dėl kurių Vyriausybė sutarė“ ir kalba tik apie vieną iš jų — skurdo ir socialinės atskirties mažinimą. (LS)</i>
Viešojo sektoriaus darbuotojai	<i>Idomiausia, kad neteko girdėti, kad džiūgautų verslininkai, ekonomistai, finansininkai prognozuodami didelių investuotojų atėjimą, naujų darbo vietų sukūrimą, nežada nei geresnių darbo sąlygų, nei didesnio atlyginimo. Socialinis dialogas neįvyko, o pasėkmės palies visus. Palies ne tiek privačiajame sektoriuje dirbančiuosius, nes gerą darbuotoją darbdavys ir nepakeitus Darbo kodekso vertina mokėdamas orų atlyginimą. Palies naujovės visus vargšus viešojo sektoriaus darbuotojus: mokytojus, slaugytojus, socialinius, kultūros, seniūnijų darbuotojus, kuriems valdančioji dauguma siunčia žinią – per daug jums atostogų, per mažai laiko praleidžiate darbe, per didelės išeitinės išmokos, per anksti išeinate į pensiją ir iš vis per brangiai kainuojate valstybės biudžetui. Mokate gyventi už mažiausius ES atlyginimus ir pensijas, išmoksate ir be socialinių garantijų. Buvo diržų veržimo naktis, dabar socialinių garantijų smaugimo popietė. (LLRA-KŠS)</i>
Vilniaus rajono gyventojai	<i>Vilniaus rajono savivaldybė išplatino kreipimąsi į Lietuvos Respublikos Seimo Etikos ir procedūrų komisiją, kuriame nurodo, kad visuomenės informavimo priemonėse pasirodę Lietuvos Respublikos Seimo narių Lauryno Kasčiūno ir Pauliaus Saudargo vieši pasisakymai yra melagingi ir tendencingi. Manipuliuojant duomenimis (jie pateikiami ne visi, o išrenkama nedidelė dalis statistinių duomenų), Vilniaus rajonas yra įvardijamas kaip atsilikęs, problema, nacionalinio saugumo problema, o tai ne tik žeidžia Vilniaus rajono gyventojus, bet ir kenkia Vilniaus rajono savivaldybės (toliau – Savivaldybė) dalykinei reputacijai. (LLRA-KŠS)</i>

Vilniečiai	<i>Viešesnė, vilniečiams atviresnė turėtų tapti jų miesto įmonių veikla, aiškesni ir skaidresni šių įmonių valdybų ir vadovų sprendimai. Vilniaus taryba ir savivaldybės administracija privalo pasirūpinti, kad toks skaidrumas būtų užtikrintas. (LS)</i>
Visuomenė	<i>Gal šie vangūs ir baugstūs Seimo rinkimai dar galėtų tapti rimtesniu visuomenės pokalbiu apie svarbiausius valstybės reikalus? (LS)</i>
Visuomenės grupės	<i>Esame liudininkai to, kad ir kitos visuomenės grupės susiduria su azartinių lošimų lemiamomis problemomis, o valstybėje stinga sisteminio požiūrio į šios problemos sprendimą, todėl: (LVŽS)</i>
Visuomeninės organizacijos	<i>Be to, N. Puteikis kreipėsi į Valstybinę kultūros paveldo komisiją ir Kultūros ministeriją, prašydamas išnagrinėti šį Trakų senamiesčio ribų sumažinimą kaip atvejį, kuris gali sudaryti paveldui pražūtingą precedentą, ir pateikti atitinkamus vertinimus bei išaiškinimus. Pvz., Seimo narys klausia, ar KPD vertinimo tarybos turi kviešti Trakų istorinio nacionalinio ir kitų parkų direkciją, KPD, už paveldo tvarkymą atsakingų savivaldybių padalinių bei paveldo apsauga besirūpinančių visuomeninių organizacijų atstovus į savo posėdžius, kai keičiamos kultūros vertybių ribos ir vertingosios savybės. (APKK)</i>
Žemdirbiai	<i>b) Skatinsime ekologinio ūkio ir tausios žemdirbystės plėtrą, ekologiškų produktų vartojimą švietimo įstaigose, taip ugdydami sveiką vaikų mitybą, ekologinį sąmoningumą ir remdami ekologiškai ūkininkaujančius žemdirbius; (LVŽS)</i>
Žmogus	<i>Apie Lietuvos perspektyvą – kito pasirinkimo, kaip atsitiesti, neturime – tik atkakliai, kantriai ir kryptingai stengtis keisti neteisingą, žmogaus gyvenimą sunaikinantį valstybės tvarkymą, įveikti destruktiją ir savinieką. Sąmoningai apsisprendžiant, suvokiant kryptį ir prasmę.(LS)</i>
Žmonės	<i>Kalbant paprasčiau, nesubalansuotas, socialiai pažeidžiamas biudžetas dar kartą signalizuoja žmonėms: jūs nereikalingi šitai šaliai, emigruokit. Skamba žiauriai? Ne, tiesiog realiai.(LS)</i>
Žmonės, gyvenantys už didmiesčių	<i>b) Stiprinsime švietimo ir kultūros infrastruktūrą ir plėtrą, sudarydami sąlygas aukšto lygio kultūrinėms ir švietimo paslaugoms pasiekti žmones, gyvenančius už didmiesčių ribų; (LVŽS)</i>

3 lentelė. Lietuvos populistinių partijų identifikuoti atstovaujamųjų interesai. Koduotų pastraipų pavyzdžiai

Kodas	Pastraipos pavyzdys
Administracinių reguliavimų mažinimas	<i>Keliame tikslą pasiekti, kad aplinkos apsaugos politika netaptų biurokratizmo šaltiniu, o tarnautų darnios aplinkos formavimo priemone, palankia ir darnaus ūkio plėtrai. Tuo tikslu siekiame mažinti perteklinius reikalavimus verslui bei gyventojams. Tuo tikslu numatome šias veiklos gaires (LVŽS)</i>
Apsaugojimas ir gynimas	<i>Pasisakome už įstatymais ribojamą darbdavių savivalę, didesnes dirbančių žmonių saugumo garantijas, būsto prieinamumą jaunimui.(LS); Siekdama išvengti tarptautinio terorizmo keliamų grėsmių, Lietuva PRIVALO neįsileisti ekonominių migrantų iš musulmoniškų šalių. Koalicijos kandidatai dės visas pastangas, kad būtų užtikrintas Lietuvos žmonių saugumas. (BTK)</i>
Atstovaujamiesiems palankios politikos įgyvendinimas	<i>Į Lietuvos sąrašo veiklą įsitraukiau suvokdamas, kad privalau pamokose deklaruojamas, ginamas ir puoselėjamas vertybes ginti ir diegti ir valstybės gyvenime. Manau, kad Lietuvos Sąrašas yra būtent ta politinė partija, tas judėjimas, kuris dar nepamiršo Nepriklausomybės aušroje deklaruotos idėjos, kad Lietuva – tai Šiaurės Atėnai. Sisteminės, parlamentinės partijos paskendo savo „elitarizme“, nutolo nuo realybės, nuo politikos, virsdamos administratoriais, įsisavinančiais ES struktūrinių fondų lėšas. Neliko idėjų politikos. Giliai tikiu, kad Lietuvos Sąrašas turi galimybes keisti politinę atmosferą Lietuvoje, geba generuoti ir sugebės įgyvendinti naujas idėjas, svarbias kiekvienam Lietuvos žmogui. Tad esu LS narys ir ryžtuosi drauge su žmonėmis, kuriuos gerbiu, kuriais pasitikiu, eiti atsinaujinimo keliu... (LS)</i>
Atstovavimas	<i>S.Buškevičiaus ir tautininkų koaliciją „Prieš korupciją ir skurdą“ sudaro įvairių sričių profesionalai, kuriuos vienija doros, šeimos, tautos, tautinės valstybės, demokratijos ir socialinio teisingumo idealai. Kol biudžetinės partijos 24-erius metus dalijosi postus ir valstybės lėšas, lietuvių tautai parlamente iš esmės niekas neatstovavo, tačiau atėjo laikas šį nesusipratimą ištaisyti. Šiandien kiekvienas Lietuvos patriotas jau turi tikrą alternatyvą ir geriausią pasirinkimą. (BTK)</i>
Bendravimas	<i>Kalbėdamas apie žiniasklaidą, Valdemar Tomaševski pažymėjo: „Jeigu negalime laimėti žiniasklaidoje, nes jėgos yra nelygios, tai viską galime paaiškinti susitikimuose su žmonėmis“, – apie tiesioginių susitikimų su gyventojais svarbą sakė politikas ir atkreipė dėmesį į egzistuojančias grėsmes: „Pavojingiausia kova su lenkiškumu vyksta lenkų kalba“. (LLRA-KŠS)</i>
Dalyvavimas diskusijose	<i>Užtikrinti viešą tarimąsi visais visuomenei svarbiais klausimais, piliečių dalyvavimą kuriant bendro gyvenimo taisykles – įdiegti privalomų viešųjų diskusijų ir konsultacijų, gyventojų apklausų ir referendumų praktikas. Sukurti patikimus viešosios politikos formavimo ir įgyvendinimo mechanizmus. 100 000 piliečių iniciatyva turėtų būti pakankama tautos nuomonei atsiklausti – referendumui surengti.(LS)</i>

Dalyvavimas kultūriniame gyvenime	<i>a) Parengsime ir priimsime Lietuvos Kultūros įstatymą (Lietuvos kultūros ir meno politikos sistemos pagrindų įstatymą) bei kitus ilgalaikės ir vidutinės trukmės kultūros raidos strateginio planavimo dokumentus. Mes keliame tikslą pakeisti daugiau kaip ketvirtį amžiaus vyraujančią tendenciją marginalizuoti kultūros politiką. Tam būtina teisinėmis priemonėmis užtikrinti konstitucines Lietuvos piliečių teises į kultūros prieinamumą. Šiuo tikslu Lietuvos kultūros ir meno politikos sistemos pagrindai bus įteisinti atskirame Kultūros įstatyme, kurio nuostatos bus įgyvendinamos patvirtinus ilgalaikės ir vidutinės trukmės kultūros raidos strateginio planavimo dokumentais: 2016–2030 m. Lietuvos kultūros strategiją bei ją įgyvendinančią Nacionalinę kultūros programą; (LVŽS)</i>
Dalyvavimas valdyje ir sprendimų priėmimo procese	<i>Išplėtoti savivaldą ir užtikrinti vilniečių dalyvavimą miesto valdyje: [...] Bendruomenės ir visuomenę įtraukti į sprendimų priėmimo procesą, užtikrinti, kad visa informacija apie miesto vykdomus ir numatomus projektus bei svarbiausius sprendimus būtų viešai prieinama, laiku pateikta ir išsami, parengti ir įdiegti viešųjų konsultacijų ir miestiečių apklausų tvarką, atnaujinti ir suteikti realių galių prie Vilniaus tarybos veikiančioms visuomeninėms komisijoms.(LS)</i>
Darbas atstovaujamojų labui	<i>LLRA-KŠS pirmininkas V. Tomaševski nurodė, kad rinkimų rezultatus lems ne programos, numeriai ar logotipai, o geras pavyzdys ir įdirbis. “Mums pavyko savo pavyzdžiu parodyti, kad kita, sąžininga politika yra įmanoma. Mūsų pasiūlymas visiems šalies rinkėjams yra labai geras, o naujas logotipas vienija visus bendram darbui mūsų šalies piliečių labui“, – nurodė politikas. (LLRA-KŠS)</i>
Dėmesys ir rūpestis	<i>Sieksime, kad visose Lietuvos savivaldybėse būtų steigiamos Šeimos tarybos, padedančios savivaldybėms įgyvendinti savo funkcijas: rūpintis šeimomis, užtikrinti bendradarbiavimą tarp savivaldybės institucijų ir nevyriausybinių sektoriaus. Paraginsime steigti Nacionalinę Šeimos tarybą.(LS)</i>
Galimybės gyventi šeimoje užtikrinimas	<i>Ar galima tokia 13 metų mergaitės izoliacija nuo artimųjų, nuo pusbrolių ir pusseserių? Gal teiktusi protingi ir atsakingi valdžios institucijų vadovai atsakyti ar paauglio vaiko izoliacija nuo šeimos yra teisėta, kokių įstatymų remiantis yra žalojama vaiko psichika ir gyvenimas? (DK)</i>
Gerovės užtikrinimas	<i>Pasirinkite tuos, kurie nesišvaisto gražiomis, daugybę kartų girdėtomis frazėmis, o siūlo sprendimus, kurie galėtų pakeisti „eilinių“ piliečių gyvenimo kokybę. (LS)</i>
Gerų darbo sąlygų užtikrinimas	<i>Svarbu susigrąžinti į kultūros ir meno kolektyvus, valstybinius teatrus talentingiausius kūrėjus, sudaryti jiems geriausiais sąlygas. (DK)</i>
Įgalinimas	<i>Žinoma, valstybė bent artimiausiu metu regioninei politikai negalės skirti tiek paramos, kiek gaunama iš ES, todėl esame pasirengę ieškoti būdų šį disbalansą kompensuoti konkrečiam atvejui pritaikytomis reguliacinėmis, mokestinėmis ar kitokiomis priemonėmis. Jos apima valdymo kokybės didinimą, biurokratizmo mažinimą, vietos savivaldos, bendruomenių įgalinimą bei jų potencialo išnaudojimą, o ilgesniuoju laikotarpiu – regioninio šalies valdymo reformą. (LVŽS)</i>

Informacijos suteikimas	<i>Kodėl nuo visuomenės buvo slepiama tiek sutarties pasirašymo planuojama data, tiek sutarties ratifikavimo data? Pvz. LR Seimo posėdžių plane neeilinėje vasario 14-os d. sesijoje net prieš kelias valandas, t.y. net tą pačią dieną, nebuvo paskelbta, kad Seimas planuoja per vieną minutę!!! ratifikuoti sausio 17d. pasirašytą sutartį su JAV. (DK)</i>
Infrastruktūros pritaikymas	<i>Būtina plėtoti universalaus dizaino principus. UD – tai toks gaminių ir aplinkos kūrimas, kai jais be jokio specialaus pritaikymo gali naudotis visi: vaikai, vyrai, moterys, senyvo amžiaus, nėsčiosios, turintys negalią įvairių tautybių žmonės. (LS)</i>
Karinis parengimas	<i>Gerbiama Rasa Juknevičiene, Jums nėra dėl ko nerimauti – aš esu už šauktinius, kartu su kitais krašto saugumą stiprinančiais sprendimais. Nė kiek neabejoju, jog visiškai Lietuvos kariuomenės sukomplektavimui sprendimas dėl šauktinių buvo neišvengiamas. Galvojant apie ateitį, reikėtų kompleksinio sprendimo, kuris iš esmės pagerintų krašto gynybines galias. Norėdami formuoti dar didesnę kariuomenės rezervą, turėtume karinio parengimo katedras įsteigti universitetuose ir kolegijose. Tai leistų jauniems žmonėms gauti pradinį karinį parengimą, kuris atitiktų dabartinio šauktinio paruošimą, neatitrūkstant nuo mokymosi proceso. (LVŽS)</i>
Kokybiškos gyvenamosios aplinkos užtikrinimas	<i>Seimo narys, kalbėdamas apie emigracijos mažinimą atkreipė dėmesį į tai, kad valstybėje turi būti susitarimas tarp valdžios, parlamentinių partijų, darbdavių ir profsąjungų, turi būti paliestos visos suinteresuotos kryptys, kad jos būtų nukreipiamos bendram tikslui. Parlamentaras pasisakė už saugios investicinės aplinkos jaunimui kūrimą, kuri padėtų startuoliams bei kurti naujus verslus, nes „tik sukūrę saugią aplinką tiek verslui, tiek jaunimui, šeimoms bei kitiems galėsime kalbėti apie tautiečių grįžimą į Tėvynę“. (LVŽS)</i>
Lūkesčių atliepimas	<i>„Išsigryniname tikslus, kurie renovaciją padaro patrauklesnę ir skaidresnę. Tikimės pasiekti maksimaliai gerą rezultatą ir ištaisyti iki šiol buvusias klaidas ir spragas, todėl, būtent, didžiausias dėmesys ir kreipiamas kokybei ir gyventojų lūkesčiams, taip pat didinama rangovų atsakomybė, detalizuojamas procesas, numatoma didesnė BETA (Būsto energijos taupymo agentūros) atsakomybė ir indėlis į projektą. Ateityje gyventojai galės rinktis ne tik pigiausių pasiūlymą, bet ir gauti finansavimą aukštesnės naudingumo klasės projektams“, - sako K. Mažeika. (LVŽS)</i>
Mokesčių mažinimas	<i>Neapmokestinti pajamų, būtinų asmeniui ir šeimai išgyventi. (LS)</i>
Naudos teikimas	<i>Visada vadovausiuosi sąžinės principu ir patarėjais/specialistais, kurie dirbs nacijos naudai, o ne klanų, oligachų. (DK)</i>
Pagalba ir parama	<i>Parama šeimai, auginančiai du ir daugiau vaikų, – 50 eurų per mėnesį už kiekvieną vaiką (nuo antrojo vaiko). (LS); Nors pats teismo procesas ir uždaras, tačiau, tikimės, suprantate kaip daug reiškia moralinis ir psichologinis nekaltai kaltinamų žmonių palaikymas. (DK)</i>

Pagarbos ir orumo užtikrinimas	<i>Kad Lietuvos piliečiai būtų saugūs ir orūs – užtikrinti teisingumą valstybėje. (LS); Kol kas mūsų valstybėje to nepavyko pasiekti, akivaizdūs neteisingumo faktai neretai bado akis. Pavyzdžių, žeidžiančių žmonių savigarbą ir orumą, galima pateikti daug.(DK)</i>
Pajamų ir darbo užtikrinimas	<i>Išvada. Minima reforma, pridėjama iš neapibrėžto šaltinio išmokas vaikams šioje žemiausių pajamų grupėje, ne tiek traukia žemiausių pajamų žmones iš skurdo, kiek tą skurdą išaldo. Ypatingai įvertinus neišvengiamą kainų augimą, kai tokia didelė skurstančių gyventojų grupė gaus papildomų pajamų, kurias tuoj nukreips į vartojimą. Situaciją šios grupės gyventojams dar labiau apsunkins tai, jog jų galimybės gauti adekvačias ir kokybiškas viešąsias paslaugas sumenks. O tai reiškia, kad ir jų (bei jų vaikų) galimybės kapanotis iš skurdo ir atskirties bus menkstančios.(LS)</i>
Pasitikėjimas	<i>Siekdami padidinti gyventojų pasitikėjimą valstybės institucijomis ir jų įsitraukimą į valstybės valdymo procesus, skatinsime piliečius aktyviai reikšti savo patarimus ir nuomones rengiant teisės aktus. Sieksime užtikrinti, kad teisinio reguliavimo sistema Lietuvoje būtų sklandi, paprasta ir suprantama.(LLRA-KŠS)</i>
Paskatinimas	<i>Valdžios įstaigų vadovų rotacija paskatintų šias įstaigas imtis reformų, atsirastų suinteresuotumas dirbti efektyviau ir taupiau, sumažėtų korupcija. Taip pat tokie pakeitimai padidintų mūsų šalies valdžios sektoriaus skaidrumą ir paskatintų jaunąją išsilavinusią kartą likti Lietuvoje ir dirbti savo šaliai, užuot netekus vilties susirasti darbą Lietuvoje, emigruoti ir bandyti gauti geriau apmokamą darbą užsienio šalyse. (LVŽS)</i>
Paslaugų teikimas	<i>Viešojo administravimo, kaip visos viešosios politikos kokybė yra horizontalus LVŽS rinkiminės programos prioritetas. Mes siekiame, kad mokesčių mokėtojai iš valstybės gautų kokybiškas, efektyvias paslaugas, kurių organizavimo ir teikimo netemdytų abejonės šešėliai dėl galimo neskaidrumo, asmeninių valstybės tarnautojų interesų tenkinimo valstybės sąskaita ar korupcijos. (LVŽS)</i>
Pokyčių įgyvendinimas	<i>Jei neišrinksite, žinosiu, kad Jūs, mano tauta (taip iki šiol ir nesistengiate keisti ir keistis), taip iki šiol ir nesistengiate nieko pakeisti rinkimuose rinkdami tuos pačius, kurie jau du dešimtmečius įrodinėja ne savo gabumus, o neveiksumą. (DK)</i>
Poreikių patenkinimas	<i>Tokia padėtis, kaip pabrėžia Seimo narys, pažeidžia žmogaus teises patenkinti esminius, gyvybiškai svarbius poreikius, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, taip pat tarptautinių teisės aktų saugomą teisę į gyvybę ir asmens orumą.(APKK)</i>
Problemų sprendimas	<i>Programoje taip pat didelis dėmesys skirtas šeimai. Šeimos Lietuvoje susiduria su iššūkiais bei problemomis, kurioms spręsti jau nebepakanka tik pačios šeimos ir jos artimos aplinkos pastangų. Prie šių problemų prisideda emigracija, gimstamumo mažėjimas, vaikas dažnu atveju tampa ne būtinybe, o prabanga. Visos šios problemos kilo dėl nepakankamo buvusios Vyriausybės požiūrio į šeimą.(LLRA-KŠS)</i>

Ryšys su Lietuva/Grižimas į Lietuvą	– išeivijoje įsikūrusį ketvirtį Lietuvos gyventojų įtraukti į Valstybės kūrimo darbus. Daugiau dėmesio turi būti skiriama ne Lietuvoje gyvenančių vaikų švietimui.(LS)
Savirealizacijos užtikrinimas	Lietuvos švietimo sistemą tobulinsime suprasdami, kad išsilavinimas – raktas į visuomenės ir valstybės pažangą ir asmeninę sėkmę. Todėl sieksime kiekvienam Lietuvos piliečiui, nepriklausomai nuo tautybės, lyties, amžiaus, religijos, socialinės padėties, užtikrinti lygiavertes sąlygas atskleisti savitus gebėjimus, pasirinkti savo kelią, įgyti kompetencijų, svarbių kūrybiškai ir atsakingai dalyvauti profesinėje ir visuomeninėje veikloje. (LVŽS)
Tarnavimas	LLRA-KŠS pirmininkas pabrėžė, kad partijos atstovų veikla ir darbas yra elgesio pavyzdys kitiems: „Mūsų atstovai Seime nebalsavo už atlyginimų sau pasididindimą, tai buvo principingas balsavimas. Valdžią suprantame ne kaip valdymą dėl kėdžių ir naudos, mes suprantame valdžią kaip tarnavimą piliečiui. Valdantysis – tai piliečių tarnas, ir šia kryptimi mes dirbsime. Jei lemtis leis į Seimą būti išrinktam didesniai atstovų skaičiui, turime tapti tarnais, o ne išrinktaisiais, skrajojančiais debesyse, ar vadinamuoju elitu. Toks mūsų išskirtinis metodas politinėje scenoje.“(LLRA-KŠS)
Teisė ginti viešąjį interesą	APAS pažymi, kad sąlygas tokiam drastiškam mūsų istorinės atminties naikinimui sudaro palyginti menkas visuomenės dalyvavimas paveldo globoje, kurį lemia ir tai, kad visuomenė yra nušalinta nuo paveldo likimui svarbių sprendimų priėmimo, jos dalyvavimą užtikrinant tik formaliai, o piliečiai neturi teisės kreiptis į teismus ginant viešąjį interesą kraštovaizdžio ir paveldo srityje.(LS)
Teisingumo užtikrinimas	Kad piliečiai atgautų pasitikėjimą valstybe, siūlome keisti politinę sistemą – įtvirtinti tikrą savivaldą, užtikrinti teisingumą valstybėje. Mūsų valstybės institucijos, mūsų viešieji finansai turi būti reikliai piliečių prižiūrimi.(LS); ŽMOGUS, jo problemos ir rūpesčiai, dvasinė būseną, materialinė gerovė, jo šeima, santykiai su kitais visuomenės nariais yra „Drąsos kelio“ partijos dėmesio centre. Tačiau aukščiausių tikslų visose žmogaus gyvenimo srityse neįmanoma pasiekti be vieno labai svarbaus dalyko –teisingumo. Teisingumas-pamatinė visuomenės vertybė, kuria demokratinėje valstybėje grindžiami žmonių santykiai.(DK)
Telkimas ir vienijimas	Partijų rinkimų programa - tai dokumentas, kurio pagrindu gali būti telkiami visi po platus pasaulį pasklidę lietuviai ir Lietuvoje gyvenantys valstybės piliečiai. Mūsų valstybėje kol kas dar yra daug neteisybės, korupcijos apraiškų ir kitų negerovių, gajus sovietinis mentalitetas, neįvykdyta liustracija. Daugelyje gyvenimo sričių „išradinėjamas dviratis“, kai tuo tarpu turtingos Vakarų valstybės seniai praėjo tuos savo raidos etapus ir yra sukaupusios vertingą patirtį .Reikia tik su emigrantų pagalba ją pasinaudoti kūrybiškai pritaikant ją prie vietos sąlygų ir aplinkybių.(DK)
Ugdymas	2) Švietimo sistemos pertvarkymas: XXI a. Lietuvos pilietis turi būti ugdomas nuo vaikų lopšelių-darželių, vidurinių, profesinių ir aukštųjų mokyklų iki pat Mokslų akademijos. Būtina puoselėti asmenybę, inovatyvų mąstymą, o ne drožti visus pagal vieną kurpalių.(LS); Visapusiškai išsilavinęs, pilietiškas žmogus, gyvenantis

	<i>globaliame pasaulyje ir šiuolaikiška, konkurencinga, žinių ir aukštųjų technologijų valstybė su pagarba tautinėms tradicijoms ir istorinei praeičiai-tokie uždaviniai iškyla Lietuvos švietimo sistemai.(DK)</i>
Užimtumo užtikrinimas	<i>a) Peržiūrėsime pagrindines kaimo raidos kryptis, naujus tikslus nustatysime vadovaudamiesi socialinių skirtumų mažinimo, kaimo gyventojų užimtumo didinimo, kaimo bendruomenių aktyvumo ir užimtumo iniciatyvų skatinimo siekiais, atsižvelgiant į mokslo rekomendacijas, socialinių partnerių siūlymus, išskiriant vietos savivaldos subjektų (ypač bendruomenių, aktyvių vietos gyventojų) sugebėjimą atpažinti vietovės ilgalaikius konkurencinius pranašumus – jų galimybę įsitvirtinti vietovės ištekliuose, kultūroje, tradicijose, patirtyje ir t. t.); (LVŽS)</i>
Vaistų kainų kompensavimas	<i>Labai svarbūs yra LLRA-KŠS pasiūlymai dėl nemokamų pagrindinių vaistų 75 metų ir vyresniems gyventojams, taip pat dėl vaistų kainos kompensavimo asmenims, įsigijusiems per mėnesį vaistų už sumą, viršijančią 30 eurų.(LLRA-KŠS)</i>

4 lentelė. Į atstovaujamųjų kategorijas nurodančių pastraipų skaičius Lietuvos populistinių partijų diskurse

	POLITINĖ PARTIJA											
	Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija		„Drąsos kelio“ politinė partija		Lietuvos lenkų rinkimų akcija – Krikščioniškų šeimų sąjunga		Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga		Politinė partija „Lietuvos sąrašas“		S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija	
	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>
BENDROSIOS ATSTOVAUJAMŲJŲ GRUPĖS												
Žmonės	63	26,81%	86	39,09%	58	15,14%	161	19,26%	111	23,67%	6	35,29%
Visuomenė	22	9,36%	15	6,82%	21	5,48%	191	22,85%	99	21,11%	2	11,76%
Pilietinė visuomenė	27	11,49%	31	14,09%	66	17,23%	94	11,24%	105	22,39%	2	11,76%
Gyventojai	5	2,13%	6	2,73%	36	9,40%	81	9,69%	11	2,35%	3	17,65%
Tauta	2	0,85%	11	5,00%	2	0,52%	23	2,75%	43	9,17%	7	41,18%
SPECIFINĖS ATSTOVAUJAMŲJŲ GRUPĖS												
Šeima	40	17,02%	11	5,00%	80	20,89%	81	9,69%	63	13,43%	1	5,88%
Darbuotojai	21	8,94%	11	5,00%	57	14,88%	100	11,96%	61	13,01%	3	17,65%
Vaikai	17	7,23%	51	23,18%	28	7,31%	83	9,93%	15	3,20%	0	0,00%
Socialiai pažeidžiamos grupės	70	29,79%	7	3,18%	11	2,87%	50	5,98%	56	11,94%	0	0,00%
Organizacijos	10	4,26%	7	3,18%	8	2,09%	74	8,85%	22	4,69%	0	0,00%
Bendras pastraipų skaičius	235		220		383		836		469		17	

5 lentelė. Į interesų kategorijas nurodančių pastraipų skaičius Lietuvos populistinių partijų diskurse

POLITINĖ PARTIJA														
	Antikorupcinė N. Puteikio ir K. Krivicko koalicija		„Drąsos kelio“ politinė partija		Lietuvos lenkų rinkimų akcija- Krikščioniškų šeimų sąjunga		Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjunga		Politinė partija „Lietuvos sąrašas“		S. Buškevičiaus ir Tautininkų koalicija		Visos partijos	
	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>	<i>Pastraipų skaičius</i>	<i>Pastraipų dalis (%)</i>
Pragyvenimo užtikrinimas	122	51,91%	29	13,18%	143	37,34%	324	38,76%	138	29,42%	3	17,65%	759	35,14%
Pasirūpinimas ir apsaugojimas	96	40,85%	119	54,09%	121	31,59%	231	27,63%	128	27,29%	7	41,18%	702	32,50%
Atstovavimas	2	0,85%	6	2,73%	52	13,58%	43	5,14%	33	7,04%	1	5,88%	137	6,34%
Piliečių įtraukimo į valdymą užtikrinimas	34	14,47%	50	22,73%	48	12,53%	151	18,06%	126	26,87%	1	5,88%	410	18,98%
Ugdymas, įgalinimas, skatinimas	0	0,00%	23	10,45%	27	7,05%	192	22,97%	46	9,81%	2	11,76%	290	13,43%
Kita	0	0,00%	13	5,91%	4	1,04%	22	2,63%	3	0,64%	0	0,00%	42	1,94%
Nenurodyti interesai	9	3,83%	30	13,64%	85	22,19%	63	7,54%	124	26,44%	7	41,18%	318	14,72%
Iš viso	235	100,00%	220	100,00%	383	100,00%	836	100,00%	469	100,00%	17	100,00%	2160	100,00%

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Abedi, A., 2002. Challenges to established parties: The effects of party system features on the electoral fortunes of anti-political-establishment parties. *European Journal of Political Research*, 41(4), pp.551-583.
2. Abedi, A., 2004. *Anti-political establishment parties: a comparative analysis*. London, New York: Routledge.
3. Abts, K. ir Rummens, S., 2007. Populism versus democracy. *Political Studies*, 55(2), pp.405-424.
4. Alonso, S., Keane, J. ir Merkel, W., 2011. Editors' introduction: Rethinking the future of representative democracy. Kn.: S. Alonso, J. Keane ir W. Merkel, sud. 2011. *The future of representative democracy*. Cambridge: Cambridge University Press, pp.1-22.
5. Arditi, B., 2007. *Politics on the edges of liberalism: difference, populism, revolution, agitation*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
6. Arditi, B., 2003. Populism, or, politics at the edges of democracy. *Contemporary Politics*, 9(1), pp.17-31.
7. Barr, R.R., 2009. Populists, outsiders and anti-establishment politics. *Party Politics*, 15(1), pp.29-48.
8. Best, R.E., 2011. The declining electoral relevance of traditional cleavage groups. *European Political Science Review*, 3(2), pp.279-300.
9. Blais, A., Gidengil, E. ir Nevitte, N., 2004. Where does turnout decline come from?. *European Journal of Political Research*, 43(2), pp.221-236.
10. Canovan, M., 2004. Populism for political theorists?. *Journal of Political Ideologies*, 9(3), pp.241-252.
11. Canovan, M., 2002. Taking politics to the people: Populism as the ideology of democracy. Kn.: Y. Mény ir Y. Surel sud., 2002. *Democracies and the populist challenge*. London: Palgrave Macmillan, pp.25-44.
12. Canovan, M., 1999. Trust the people! Populism and the two faces of democracy. *Political Studies*, 47(1), pp.2-16.

13. Canovan, M., 1982. Two strategies for the study of populism. *Political Studies*, 30(4), pp.544-552.
14. Capoccia, G., 2002. Anti-system parties: A conceptual reassessment. *Journal of Theoretical Politics*, 14(1), pp.9-35.
15. Catterberg, G. ir Moreno, A., 2006. The individual bases of political trust: Trends in new and established democracies. *International Journal of Public Opinion Research*, 18(1), pp.31-48.
16. Dalton, R.J., 1984. Cognitive mobilization and partisan dealignment in advanced industrial democracies. *The Journal of Politics*, 46(1), pp.264-284.
17. Dalton, R.J., 2004. *Democratic choices, democratic challenges: The erosion of political support in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press.
18. Dalton, R.J. ir Wattenberg, M.P. sud., 2002. *Parties without partisans: political change in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press.
19. Dalton, R.J. ir Weldon, S., 2007. Partisanship and party system institutionalization. *Party Politics*, 13(2), pp.179-196.
20. Dalton, R.J., Farrell, D.M. ir McAllister, I., 2011. *Political parties and democratic linkage: How parties organize democracy*. Oxford: Oxford University Press.
21. De Lange, S.L. ir Art, D., 2011. Fortuyn versus Wilders: An agency-based approach to radical right party building. *West European Politics*, 34(6), pp.1229-1249.
22. Delhey, J. ir Newton, K., 2005. Predicting cross-national levels of social trust: global pattern or Nordic exceptionalism?. *European Sociological Review*, 21(4), pp.311-327.
23. Diamond, L. ir Gunther R. sud., 2001. *Political parties and democracy*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
24. Disch, L., 2008. The people as “presupposition” of representative democracy—An essay on the political theory of Pierre

Rosanvallon. *Redescriptions: Yearbook of Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory*, 12, pp.47-71.

25. ESS Round 1: European Social Survey Round 1 Data, 2002. Data file edition 6.5. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.
26. ESS Round 2: European Social Survey Round 2 Data, 2004. Data file edition 3.5. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.
27. ESS Round 3: European Social Survey Round 3 Data, 2006. Data file edition 3.6. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.
28. ESS Round 4: European Social Survey Round 4 Data, 2008. Data file edition 4.4. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.
29. ESS Round 5: European Social Survey Round 5 Data, 2010. Data file edition 3.3. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.
30. ESS Round 6: European Social Survey Round 6 Data, 2012. Data file edition 2.3. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.
31. ESS Round 7: European Social Survey Round 7 Data, 2014. Data file edition 2.1. NSD - Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.
32. Freedon, M., 1996. *Ideologies and political theory: a conceptual approach*. Oxford: Clarendon Press.
33. Freedon, M., 2006. Ideology and political theory. *Journal of Political Ideologies*, 11(1), pp.3-22.
34. Gallie, W.B., 1955. Essentially contested concepts. *Proceedings of the Aristotelian society*, 56, pp.167-198.
35. Gerring J., 1997. Ideology: A definitional analysis. *Political Research Quarterly*, 50(4), pp.957-994.

36. Granberg, D. ir Holmberg, S., 1988. *The political system matters: social psychology and voting behavior in Sweden and the United States*. New York: Cambridge University Press.
37. Gray, M. ir Caul, M., 2000. Declining voter turnout in advanced industrial democracies, 1950 to 1997: The effects of declining group mobilization. *Comparative Political Studies*, 33(9), pp.1091-1122.
38. Hammersley, M., 1992. *What's wrong with ethnography?*. London, New York: Routledge.
39. Hanley, S. ir Sikk, A., 2016. Economy, corruption or floating voters? Explaining the breakthroughs of anti-establishment reform parties in Eastern Europe. *Party Politics*, 22(4), pp.522-533.
40. Hayward, C., 2010. Making interest: On representation and democratic legitimacy. Kn. I. Shapiro, S. Stokes, E. Wood ir A. Kirshner, sud. 2010. *Political representation*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 111-136.
41. Heywood, A., 2012. *Political ideologies: an introduction*. 5 leidimas. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
42. Hinich, M. ir Munger, M.C., 1994. *Ideology and the theory of public choice*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
43. Yanow, D., ir Schwartz-Shea, P. sud., 2006. *Interpretation and method: Empirical research methods and the interpretive turn*. New York: ME Sharpe.
44. Ignazi, P., 1996. The intellectual basis of right-wing anti-partyism. *European Journal of Political Research*, 29(3), pp.279-296.
45. Imbrasaitė, J., 2004. Socialinis kapitalas ir politinis dalyvavimas Lietuvoje. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 13(1), pp.38-50.
46. Jakobson, M.L., Ilze-Loone, O.N., Anu-Saarts, T. ir Zakeviciute, R., 2012. *Populism in the Baltic states: A research report*.
47. Jansen, R.S., 2011. Populist mobilization: A new theoretical approach to populism. *Sociological Theory*, 29(2), pp.75-96.

48. Jastramskis, M., 2010. Partinių sistemų stabilumo samprata ir matavimas: Lietuvos situacija 1990-2010 metais. *Parlamento studijos*, 9, pp.144-169.
49. Kaltwasser, C.R., 2012. The ambivalence of populism: threat and corrective for democracy. *Democratization*, 19(2), pp.184-208.
50. Kaltwasser, C.R., 2014. The responses of populism to Dahl's democratic dilemmas. *Political Studies*, 62(3), pp.470-487.
51. Katz, R.S., 1986. Party government: a rationalistic conception. Kn.: F.G. Castles, ir R. Wildenmann, sud. 1986. *Visions and realities of party government 1*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, pp.31-71.
52. Katz, R.S. ir Mair, P., 1995. Changing models of party organization and party democracy: the emergence of the cartel party. *Party politics*, 1(1), pp.5-28.
53. Keren, M., 2000. Political perfectionism and the anti-system party. *Party politics*, 6(1), pp.107-116.
54. Kitschelt, H., 2000. Linkages between citizens and politicians in democratic polities. *Comparative political studies*, 33(6-7), pp.845-879.
55. Klingemann, H.D. ir Fuchs, D. sud., 1995. *Citizens and the state*. Oxford: Oxford University Press.
56. Kornhauser W., 1959. *The politics of mass society*. New York: The Free Press of Glencoe, 1959.
57. Kriesi, H., ir Pappas, T.S. sud., 2015. *European populism in the shadow of the great recession*. Colchester: ECPR Press.
58. Kriesi, H., 2014. The populist challenge. *West European Politics*, 37(2), pp.361-378.
59. Laclau, E., 2005. Populism: What's in a name?. Kn.: F. Panizza, sud. 2005. *Populism and the mirror of democracy*. London, New York: Verso.
60. Lefort C., 1988. *Democracy and political theory*. Cambridge: Polity Press.
61. Levi, M. ir Stoker, L., 2000. Political trust and trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, 3(1), pp.475-507.

62. Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija, 2012. Election to the Seimas and the Referendum on the Construction of a New Nuclear Power Plant in the Republic of Lithuania, [internete], Prieinama: <http://www.vrk.lt/statiniai/puslapiai/2012_seimo_rinkimai/output_en/rinkimu_diena/rezultatai1.html> [Žiūrėta 2016 01 15].
63. Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija, 2014a. Referendum on the Amendment of Articles 9, 47 and 147 of the Constitution of the Republic of Lithuania, 29 June 2014, [internete], Prieinama: <http://www.2013.vrk.lt/2014_referendumas/output_en/referendumas/referendumas.html>[Žiūrėta 2016 01 15].
64. Lietuvos Respublikos vyriausioji rinkimų komisija, 2014b. Elections of the President of Republic of Lithuania, May 11, 2014, [internete], Prieinama: <http://www.2013.vrk.lt/2014_prezidento_rinkimai/output_en/rezultatai_vienmand_apygardose/rezultatai_vienmand_apygardose1turas.html> [Žiūrėta 2016 01 15].
65. Linz, J.J., 1964. An authoritarian regime: the case of Spain. Kn.: E. Allardt ir Y. Littunen, 1964. *Cleavages, ideologies and party systems*. Helsinki: Transactions of the Westermarck Society, pp.291-342.
66. Maynard, J.L., 2013. A map of the field of ideological analysis. *Journal of Political Ideologies*, 18(3), pp.299-327.
67. Mair, P. ir Van Biezen, I., 2001. Party membership in twenty European democracies, 1980-2000. *Party politics*, 7(1), pp.5-21.
68. Manin, B., 1997. *The principles of representative government*. Cambridge: Cambridge University Press.
69. Mény, Y. ir Surel Y. sud., 2002. *Democracies and the populist challenge*. London: Palgrave Macmillan.
70. Moffitt, B. ir Tormey, S., 2014. Rethinking populism: Politics, mediatisation and political style. *Political Studies*, 62(2), pp.381-397.
71. Mudde, C., 2014. Conclusion: some further thoughts on populism. Kn. C. De la Torre sud., 2014. *The promise and perils of populism: global perspectives*. Lexington: University Press of Kentucky, pp.431-452.

72. Mudde, C., 2014a. Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. *Party Politics*, 20(2), pp.217-226.
73. Mudde, C., 2007. *Populist radical right parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
74. Mudde, C., 2014b. The far right and the European elections. *Current History*, 113(761), pp.98.
75. Mudde, C., 2014c. The far right in the 2014 European elections: of earthquakes, cartels and designer fascists. *The Washington Post*, [internet] gegužės 30 d. Prieinama: <<http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/05/30/the-far-right-in-the-2014-european-elections-of-earthquakes-cartels-and-designer-fascists/>> [Žiūrėta 2015 05 22].
76. Mudde, C., 2010. The populist radical right: A pathological normalcy. *West European Politics*, 33(6), pp.1167-1186.
77. Mudde, C., 2004. The populist zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), pp.541-563.
78. Mudde, C., 2013. Three decades of populist radical right parties in Western Europe: So what?. *European Journal of Political Research*, 52(1), pp.1-19.
79. Mudde, C. ir Kaltwasser, C.R. sud., 2012. *Populism in Europe and the Americas: threat or corrective for democracy?*. Cambridge: Cambridge University Press.
80. Norkus, Z. Kokybinė lyginamoji analizė ir neryškiųjų aibių metodas. Prieinama: <http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/kla/kla.html&course_file=kla_3.html> [Žiūrėta 2018 04 30].
81. Norris, P. sud., 1999. *Critical citizens: global support for democratic government*. Oxford: Oxford University Press.
82. Norris, P., 2005. *Radical right: voters and parties in the electoral market*. Cambridge: Cambridge University Press.

83. Oliver, P. ir Johnston, H., 2000. What a good idea! Ideologies and frames in social movement research. *Mobilization: An International Quarterly*, 5(1), pp.37-54.
84. Pabiržis, D., 2013. Populistinės ideologijos partijos Baltijos šalyse 2011–2012 m. *Politikos mokslų almanachas*, 2013, 14, pp.115-137.
85. Pasquino, G., 2007. Populism and democracy. Kn.: D. Albertazzi D. ir D. McDonnell, sud. 2007. *Twenty-first century populism*. New York: Palgrave Macmillan, pp.15-29.
86. Pauwels, T., 2011. Measuring populism: A quantitative text analysis of party literature in Belgium. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 21(1), pp.97-119.
87. Pitkin, H.F., 1972. *The concept of representation*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
88. Poguntke, T., 1996. Anti-party sentiment-Conceptual thoughts and empirical evidence: Explorations into a minefield. *European Journal of Political Research*, 29(3), pp.319-344.
89. Poguntke, T. ir Scarrow, S.E., 1996. The politics of anti-party sentiment: Introduction. *European Journal of Political Research*, 29(3), pp.257-262.
90. Poguntke, T. ir Webb, P. sud., 2007. *The presidentialization of politics: A comparative study of modern democracies*. Oxford: Oxford University Press.
91. Pop-Eleches, G., 2010. Throwing out the bums: Protest voting and unorthodox parties after communism. *World Politics*, 62(2), pp.221-260.
92. Powell Jr, G.B., 2004. Political representation in comparative politics. *Annual Review of Political Science*, 7, pp.273-96.
93. Radiul, G., 2017. Partinių ir partijoms nepriklausančių Seimo narių politinio atstovavimo sampratų skirtumai. *Baigiamasis bakalauro darbas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
94. Ramonaitė, A. sud., 2009. *Partinės demokratijos pabaiga? Politinis atstovavimas ir ideologijos*. Vilnius: Versus aureus.

95. Rydgren, J., 2005. Is extreme right-wing populism contagious? Explaining the emergence of a new party family. *European journal of political research*, 44(3), pp.413-437.
96. Riker, W.E. 1982. *Liberalism against populism: A confrontation between the theory of democracy and the theory of social choice*. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
97. Rooduijn, M. ir Pauwels, T., 2011. Measuring populism: Comparing two methods of content analysis. *West European Politics*, 34(6), pp.1272-1283.
98. Rooduijn, M., 2014. The nucleus of populism: in search of the lowest common denominator. *Government and Opposition*, 49(4), pp.573-599.
99. Rooduijn, M., 2015. The rise of the populist radical right in Western Europe. *European View*, 14(1), pp.3-11.
100. Rosanvallon, P., 2008. *Counter-democracy: Politics in an age of distrust*. Cambridge: Cambridge University Press.
101. Sartori, G., 1987. *The theory of democracy revisited*. Chatham: Chatham House Publishers.
102. Savage, L., 2014. Hey media! Central and Eastern European countries voted in the European Parliamentary elections too... *The Washington Post: Monkey Cage*, [internete] gegužės 28 d. Prieinama: <<http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/05/28/hey-media-central-and-east-european-countries-voted-in-the-european-parliamentary-elections-too/>> [Žiūrėta 2015 05 22].
103. Scarrow, S.E. ir Gezgor, B., 2010. Declining memberships, changing members? European political party members in a new era. *Party Politics*, 16(6), pp.823-843.
104. Scarrow, S.E., 1996. Politicians against parties: Anti-party arguments as weapons for change in Germany. *European Journal of Political Research*, 29(3), pp.297-317.
105. Schattschneider, E.E., 1941. *Party government*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

106. Schedler, A., 1996. Anti-political-establishment parties. *Party politics*, 2(3), pp.291-312.
107. Schedler, A., 1997. *The end of politics? Explorations into modern antipolitics*. London: Palgrave Macmillan.
108. Schumpeter J., 1942. *Capitalism, socialism and democracy*. New York: Harper.
109. Sikk, A., 2012. Newness as a winning formula for new political parties. *Party Politics*, 18(4), pp.465-486.
110. Stašienė, J., 2016. Populizmas – grėsmė atstovaujamajai demokratijai ar jos (pa)taisymo priemonė?. *Politologija*, 82(2), pp.3-31.
111. Taggart, P., 1995. New populist parties in Western Europe. *West European Politics*, 18(1), pp.34-51.
112. Taggart, P., 2004. Populism and representative politics in contemporary Europe. *Journal of Political Ideologies*, 9(3), pp.269-288.
113. Taggart, P., 2002a. Populism and the pathology of representative politics. Kn. Y. Meny ir Y. Surel, sud. 2002. *Democracies and the populist challenge*. New York: Palgrave, pp.62-80.
114. Taggart, P., 2002b. *Populism*. Buckingham: Open University Press.
115. Thomassen, J. ir Van Ham, C., 2014. Failing political representation or a change in kind? Models of representation and empirical trends in Europe. *West European Politics*, 37(2), pp.400-419.
116. Učeň, P., 2007. Parties, populism, and anti-establishment politics in East Central Europe. *SAIS Review of International Affairs*, 27(1), pp.49-62.
117. Urbinati, N., 2014. *Democracy disfigured: opinion, truth, and the people*. Cambridge, London: Harvard University Press.
118. Urbinati, N., 1998. Democracy and populism. *Constellations*, 5(1), pp.110-124.
119. Urbinati, N., 2006. *Representative democracy: principles and genealogy*. Chicago: University of Chicago Press.
120. Van Biezen, I. ir Poguntke, T., 2014. The decline of membership-based politics. *Party Politics*, 20(2), pp.205-216.

121. Van Biezen, I., Mair, P. ir Poguntke, T., 2012. Going, going,... gone? The decline of party membership in contemporary Europe. *European Journal of Political Research*, 51(1), pp.24-56.
122. Van der Brug, W., 2010. Structural and ideological voting in age cohorts. *West European Politics*, 33(3), pp.586-607.
123. Van Kessel, S., 2015. *Populist parties in Europe: agents of discontent?*. New York: Palgrave Macmillan.
124. Van Kessel, S., 2014. The populist cat-dog: applying the concept of populism to contemporary European party systems. *Journal of Political Ideologies*, 19(1), pp.99-118.
125. Vilmorus, 2018. Pasitikėjimas institucijomis. Prieinama:
<<http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=2&cntnt01returnid=20>> [Žiūrėta 2018 04 07]
126. Walczak, A., van der Brug, W. and de Vries, C.E., 2012. Long-and short-term determinants of party preferences: Inter-generational differences in Western and East Central Europe. *Electoral Studies*, 31(2), pp.273-284.
127. Weyland, K., 2001. Clarifying a contested concept: Populism in the study of Latin American politics. *Comparative politics*, pp.1-22.
128. Weymans, W., 2005. Freedom through political representation: Lefort, Gauchet and Rosanvallon on the relationship between state and society. *European Journal of Political Theory*, 4(3), pp.263-282.
129. Weymans, W., 2007. Understanding the present through the past? Quentin Skinner and Pierre Rosanvallon on the crisis of political representation. *Redescriptions: yearbook of political thought and conceptual history*, 11, pp.45-60.
130. Whiteley, P.F., 2011. Is the party over? The decline of party activism and membership across the democratic world. *Party Politics*, 17(1), pp.21-44.
131. Zaremba, A., 2013. Ar egzistuoja radikali dešinė Lietuvoje. *Politologija*, 3(71), pp.46-77.
132. Želnienė, L, 2016. Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos parlamentarų sąrašas – daugiau nei pusė nepartinių. *15min.lt*, [internete] spalio 26 d.

Prieinama: <<http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/lietuvos-valstieciu-ir-zaliuju-sajungos-parlamentaru-sarase-daugiau-nei-puse-nepartiniu-56-702389>> [Žiūrėta 2016 11 25]

133. Žiliukaitė, R., Ramonaitė, A., Nevinskaitė, L., Beresnevičiūtė, V. ir Vinogradnaitė, I., 2006. Neatrasta galia: Lietuvos pilietinės visuomenės žemėlapis. *Vilnius: Versus aureus.*